

Från novis till nestor

Maskulinitet, organisation och risk i räddningstjänsten – En aktionsforskningsstudie

Anneli Häyrén Weinestål,
FD Organisationsteori
Anneli.Hayren.Weinestal@gender.uu.se

Fredrik Bondestam,
FD Sociologi
Fredrik.Bondestam@gender.uu.se

Henrik Berg,
FD, Maskulinitetsforskare
Henrik.Berg@gender.uu.se

En slutrapport till MSB från forskargruppen GORMA
Centrum för genusvetenskap
Uppsala universitet

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Reflektioner från delprojekten	7
Projektets gemensamma slutsatser	8
Inledning	9
Övergripande syften	10
Specifika frågeställningar	11
Slutrapportens disposition	11
Bakgrund	12
Övergripande projektidé	12
Svensk räddningstjänst	13
Kommunal räddningstjänst	14
Den studerade räddningstjänsten	14
SMO-utbildning	16
Etik	18
Bilden av Brandmannen	20
Arbetsgrupp i räddningstjänst	20
SMO-elever i praktik	20
Teori	22
Maskulinitet och maskulinitetskonstruktioner	22
Organisation	26
Risk, riskhantering och riskutsatthet	28
Vad är risk?	28
Att uppfatta, värdera och hantera objektiv och upplevd risk	29
Projektgemensam metod	31
Förförståelse och positioneringar som forskare	32
Material och Analyser	34
Bilden av Brandmannen	35
Inledning	35
Genomförande	36
Genomförandet av seminarierna	38
Sammanfattning av delprojektet ”Bilden av Brandmannen”	49
Arbetsgrupp i räddningstjänst	53
Genomförande	53
Det första mötet	53
Deltagande observation	55
Seminarier	57
Teman	58
Lärande/kompetens	58
Tester, lämplighet och objektivitet	60
Vardaglig kompetensutveckling	62
Vad är rätt kompetens och rätt förutsättningar?	63
Kropp, ålder och kön	63
Arbetets natur	65

Omsorgsrationalitet.....	67
Riskuppfattning.....	69
Arbetsplatsolyckor	73
Inkludering/exkludering och rekrytering	74
Förståelse av arbete – arbetsinnehåll och uppgifter	76
De starka banden.....	77
Kvinnor, män och maskulinitet.....	79
Sammanfattning	81
SMO-elever i praktik	83
Om delprojektets genomförande.....	83
Analysens förutsättningar och struktur	85
Riskförståelse som praktikant – en del av professionsskapandet?.....	85
LiA-elever gränsmarkörer för diskurser om svenska brandmän.....	87
Med blicken riktad mot den pedagogiska situationen.....	89
Normalisering – utanförskap eller självklar tillhörighet?	90
När idé och verklighet sammanfaller	92
Sammanfattning	93
Projektgemensamma analyser och slutsatser	95
Undersökning, utveckling och förändring	95
Modell för analys	97
Sammanfattning modell	104
Särskild kunskapsutveckling.....	104
Maskulinitetspositioner i räddningstjänsten	104
Från novis till nestor	107
Referenser	109

Sammanfattning

Projektet ”Från novis till nestor” har inneburit en treårig studie av svensk räddningstjänst. Tre delprojekt har på olika sätt studerat föreställningar om, konstruktioner och betydelser av maskulinitet, organisation och risk. Utgångspunkten för projektet har varit identifierade problem med övergångar mellan utbildningar och professioner, och en ambition att nå fördjupad kunskap om hur interna och externa bilder av brandmännen, föreställningar om arbete, samt erfarenheter av nuvarande utbildningsinsatser relaterar till räddningstjänsten. Projektgruppen har arbetat utifrån en såväl tvärvetenskaplig som genusvetenskaplig ansats och i respektive delprojekt har deltagarbaserade insatser genomförts utifrån en övergripande aktionsforskningsbaserad utgångspunkt.

Delprojekten har sammantaget präglats av skilda metod- och materialval för att möta olika grupper och frågor på särskilda sätt. Varje delprojekt är helt autonomt med avseende på forskningsdesign, materialinsamling, textframställning och författande. Respektive forskare ansvarar själv för sin tolkning av och förhållningsätt till etiska regler, val av citat, formuleringar och beskrivningar av sammanhang samt övrigt där en tolkning skett. Respektive forskare ansvarar för sitt eget avsnitt med avseende på förhållningsätt till medforskare, övriga i texten befintliga individer (som inte har definierats som medforskare) och aktörer, deras eventuella inverkan eller möjlighet att förhålla sig till hur de refereras och presenteras.

För delprojektet "Bilderna av brandmännen" svarar Henrik Berg och Anne-Sofie Nyström för materialinsamlingen medan Henrik Berg svarar för författandet.

För delprojektet "Arbetsgrupp i räddningstjänst" svarar Anneli Häyrén Weinestål för materialinsamling och författande

För delprojekt "Elever på praktik" svarar Fredrik Bondestam för materialinsamling och författande.

I delprojektet ”Bilderna av brandmännen” genomfördes homogena och heterogena seminarier och bildanalyser med fokus på organisationens symboliska och materiella produktion av risk och maskuliniteter. Det empiriska materialet utgjordes av flera skikt: (1) de bilder som förhandlas och omförhandlas i projektet som sådant, (2) den officiella bild som förmedlas av MSB i informations-, utbildnings- och rekryteringsmaterial, samt (3) ”fiktiva” bilder i barnböcker, skönlitteratur, filmer, dokumentärer och TV-serier.

Delprojektet ”Arbetsgrupp i räddningstjänsten” har framför allt inneburit en etnografisk deltagande observation genom vilken en av forskarna i forskargruppen följde en arbetsgrupp med särskilt fokus på styrkeledaren i gruppen. Det empiriska materialet består av anteckningar, forskarens egen loggbok, dokumentation från genomförda seminarier och en samskrivningsprocess (texten är formulerad i samarbete med den studerade arbetsgruppen). De teman som problematiserades kretsade bland annat kring kompetens, lärande, kroppen, fysiska tester, omsorg och förståelsen av arbete.

I det tredje delprojektet, ”SMO-elever i praktik”, studerades elevers erfarenheter inför, under och efter praktikperioden under MSB:s utbildning till brandman (SMO – Skydd mot olyckor). Det empiriska materialet sammanställdes i form av bildmaterial, intervjuutskrifter, de studerandes och forskarens loggböcker. I fokus för analyser har framför allt varit erfarenheter från praktikperioden och hur dessa kan relateras till frågor om lärande, riskförståelse, inkludering och exkludering, normalitet, med mera.

Delprojekten har kontinuerligt berikat varandra genom utbyte av problembilder, erfarenheter, kunskaper och tolkningar i linje med en projektövergripande idé om att undersöka verksamheter inom svensk räddningstjänst knutna till en fokal brandstation. Vidare har olika etiska överväganden kontinuerligt styrt omfattning, inriktning och utförande i respektive delprojekt, liksom det har inverkat direkt på producerandet av vetenskaplig text och innehållet i denna slutrapport. Slutligen har projektet inneburit att nuvarande organisation för och utförande av utbildning och räddningstjänsten problematiserats tillsammans med olika deltagarkategorier, i linje med aktionsforskningsidén, vilket bidragit till att delvis nya kunskaper och arbetssätt introducerats och utvecklats i olika delar av verksamheten.

De specifika syften och frågeställningar som styrt arbetet i projektet har varit

1. att undersöka, utveckla och förändra utbildande och utförande verksamheter knutna till svensk räddningstjänst utifrån en aktionsforskningsorienterad problematisering av maskulinitet, risk och organisation, samt
2. att teoretiskt och metodologiskt utveckla en analysmodell för maskulinitet, risk och organisation med utgångspunkt från aktionsforskningsbaserade delstudier.

Projektet ville även fördjupa kunskaper kring följande angränsande frågor i anslutning till de syften som formulerades inledningsvis:

1. Vilka maskulinitetskonstruktioner aktiveras i olika verksamheter och med vilka konsekvenser för risk, organisation, arbetsmiljö och förändringsbenägenhet?
2. Vilka möjligheter respektive hinder uppstår i mötet mellan genusvetenskap och tvärvetenskap, mellan akademisk kunskap och yrkespraktik, mellan utbildande och utförande verksamheter, samt mellan olika riskförståelser som är verksamma i olika situationer?
3. Vilka nya bilder av maskulinitet och risk skapas med verksamhetsförändrande aktionsforskning i en utbildande och utförande organisation? Vilka fördelar/nackdelar finns, hur ser motstånd och möjligheter ut, vilka aktörer blir bärare av förändringsprocesser och varför?

Projektet har i väsentliga delar genomfört planerade insatser i relation till utarbetad projektplan och har därtill uppfyllt sina syften och besvarat sina frågeställningar.

Huvudresultat från projektet sammanfattas och presenteras i form av dels projektövergripande slutsatser, dels utifrån särskilda resultat och tolkningar i respektive delprojekt. Vidare beskrivs en utvecklad analysmodell och dess betydelse för organisationsförståelse och organisationsförändring inom såväl svensk räddningstjänst som andra organisationer, med särskilt fokus på maskulinitet, organisation och risk.

Reflektioner från delprojekten

Delprojektet "Bilden av brandmannen" visar på att det vid diskussioner inom och mellan olika delar av svensk räddningstjänst framstår en bild av att det finns flera frågor att adressera i svensk räddningstjänst avseende maskulinitet, organisationen och risk. I alla de i delprojektet diskuterade sammanhangen spelar utbildning och lärande en avgörande roll men också vilka bilder av brandmannayrket som förmedlas officiellt. En problematisering av hur räddningstjänsten framställs i bilder skulle kunna bidra till att förändra vilka som inkluderas eller exkluderas. Mötet under de olika seminarierna inom och mellan professioner har inneburit att delvis nya förståelser av maskulinitet och risk skapats och utvecklats, bland annat med avseende på föreställningar om hjälten, omsorg, utsatthet, med mera.

Resultat från delprojektet "Arbetsgrupp i Räddningstjänst" ger underlag för vikten av hur förståelsen, uppfattningen och föreställningen om arbete och arbetets innehåll kan styra olika processer i en verksamhet. Dessa förståelser, uppfattningar och föreställningar om och av arbete får konsekvenser inte bara i (svårigheter för) förändringsarbete utan också i vilken kompetensutveckling som premieras, inkluderings- och exkluderingsprocesser liksom rekrytering och maskulinitetskonstruktioner. När man förstår arbetet essentiellt som insatsarbete så leder det till en efterfrågan på vissa kompetenser, vissa maskulinitetskonstruktioner som i sin tur leder till ur det perspektivet adekvata rekryteringar. Om arbetet essentiellt förstås som förebyggande arbete uppstår en annan efterfrågan, andra konstruktioner och annan inkludering/rekrytering. En fråga som återkommit genom projektet är framkomligheten i att kombinera dessa två utgångspunkter i befintlig verksamhet.

Resultat från det tredje delprojektet "SMO-elever i praktik" visar hur olika inkluderings- och exkluderingsprocesser försvårar, och ibland omöjliggör, övergångar mellan utbildning och yrke i svensk räddningstjänst på flera vis. Bland annat diskuteras en uppfattning om att SMO-utbildningen är den enda formellt gångbara vägen till brandmannayrket, samtidigt som en etablerad kunskap råder inom professionerna att utbildningen ifråga inte automatiskt, eller ens överhuvudtaget, leder till att en person uppfattas som relevant för att utföra räddningstjänsternas uppgifter. Vidare har en rad olika grupp- och kontextspecifika processer konstaterats vilka sammantagna bildar en uppsättning inkluderings- och exkluderingsstrategier som aktivt upprätthåller maskuliniteter och konstruktioner av brandmannen som statusfylld symbol. Samtidigt som dessa strategier är starkt normerande fungerar de även som ett betydelsefullt raster genom vilket de studerande förstår sig själva och söker positionera sig.

Sammantaget pekar projektets resultat ut viktiga erfarenheter och framtida utmaningar vilka bland annat rör villkoren för utbildning till brandman, frågor om lärande, pedagogisk förståelse och inkluderingsprocesser, samt en mer övergripande diskussion kring förutsättningar för förändring av svensk räddningstjänst.

Projektets gemensamma slutsatser

Projektets övergripande slutsatser tar fasta på graden av måluppfyllelse i relation till uppställda syften, och här konstateras att projektet har levt upp till dessa väl och därtill skapat mervärde kunskapsmässigt. En betydande del av de projektgemensamma resultaten redovisas i en utförlig beskrivning av en analysmodell för maskulinitet, organisation och risk som har bäring på svensk räddningstjänst, men även en vidare organisationskontext. Modellen följer framför allt upp genomförda aktionsforskningsmoment genom att skapa en helhetsförståelse av ingående teoretiska delar, analyser av empiriska material, samt genomförda insatser i sig i de tre olika delprojekten. Vidare utvecklas två särskilda avsnitt vilka berör både genomförd, och framtida behov av, kunskapsutveckling. Det sker i två delavsnitt vilka var för sig belyser frågor om maskulinitetspositioner i räddningstjänsten och identifierade frågeställningar kring övergångar mellan utbildning och profession. Det sistnämnda syftar även till att beskriva projektets grundläggande empiriska frågeställning, vilken även återfinns i rapportens huvudtitel – resan från novis till nestor. Här problematiseras i viss utsträckning frågor om övergångar mellan utbildning och yrke, kanske främst utifrån reflektioner kring villkor som ställs upp, hur politiska förändringsprocesser förstås och i vilken utsträckning ett lärandeperspektiv på organisationen anammas.

Modellen i sin helhet utgör grund för att genomföra en avancerad MOR-analys och bygger på vilka villkor och föreställningar som finns och uttrycks i ett sammanhang och i förståelser av begreppen maskulinitet, organisation och risk på en operativ mikronivå. En central utgångspunkt är hur tolkningsföreträdet ser ut, vem som har det och hur det uttrycks över till exempel vad maskulinitet, organisation och risk är och tillåts vara. I dynamiken mellan begreppen finns både hinder och möjligheter för förändring, eller för bevarande. Projektet har haft en särskild analytisk blick på övergångar, vilka övergångar som förklarar ett sammanhang, till exempel sammanhanget arbetsgrupp på en brandstation, elever som ska göra sin praktik på en brandstation, deltidsarbetsgruppens förståelse av arbete eller övergång från operativt insatsarbete till ett akademiserat förebyggande arbete. Tre begrepp som förklarar hinder och möjligheter i övergångar är kompetens, arbetsinnehåll och lärande. Kompetens, arbetsinnehåll och lärande betraktas ur ett maskulinitetsperspektiv, ur ett organisations- och också ett riskperspektiv och de villkor, föreställningar och tolkningsföreträden som råder för respektive begrepp. Modellen syftar i ett vidare perspektiv till att underlätta systematisk verksamhetsutveckling i dialog med företrädare för räddningstjänster och även andra liknande organisationer.

Inledning

Brandmannen är en rik källa till barns fantasier om äventyr och vuxenliv. För vuxna är eldsvärjaren kanske en finlitterär gestalt, ett föremål för ironiska komediserier eller utställd som hetero- och homoerotiska objekt i en del kalendrar. Det är en omskriven gestalt som i Sverige nästan alltid är en man. Kunskaperna om genus och räddningstjänst är relativt väl utvecklade men frågor kvarstår i vilken omfattning och med vilka konsekvenser implementeringen av dessa kunskaper har skett i räddningstjänsternas verksamheter och varför denna implementering inte har lett till ökad mångfald.

Utbildningar och verksamheter knutna till räddningstjänst i Sverige är nodalpunkter för samhällliga riskhanteringsprocesser (Göransson, 2004; SOU 2007:31). Kunskaper om hur maskuliniteter, organisatoriska kontexter och riskförståelser strukturerar dessa processer behöver utvecklas och teoretiseras vidare. Det är samtidigt kunskaper som är centrala vilka pekas ut som avgörande för en möjlig utveckling för räddningstjänsten, såväl nationellt som internationellt (Baigent, 1996; Andersson, 1997; Chetkovich, 1997; Ericson, 2004). En omfattande internationell litteraturstudie (Enarsson & Meyreles, 2004; jfr. Enarsson, 1999) med huvudfokus på anglosaxisk forskning om katastrofärbete, konstaterar att den teoretiska förståelsen av genus, i det här fältet, är direkt kopplad till hur olika riskprocesser utformas och särskilt då ifråga om större katastrofer. Samtidigt är det viktigt att hålla isär ett snävare katastrofperspektiv när det gäller riskhantering, som vanligtvis betonar konsekvenser och förebyggande strategier kring enskilda oförutsedda händelser (Birkmann, 2006), och ett bredare ofta tvärvetenskapligt perspektiv på risk som inbegriper riskreducerande strategier, riskförståelse och riskperception i relation till fysisk och psykisk arbetsmiljö, organisation och organisationskultur, samt styrning och ledning av komplexa riskprocesser (Zinn, 2006; Zinn & Taylor-Goodby, 2006). Det är denna senare ingång som framför allt utvecklas i det här projektet, med särskilt fokus på frågor om relationer mellan risk, riskförståelse, riskperception och riskhantering och maskuliniteter i den särskilda kontext som svensk räddningstjänst utgör.

Ofta likställs frågor om genus med kvinnor i krisdrabbade situationer, precis som etnicitet i riskforskning internationellt inte sällan görs liktydigt med ”de andra” i egenskap av icke-västerländska grupper (Enarsson & Hearn, 1998). Därför är det angeläget att undersöka och utveckla verksamheter som förmår omsätta en kritisk kunskap om genus och risk i organisationer, i likhet med en del senare internationella projekt (Enarsson, 2000; Schwoebel & Menon, 2004). Teoretisk och praktisknära genusforskning för kunskapsutveckling inom nämnda område är sålunda starkt efterfrågad, inte minst när det gäller frågor om maskuliniteter och maskulinitetsskapande processer (Baigent, 2001; Ericson, 2011; Christensen, 2011). Det tvär- och genusvetenskapliga projekt som sammanfattas här, med tre sammanlänkade delstudier, möter denna efterfrågan genom att utgå från en aktionsforskningsbaserad ansats och fokusera begreppen *maskulinitet, organisation och risk*.

Projektet är uppbyggt av tre olika delprojekt. Varje delprojekt är helt autonomt med avseende på forskningsdesign, materialinsamling, textframställning och författande.

Respektive forskare ansvarar själv för sin tolkning av och förhållningsätt till etiska regler, val av citat, formuleringar och beskrivningar av sammanhang samt övrigt där en tolkning skett. Respektive forskare ansvarar för sitt eget avsnitt med avseende på förhållningsätt till medforskare, övriga i texten befintliga individer (som inte har definierats som medforskare) och aktörer, deras eventuella inverkan eller möjlighet att förhålla sig till hur de refereras och presenteras.

Projektgruppen har bestått av:

Anneli Häyrén Weinestål FD, organisationsforskare med särskilt intresse för könsarbetsdelning och könskonstruktioner på mikronivå i dagligt arbete och konsekvenserna av dessa konstruktioner på verksamheter.

Fredrik Bondestam FD i sociologi och har en genusvetenskaplig och utbildningsvetenskaplig forskningsprofil med särskilt inriktning mot kritisk och feministisk pedagogik.

Henrik Berg FD i Antikens kultur och samhällsliv med särskilt fokus på maskulinitetsteori. Henrik har sedan han påbörjad sin avhandling 2004 undervisat och arbetat med kritiska studier om män och maskuliniteter.

Anne-Sofie Nyström (tidigare Kalat) är doktorand i sociologi. Hon har medverkat i genomförandet av projektet som helhet och ett särskilt delprojekt, men inte deltagit i författandet av slutrapporten.

För delprojektet "Bilderna av brandmännen" svarar Henrik Berg och Anne-Sofie Nyström för materialinsamlingen medan Henrik Berg svarar för författandet.

För delprojektet "Arbetsgrupp i räddningstjänst" svarar Anneli Häyrén Weinestål för materialinsamling och författande.

För delprojekt "SMO-elever i praktik" svarar Fredrik Bondestam för materialinsamling och författande.

Övergripande syften

Det tvär- och genusvetenskapliga projektet *Från novis till nestor* utgick till en början från två övergripande syften:

1. Att undersöka, utveckla och förändra utbildande och utförande verksamheter knutna till svensk räddningstjänst utifrån en aktionsforskningsorienterad problematisering av maskulinitet, risk och organisation, samt
2. Att teoretiskt och metodologiskt utveckla en analysmodell för maskulinitet, risk och organisation med utgångspunkt från aktionsforskningsbaserade delstudier.

Specifika frågeställningar

Projektet ville även fördjupa kunskaper kring följande angränsande frågor i anslutning till de syften som formulerades inledningsvis:

1. Vilka maskulinitetskonstruktioner aktiveras i olika verksamheter och med vilka konsekvenser för risk, organisation, arbetsmiljö och förändringsbenägenhet?
2. Vilka möjligheter respektive hinder uppstår i mötet mellan genusvetenskap och tvärvetenskap, mellan akademisk kunskap och yrkespraktik, mellan utbildande och utförande verksamheter, samt mellan olika riskförståelser som är verksamma i olika situationer?
3. Vilka nya bilder av maskulinitet och risk skapas med verksamhetsförändrande aktionsforskning i en utbildande och utförande organisation? Vilka fördelar/nackdelar finns, hur ser motstånd och möjligheter ut, vilka aktörer blir bärare av förändringsprocesser och varför?

Slutrapportens disposition

Rapporten är uppdelad i dels projektgemensamma delar, dels delprojektspecifika redovisningar och analyser. Inledningsvis beskrivs projektets bakgrund och övergripande idé. Här tecknas också en bred bakgrund till svensk räddningstjänst, särskilt avseende organiserandet av räddningstjänstens verksamheter och utbildningen till brandman. Vidare presenteras projektets teoretiska perspektiv, metodöverväganden och etiska reflektioner av relevans för genomförandet. Därefter vidtar delprojektspecifika avsnitt som beskriver material, metod och tillvägagångssätt, samt olika analyser och tolkningar av deltagarnas erfarenheter. I ett avslutande avsnitt beskrivs projektövergripande slutsatser och tolkningar, med särskilt fokus på måluppfyllelse, en modell för analys av maskulinitet, organisation och risk, nya kunskaper om en uppsättning maskulinitetspositioner, samt resonemang kring den övergripande frågan om vägar från novis till nestor.

Bakgrund

Genomförandet av teoretisk och praktisk forskning förutsätter en tät kontakt med en empirisk kontext, ett sammanhang, där sammanhanget är villigt att delta. Det gäller i synnerhet aktionsforskning där man talar om medforskare istället för beforskade individer. Den ansats som det här projektet har haft med olika teoretiska och praktiska ingångar – en trianguleringsansats – förutsätter utöver detta ett sammanhang som rymmer olika perspektiv och kan fungera som nod för dessa. Räddningstjänsten i en större svensk stad var villiga att delta i projektet och att göra det på flera sätt, fungera som den nod som projektet behövde, varför planen initialt innehöll en idé om en fokal brandstation där studier av maskulinitet, organisation och risk kunde genomföras med flera olika aktörer som medforskare. Det utvecklades senare till att bli en fokal räddningstjänst och, med olika intensitet, alla de heltidsstationer den rymmer samt några av deltidsstationerna.

Svensk räddningstjänst betraktades i projektet som lämpligt sammanhang i studier av maskulinitet, organisation och risk eftersom det är en av de sista helt mansdominerade, det vill säga enkönade, organisationerna på svensk arbetsmarknad. Brandmannamaskuliniteterna är exponerade för allmänheten vilket innebär att idéer om dem bärs upp av flera olika aktörer och på flera arenor. Det finns flera skäl till att svensk räddningstjänst utgör en lämplig arena för studier av maskulinitetskonstruktioner i organisationer, i dagligt arbete vilket gör att det organisatoriska sammanhanget blir en väsentlig del av underlaget. De villkor som råder för räddningstjänsten skapar också särskilda beroenden som i sin tur skapar olika maskuliniteter.

Övergripande projektidé

I fokus för projektet stod konstruktioner av maskulinitet och förståelser av organisation och risk i den svenska räddningstjänstens utbildande och utförande verksamheter, formulerat i termer av tre sammanlänkade delstudier. En historiker och en sociolog studerade samtidigt föreställningar om brandmannen, och problematiserade hur delstudiernas bilder av maskuliniteter och risk uppstod och omförhandlades, tillsammans med olika verksamhetsföreträdare. En organisationsteoretiker begav sig till en kommunal räddningstjänst och följde en arbetsgrupp på nära håll, studerade maskulinitetskonstruktioner i vardagligt arbete samt analyserade riskuppfattning och arbetsprocesser. Slutligen följde en sociolog studerande vid MSB:s SMO-utbildning och undersökte specifikt villkor för lärande, maskuliniteter och riskförståelse med fokus på praktikperioden under utbildningen.

Delstudierna var uppbyggda kring en *fokal räddningstjänst*, något som möjliggjordes av ett väl utvecklat samarbete med lokala intressenter. Det innebär att majoriteten av informanterna blev delaktiga i erfarenhetsutbyte och kunskapsproduktion i samma "rum" – studerande från SMO-utbildningen gör sina praktikperioder vid en räddningstjänst som samtidigt står i blickfånget för en studie av en arbetsgrupps arbetsätt och maskulinitetskonstruktioner. Därtill deltog andra kategorier inom räddningstjänsten i

analyser av brandmännen – deltidbrandmän, brandingenjörer, ”förebyggare”,¹ med flera – vilket bidrog till att utveckla projektets kunskaper och insatser. Sammantaget skapades på det här viset flera gynnsamma analysmöjligheter av övergångar mellan verksamheter inom svensk räddningstjänst. Detta innebar ett mervärde för de olika delstudierna genom att jämförande analyser möjliggjordes av hur en och samma situation uppfattades av olika aktörer och deras föreställningar om arbete, risk och maskuliniteter.

I det avtal som skrevs med dåvarande Räddningsverket ströks en specifik delstudie som fokuserade på ett så kallat räddningsgymnasium där eleverna särskilt riktar in sig på yrken inom räddningstjänsten, polisen och ambulansorganisationen. En annan del av studien som behandlade förhållandet mellan strategisk nivå, ledningsskiktet, och operativ nivå, brandmännen, ströks också. Den delen av studien syftade till att närmare undersöka makt- och inflytandefördelningen mellan strategisk och operativ nivå i svensk räddningstjänst med avseende på arbetets innehåll på olika nivåer. LSO:n (se nedan) syftar till en del till att förändra arbetets innehåll från att vara fokuserat på insats till att balansera mellan insats och förebyggande arbete varför tolkningsföreträdet om arbetets innehåll kan betraktas som centralt för möjligheten att förändra. Delstudien inkluderades emellertid inte i projektet.

Svensk räddningstjänst

Räddningstjänsten är i grunden en kommunal organisation som har som främsta uppgift att vidta en rad förebyggande åtgärder inom området skydd mot olyckor. Enligt gällande lagstiftning är syftet att tillgodose att åtgärder vidtas som kan ”förebygga bränder och skador till följd av bränder samt, utan att andras ansvar inskränks, verka för att åstadkomma skydd mot andra olyckor än bränder.” (SFS 2003:778, 3 kap. 1 §). Organisationen kan lokalt utformas olika till följd av hur befolkningsgrupper är sammansatta, vilken täthet som råder inom och mellan olika bebyggelser i kommunen, och en rad andra faktorer. Möjligheter till samverkan råder och eftersträvas ofta dels mellan hel- och deltidanställd personal, dels i relation till andra kommunövergripande operativa funktioner och ansvarsområden som lyder under staten (sjöräddning, fjällräddning, miljöövervakning, etcetera). Kommunen ansvarar för att en räddningschef leder verksamheten, men i övrigt kan sammansättning av arbetsgrupper, delegation av räddningsledaransvar, med mera utformas lokalt efter behov och villkor.

På en mer övergripande nivå organiseras risk- och säkerhetsarbete genom MSB, Myndigheten för Samhällsskydd och Beredskap. MSB har ett övergripande ansvar för att utveckla och stödja samhällets förmåga att hantera olyckor och kriser, i samverkan med kommuner, landsting, myndigheter, företag och organisationer. En viktig aspekt av MSB:s ansvarsområde rör även att utöva tillsyn utifrån lagen om skydd mot olyckor (LSO), lagen om åtgärder för att förebygga och begränsa allvarliga kemikalieolyckor (Sevesolagen), lagen om brandfarliga och explosiva varor (LBE), lagen om transport av farligt gods (LFG), förordningen om utvinningsavfall, samt miljöbalken. Regeringen styr MSB genom en särskild instruktion och årliga regleringsbrev vari instruktioner ges för MSB:s ansvarsområden och uppgifter. I regleringsbrevet anges även

¹ Termen användes frekvent av olika aktörer i projektet och avser personer som arbetar med förebyggande verksamhet och till exempel har lång erfarenhet inom räddningstjänsten eller utbildning som brandingenjör.

mål och återrapporteringskrav samt tilldelade resurser för myndighetens förvaltning och verksamhet.

Kommunal räddningstjänst

Det operativa arbetet i kommunal räddningstjänst kännetecknas av det Thompson (1992) har kallat intensivteknologisk verksamhet. Thompson kategoriserade olika sorts organisationer utifrån de villkor de möter som verksamhet, vilka resursinsatser som är effektivast och vanligast vid olika villkor och förhållanden samt vilken teknologi som krävs och som bygger upp en verksamhet utifrån verksamhetens natur (Thompson, 1992). Olika villkor för att bedriva verksamhet leder till olika sorters beroenden inom verksamheten avseende samarbetsformer, personaltäthet och liknande och avseende resursanvändning och användning av teknologi. Det Thompson kategoriserar som en intensivteknologisk verksamhet är en verksamhet där man måste svara mot en mängd olika och oförutsägbara stimuli. Gränssnittet mot omvärlden, i form av kunder, användare, patienter/motsvarande, kännetecknas av många olika sorters frågeställningar och förväntningar på problemlösningar som ställer höga krav på bredd i utrustning, resurser och kunnande samt korta eller mycket korta ställtider. Han exemplifierar med ett sjukhus där det kommer in akut sjuka patienter som behöver ta i anspråk röntgen, ortopedi/medicin, hela vårdlag etc.

Förståelsen av en verksamhets natur leder till analyser av hur beroenden ser ut och vilka konsekvenser de får. I termer av maskulinitetskonstruktioner och normer kan man anta vissa grundkoncept vad gäller exempelvis risktagande och riskutsatthet, inkludering och exkludering, omsorgs- och teknisk rationalitet utifrån en verksamhets natur. Räddningstjänsten är inte uppbyggd på samma sätt som ett stort sjukhus med egen röntgenavdelning men den är uppbyggd för att kunna svara mot ett brett register av krav och förväntningar med avseende på i vart fall operativt insats- och därtill hörande utvecklingsarbete. Vid en räddningstjänst behövs det brett kunnande och lång erfarenhet, för att resursanvändningen ska svara mot verksamhetens natur, alltså generalister i högre utsträckning än specialister och detta präglar den dagliga verksamheten på operativ nivå. Detta ställer självklara krav som påverkar samtliga landets räddningstjänster men där de större har en möjlighet att lättare uppfylla alla dessa krav även om detta kan skapa komplexa strukturer med flera olika formella och informella makthierarkier. En grundläggande uppdelning inom räddningstjänstens professioner är de vägar in i räddningstjänsten som personalen har. Generellt finns det olika rekryteringsvägar som sätter spår i hur arbete utförs, motiveras och organiseras, där den kanske tydligaste skiljelinjen går mellan de personalgrupper som värnar om praktisk erfarenhet och kunskap, handhavande av utrustning, och insatsverksamheter (i huvudsak del- och heltidsanställda brandmän) och de grupper vars bakgrund generellt är akademisk (brandingenjörer, delar av ledningsfunktioner) som värnar mer om utbildning, teoretisk förståelse och förebyggande verksamheter (Göransson, 2004). Samtidigt är det en förenklad bild vilken bottenar i föreställningar om vem som är lämpad att utföra en viss uppgift, men även på vilket sätt förebyggande arbete, ledning eller insats förstås i sig.

Den studerade räddningstjänsten

Den studerade räddningstjänsten stod under perioden 2009 – 2010 inför en mängd förändringar. En ny brandchef rekryterades som omorganiserade ledningsfunktioner-

na. Under perioden fördes det också aktiva samtal om att samordna samtliga eller några av de kommunala räddningstjänsterna i länet till en. Parallellt med detta fanns det stora besparingskrav vilket tydlig kom att märkas i delprojektet "Bilderna av brandmannen". När detta delprojekt påbörjades hade de två forskarna för delprojektet möte med den utbildningsansvarige för den lokala räddningstjänsten där en mycket sammansatt mindmap togs fram. Den visar på den lokala räddningstjänstens komplexitet och mängden av aktörer såväl inom som utanför organisationen men också på att det fanns dubbla ledarskapshierarkier på många nivåer inom organisationen.

Den studerade räddningstjänsten återfinns i en större svensk stad och är organisatoriskt uppbyggd kring tre heltidsstationer. Varje heltidsstation bemannas av fyra arbetsgrupper som täcker behovet av insats för hela dygnet. Arbetsgrupperna är vanligen sammansatta av fyra brandmän och en styrkeledare men det finns grupper om upp till sex brandmän och en styrkeledare. Den studerade arbetsgruppen återfinns på den station där administrationen, förebyggande arbetet och ledningen är stationerad. Vid de övriga två stationerna finns viss administrativ och förebyggande verksamhet men i huvudsak är verksamheten inriktad på vakthavande grupps insats- och övningsarbete. Vid den studerade stationen finns också räddningstjänstens övnings- och testlokaler vilket innebär att den återkommande är frekventerad av grupper från de andra stationerna och de deltidstyrkor från kringliggande kranskommuner som ingår i räddningstjänsten.

Stationerna är utrustade lite olika beroende på hur de är placerade geografiskt. Den station som ligger i närheten av kommunens vattenstråk är utrustad med räddningsbåt, den som i högre utsträckning än de andra får larm om bilolyckor på motorvägen har utrustning som är adekvat för det. Två stationer har hoppmatta varför de blir dragna på självmordslarm oavsett var i kommunen stationen ligger och larmplatsen är. Stationernas geografiska placering snarare än utrustning styr vanligen uttryckningarna.

Räddningstjänsten var tidigare inhyst i en större, centralt placerad, station och delade då lokalerna med ambulansverksamheten. Principerna för fördelning av uttryckning vid larm såg annorlunda ut liksom exempelvis rekryteringen till räddningstjänsten. I det pågående samtalet på stationen återkommer man ofta till tiden "*då man bodde ihop på x-gatan*" och förtjänsterna med den placeringen och organiseringen. Den nuvarande placeringen av stationerna har en bakgrund i larm- och insatsstatistik och syftar till kortare uttryckningstider. Den innebär att stationerna ligger utanför city och är placerade långt ifrån varandra samt att brandmännen, när de är i tjänst, möter väsentligt färre kollegor än tidigare. Det refereras ofta till tiden då alla bodde ihop trots att det har gått förhållandevis lång tid – ca 20 år – som en tid då det var bättre på brandkåren. Ännu längre tillbaka, i den studerade räddningstjänstens tidiga historia, bodde brandmännen på (den centralt placerade) stationen och besökte fru och barn, i de fall man hade det, där dessa bodde i ett annat hus som låg tvärs över gatan.

Brandmännens arbetspass är som längst ett dygn. De jobbar varannan helg och jobbar då fredag plus lördag eller fredag plus söndag. Lördags- och söndagspasset pågår ett dygn. Tidigare förekom det arbetspass som sträckte sig över flera dygn, exempelvis hela helger, vilket innebar att de förhållandevis ofta bodde ihop under en längre period med sitt arbetslag. Detta har förändrats i och med arbetstidsregleringar.

SMO-utbildning

Utbildning till brandman har en lång historisk bakgrund med flera olika skiftande huvudmän, lagrum och politiska incitament. En mer strukturerad ordning trädde i kraft i och med Räddningsverkets bildande 1986, då framför allt två utbildningar organiserades i olika omfattning. Det gällde dels utbildning till heltidsbrandman om femton veckor, dels utbildning till deltidbrandman om fem veckor. Därtill har en rad olika påbyggnadsutbildningar utvecklats inom Räddningsverkets regi under denna tidsperiod, främst med inriktning mot systematiskt säkerhetsarbete och räddningsledning. Under 1990-talet restes flera frågor om utbildningarnas kvalitet och ändamålsenlighet, särskilt med anledning av Räddningstjänstlagens ombildning. Förändringar av utbildningarna föreslogs framför allt som en konsekvens av 1998 års slutbetänkande från Räddningsverksutredningen där en ny grundsyn på verksamheterna grundlades med fokus på skydd mot olyckor (SOU 1998:59). Dessa förslag kom samtidigt med resta krav på att förbättra rekryteringen av kvinnor till räddningstjänsten, bland annat med anledning av påpekanden från JämO och senare i form av ett direkt regeringsuppdrag riktat till Räddningsverket. Fram till 1997 fanns då ingen kvinna heltidsanställd som brandman i Sverige (Andersson, 1997).

Såväl heltids- som deltidbrandmän erhöll utbildning i Räddningsverkets regi först efter anställning vid någon räddningstjänst. Särskilt för heltidsanställda brandmän gällde att utbildning erbjöds först efter minst ett års anställning vid räddningstjänsten. Vid Räddningsverkets fyra dåvarande skolor (Revinge, Skövde, Rosersberg, Sandö) antogs anställda heltidsbrandmän utefter ytterligare behörighetskriterier (treårig gymnasieutbildning, grundläggande utbildning inom respektive räddningsstyrka i kombination med nämnda tjänstgöringstid om ett år), medan utbildningen till deltidbrandman inte hade några formella antagningskrav annat en anställning. Under år 2000 föreslogs dock för första gången en mer sammanhållen och längre utbildning för heltidsbrandmän (Prop. 2000/01:77; SOU 2007:31), vilket så småningom ledde fram till utvecklandet av ett nytt utbildningssystem 2003 – *SMO, Skydd mot olyckor* – med såväl grund- och vidareutbildning som fortbildning.

Det nya utbildningssystemet utgick framför allt från identifierade behov ur ett kommunalt perspektiv; syftet var att säkerställa en god kompetens inom fyra prioriterade områden (räddningsinsats, räddningsledning, tillsyn och olycksförebyggande arbete). Ett huvudmål var även att genom utbildningsreformen eftersträva en utveckling mot jämställdhet och jämlikhet i rekrytering till och genomförande av arbete inom räddningstjänsterna mer generellt. Den nya utbildningen kom att bli tvåårig, studiemedelsfinansierad, förutsatte inte att den sökande redan var anställd vid räddningstjänsten, samt utgick i väsentlig del från det nya lagförslag som trädde i kraft 1 januari 2004. Den nya lagen *Skydd mot olyckor*, vilken ersatte den tidigare Räddningstjänstlagen, innebar en ny reglering av organiserandet av brandskydd och dess genomförande i olika avseenden, men kom alltså även att inverka väsentlig på utbildningarnas utformande.

Alltsedan sjösättandet av det nya utbildningssystemet har diskussioner förts om dess relevans, rekryteringsprocesser, samt övergångar mellan utbildningen och olika professioner. Utbildningsreformen syftade övergripande till att skifta fokus från ett insatsperspektiv till förebyggande verksamheter, bland annat genom identifierandet av olycksarbetets fem skeden (SOU 1998:59), och att säkerställa flera olika målbilder för svensk räddningstjänst – ett säkrare samhälle, tydligare och mer formella rekryte-

ringsvägar, jämställdhet och mångfald, ny värdegrund i räddningstjänsten, med mera. Därtill innebar utbildningsreformen en tydlig positionering till förmån för en akademisering av framför allt utbildningen till brandman, vilket låg i linje med dåtidens pågående reformer av svenska yrkeshögskolor överlag (SOU 2001:40). Ytterligare faktorer som inverkat på utbildningssystemets form och innehåll var det identifierade behovet av likvärdighet i kunskapsnivå oavsett anställningsformer inom räddningstjänsten och en ny syn på säkerhetsarbete generellt i termer av riskhantering och ett förebyggande perspektiv på det systematiska säkerhetsarbetet.

Diskrepanser mellan dessa utbildningsinsatser och olika professioner i svensk räddningstjänst har varit ett av flera identifierade grundproblem i det aktuella projektet. Motsvarande problembilder har även påvisats i annan forskning och utvärdering (SOU 2007:31; Söderström, 2010). Aktuella studier visar till exempel att problemen med övergångar mellan utbildning och verksamhet är stora när det gäller uppfattningar om professionens kunskapsnivå, vilket bland annat kommer till uttryck i att 85 procent av räddningstjänstens styrkeledare i Sverige anser att de praktiska färdigheterna hos personalen har minskat kraftigt sedan SMO-utbildningens införande (Hoff, 2010). Vidare har en extern utvärdering av utbildningsorganisationens konkreta innehåll och effekter, där studerande, lärare och medarbetare vid räddningstjänsten ingår som informanter, ytterligare framhävt problemen med skiftande förväntningar och krav:

När det gäller övnings- och scenarioträning menar avnämarna att skolorna konserverar t.ex. övningsverksamhet samtidigt som skolorna menar att räddningstjänsten bara fokuserar räddning och inte risk. Meritvärdet för utbildning inom skydd mot olyckor är inte heller särskilt stort för andra tjänster än inom räddningstjänsten. SMO studerande menar att deras kunskaper i risk inte behövs då det är räddning som fokuseras i räddningstjänsten. Denna syn bekräftas också av informanter från räddningstjänsten. Samtidigt visar intervjuerna med räddningstjänsten att i de fall det behövs kompetens inom säkerhet och förebyggande så söks den utanför SMO (Söderström, 2010, sammanfattning).

Enkelt uttryckt är således en rad olika och ofta konfliktfyllda föreställningar och förväntningar om utbildning, rekrytering, förnyring och förändringsbenägenhet väl etablerade inom svensk räddningstjänst idag. Problemets huvuddel kan beskrivas som ett glapp mellan särskilt SMO-utbildningens intentioner och kunskapsanspråk och de etablerade professionernas motsvarande, samtidigt som motsvarande problembild kan urskiljas när det gäller deltidsbrandmän och brandingenjörer. Generellt finns en rad intressanta utmaningar för utformandet av utbildningsinsatser till svensk räddningstjänst, av vilka några berörs direkt av projektet ”Från novis till nestor”: Vems villkor ska styra identifierandet, utformningen och genomförandet av eventuella förändringsprocesser? Vad är det som ska förändras och i så fall utifrån vilken förståelse av hur verksamheter fungerar just nu och bör fungera i framtiden? Kan SMO-utbildningen fortsätta fungera som en huvudsaklig utbildningsaktör inom svensk räddningstjänst, det vill säga vilka är möjligheterna och problemen och hur förstås olika konsekvenser av nuvarande och framtida utbildningslösningar?

Etik

I ett aktionsforskningsprojekt som detta ställs, utöver de av forskningsråden angivna forskningsetiska principerna, särskilda etiska krav eftersom deltagarna inte involveras som anonymiserade forskningsobjekt, utan istället som aktiva, praktiserande och i en mening forskande subjekt. Det här gör att individuella kontrakt om medverkan har upprättats som specificerar rättigheter till de material som produceras och som tydligt garanterar deltagare rätten att under varje fas av projektet avbryta sin medverkan. Vidare förutsatte PAR-seminarierna etiska riktlinjer som tillgodosåg deltagarnas rätt till anonymitet, i likhet med studier som bygger på forskningscirkel (Holmstrand & Härnsten, 2003). Urvalet och rekryteringen av deltagarna gjordes enkom för denna studie och genomgående i samråd med ansvariga från de olika delarna av organisationen som forskningsdeltagarna ingår i. Samtliga deltagare i studien är myndiga och rekryterades till studien efter muntlig och skriftlig information från såväl representanter inom organisationen som forskarna i projektet. Detta innebar också att samtliga deltagare gavs tillfälle att ställa frågor kring vad det innebar att delta i projektet.

Projektet som helhet etikprövades av EPN – Regionala etikprövningsnämnden i Uppsala (Dnr 2009/296) i linje med gällande rekommendationer (*Lag (2003:460) om etikprövning av forskning som avser människor*) – innan dess genomförande. Denna prövning syftade till att väga de risker som fanns med genomförandet av ett projekt mot de vinster som detta kunde bidra med och ge vägledning för att minimera deltagares utsatthet. I detta avseende kan skiljas mellan sociala, psykologiska, ekonomiska och, mer undantagsvis inom humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning, medicinska risker. Ytterligare en etisk positionering kopplades till möjligheter att skapa ny kunskap i konkreta verksamheter och professioner kontra nödvändigheten att bibehålla konfidentialitet för medforskare. Det kan förstås som en särskilt angelägen fråga som en konsekvens av att välja ett aktionsforskningsinriktat arbetssätt (Tickle, 2001). Framför allt har projektets genomförande präglats av komplexa interaktioner mellan medforskare och deras respektive professionstillhörigheter och organisationer, där avvägningar mellan utsagor och tolkningar i ett delprojekt hela tiden har bidragit till kunskaper i andra delprojekt. Samtidigt har just dessa interaktioner utmanat konfidentialitetskravet och möjligheterna att i detalj återge empiriska material eller för den delen tolkningar av skeenden i de olika delprojekten. Projektets upplägg och innehåll befanns dock inte vara aktuellt för etikprövning. Däremot gav etikprövningsnämnden några konstruktiva kommentarer kring projektets upplägg och genomförande, vilka bland annat avsåg formulering av avtal om medverkan för informanter och andra frågor kopplade till etiska frågeställningar inför studien. Dessa kommentarer har i väsentliga delar efterlevts och har bidragit till att nyansera projektets genomförande.

Etiska överväganden i en aktionsforskningstudie såsom denna har att ta hänsyn till skyddande av deltagarnas konfidentialitet, men även deras möjligheter att vara aktiva i tolkningsprocesser. Det förutsätter att det empiriska materialet blir tillgängligt för forskningsdeltagarna under själva forskningsprocessen. För att möjliggöra detta har till exempel deltagarna i ett av delprojekten erbjudits att ta del av och ha synpunkter på materialet som är knutet till de seminarietillfällen de själva deltagit i mot försäkran om att de inte sprider dokumenten ifråga. Materialet har då lämnats ut i anonymiserad form, även om seminariedeltagarna själva har möjlighet att avkoda detta, för att minimera eventuella risker. Ett begränsat urval av det i projektet framtagna materialet

av deltagarna har även, efter godkännande av respektive forskningsdeltagare, diskuteras vid något av PAR-seminarierna med syfte att möjliggöra för deltagarna att forskningsgruppens tolkningar. Projektets material består i huvudsak av deltagarnas och forskarnas loggböcker, forskarnas fältanteckningar och egna ljudupptagningar, ljudinspelningar från PAR-seminarier och från intervjuer med SMO-elever och deras handledare.

Utöver detta har ett bildmaterial skapats med utgångspunkt från de medhavda bilder som forskningsdeltagarnas erbjöds att ta med till homogena PAR-seminarier (vad gäller betydelsen av homogena och heterogena seminarier, se nedan under delprojektet "Bilderna av brandmannen"). På de heterogena seminarierna fungerade detta bildmaterial som grund för samtalen och tillhandahölls då av forskarna. Samtliga bilder scannades in och lagrades digitalt tillsammans med anonymiserade fältanteckningar liksom transkriberingar av de digitala bandinspelningarna. Materialet i sin helhet har hela tiden hanterats av forskarna själva och förvarats utan tillgång för utomstående, exempelvis vad gäller ljudupptagningar, transkribering av seminariesamtal och förvarande av listor, med mera. Bandinspelningar kommer att lagras på extern hårddisk under tio års tid, inlåsta på Centrum för genusvetenskap vid Uppsala universitet, för att därefter förstöras. I ett av delprojekten fanns en aktiv process kring samskrivning av analyser och tolkningar ("Arbetsgrupp i räddningstjänsten"). Den grupp med brandmän som ingick i studien har efter avslutandet av den etnografiska delen aktivt deltagit i att formulera texten om dem och godkänt den.

Vid redovisning av projektet, exempelvis i denna slutrapport eller i vetenskapliga artiklar, väljs delar av det anonymiserade materialet ut och presenteras på sådant sätt att risken för integritetsbrott för den enskilde minimeras. Risken för igenkännande eller förmodat igenkännande kan antas vara förhöjd vid internt redovisade rapporter. Med anledning av detta har deltagarna särskilt involverats som rådgivare i denna process utifrån sin kännedom om organisationen. Behovet av hantering av information genom avidentifiering och anonymisering föreligger i samtliga delprojekt, men främst i delprojektet "Arbetsgrupp i räddningstjänsten". I detta delprojekt följdes informanterna under en förhållandevis lång period, ca tre månader, i sin arbetsvardag varvid samtal, kommentarer och olika situationer dokumenterades. Delprojektet innehöll också fokusgruppsdiskussioner och kunskapsseminarier som dokumenterades genom anteckningar.

Det material som skapas i delprojekten kommer att användas i flera kontexter, där den ena är föreliggande rapport till MSB och den andra är den rena forskningskontexten i form av vetenskapliga artiklar/motsvarande. De etiska dilemman som var behäftade med läsaren var således relaterade till olika slags mottagare och rapporteringen till de två kontexterna förutsätter olika analysnivåer. Till den mer interna rapporteringen, till MSB och den egna lokala organisationen, blir informationen med nödvändighet mer aggregerad till en nivå där enskilda individer inte kan identifieras. I den undersökta kontexten innehåller detta ett särskilt problem eftersom organisationen är uppbyggd med arbetsgrupper där "alla känner alla" även mellan grupperna där en arbetsgrupp inte kan vara anonym gentemot sina övriga kollegor. Svårigheter kan då uppstå i fortsatt samarbete arbetsgrupperna emellan om den undersökta arbetsgruppen uppfattas som illojal mot sina kollegor i den större gruppen. Frågor om ekonomisk, sociala och psykologiska risker för forskningsdeltagare – som individer, grupp och

organisation – var på så vis mer aktualiserade i detta sammanhang. Avtal med alla medforskare har slutits och innehållet i dessa diskuteras nedan närmare i respektive delprojekt.

Bilden av Brandmannen

När det gäller delprojektet Bilden av brandmannen så är det ur flera avseenden det minst komplexa avseende etiska övervägande. Liksom i de övriga delprojekten så handlar de etiska övervägandena främst om att respektera den enskilda individens anonymitet och kontroll över egna citat och bilder. Som nämnts ovan involverar projektet ett stort antal individer. Det har därför inte alltid varit möjligt att få ett citat bekräftat och godkänt att använda vilket gäller också vissa bilder. Detta har lett till att citat har omskrivits eller omvandlats till generaliserande synteser av flera liknande uttalanden. Då det gäller bilder som direkt visar en enskild individ som inte finns allmänt tillgänglig på till exempel hemsidor eller i broschyrer och kalendrar så beskrivs dessa med ord när så är nödvändigt. Alla deltagare i projektet har blivit informerade om projektets etiska överväganden och godkänt sitt deltagande i projektet.

Arbetsgrupp i räddningstjänst

Delprojektet där en forskare följde arbetslaget vid den studerade räddningstjänsten följde informanterna under en förhållandevis lång period, ca tre månader, i sin arbetsvardag varvid samtal, kommentarer och olika situationer dokumenterades. Brandmännen i den studerade arbetsgruppen arbetar skift där skiften kan betraktas som långa och under tid på dygnet, kvällar och nätter, då varje enskild individ har en lägre försvarsnivå än under exempelvis kontorstid. Detta innebär särskilda etiska hänsynstaganden. Studien var upplagd så att de medforskande brandmännen skulle vänja sig vid den externa forskarens närvaro och därmed agera mer inkluderande. Med integritetsskyddet överordnat informationsintresset skapade detta sammanhang från vilken informationen bara kan användas i mycket allmänna ordalag. Delprojektet innehöll också fokusgruppsdiskussioner och kunskapsseminarier som dokumenterades genom anteckningar. De medforskande brandmännen har genom avtal med den externa forskaren garanterats integritet och en hög grad av inverkan på det textmaterial som producerats till föreliggande rapport. Detta har skett genom en samskrivningsprocess (se nedan).

SMO-elever i praktik

Det material som skapades i delprojektet som främst följde LiA-eleverna består av flera olika sammanlänkade delar – bilder, loggböcker, intervjuer, med mera. LiA-elevernas erfarenheter av framför allt praktikperioden stod i fokus för delprojektet. Det aktualiserar vikten av att så långt möjligt upprätthålla konfidentialitet gentemot såväl eleverna som övriga personer mer perifert involverade i studien (bland annat handledare för eleverna på räddningstjänsten, medlemmar i arbetsgruppen som studeras i delprojekt två, lärare vid MSB:s SMO-utbildning, med flera). Konsekvensen av det är till exempel att redovisningen av studien i huvudsak koncentreras kring refererat av olika texter och berättelser i kombination med korta citat från intervjuer med eleverna, samt en analytisk ingång som söker lyfta fram generella aspekter knutna till projektets syften snarare än kontextspecifika erfarenheter. Varken LiA-elever eller andra personer har deltagit i en samskrivningsprocess i delprojektet. Däremot har

skriftliga avtal upprättats med LiA-elever om förutsättningar för deras deltagande, och en särskild del av avtalet reglerar de studerandes möjligheter att ta del av slutrapport före dess publicering i syfte att påverka och säkerställa konfidentialitet. Däremot har inte avtal upprättats med handledare, lärare eller arbetsgrupper eller övriga aktörer vid den aktuella räddningstjänsten, vilket direkt påverkar möjligheter att konkret och utförligt diskutera och analysera materialet som helhet. Dessa personer blir således närvarande i en del citat och analyser, och ambitionen har varit att så långt möjligt skydda deras konfidentialitet.

Teori

Den teoretiska förståelsen i projektet utgick från tre huvudsakliga kunskapsområden som berör begreppen maskulinitet, organisation och risk. Projektets tvärvetenskapliga kunskapsgrund har tillsammans med aktionsforskningsansatsen medfört att dessa kunskapsområden problematiserats och utvecklats. En teoriutveckling har skett utöver vad som kan förväntas i mer traditionellt genomförda forskningsprojekt. Här går det att tala om ett generativt perspektiv på teoriutveckling, till följd av framför allt aktionsforskningsupplägget, som både syftar till att kontinuerligt problematisera valda teoretiska perspektiv och inkorporera mer relevanta begrepp allteftersom forskningsprocessen fortskrider (Amundsdotter, 2009). Det gör det angeläget att dels skriva fram de teoretiska utgångspunkterna, dels att mer ingående beskriva innehållet i teoriutvecklingen och dess konsekvenser för analyser och resultat.

Maskulinitet och maskulinitetskonstruktioner

Teorier om *hegemonisk maskulinitet* och om hur maskuliniteter konstrueras i samspel med andra i kontextskapande processer (Connell, 1987, 1999) var viktiga utgångspunkter för projektet. Den teoretiska diskussionen om hegemonisk maskulinitet har pågått sedan Connell först publicerade *Gender and Power* 1987 och har utvecklats bland annat genom identifikationen av lokala, centrala och globala hegemonier (Connell & Messerschmidt, 2005). Detta leder till möjligheter att förstå hegemonier på arbetsplatser och hur utveckling av lokala, hegemoniska, maskulinitetskonstruktioner kan leda till krav på särskilda uttryck, beteenden och inkluderingsvillkor (Kimmel, 1996). Kimmel visar också på hur yrken kan tappa den hegemoniska statusen (Kimmel, 1996) vilket stödjer Connells teori om att den hegemoniska maskuliniteten är i konstant förändring (Connell, 1999). I brandmannayrkets historiska utveckling finns tydliga kopplingar till Kimmels studie om utveckling av maskuliniteter i en historisk kontext från bondesamhället till det moderna samhälle där arbetarmaskuliniteter, ”Blue Collar,” och hantverkarmaskuliniteter ägnas särskilt fokus och tydligt differentieras även inflytelsemässigt över en längre tidsperiod (Kimmel, 1996).

Tanken om den hegemoniska maskuliniteten är problematiserad av flera forskare, även Connell själv tillsammans med Messerschmidt (2005). Abrahamsson & Somerville (2007) refererar till Connells begrepp *complicit masculinities* som syftar till att definiera de maskuliniteter som uppstår i relation, eller kontrast, till den hegemoniska på en arbetsplats. Abrahamsson & Somerville (2007) pekar på hur den delaktiga (complicit) maskuliniteten förhåller sig till den rådande men inte blir en del av den. De menar att en stor grupp av män

... choose to be in the ”neighborhood” of the hegemonic masculinity taking a subordinate position, but often glorifying, protecting and promoting the hegemonic masculinity-type. In this way they get some respect, the authority, the power and the material and economical benefits that follow the top-masculinity, but without the risks associated with being in the front line.” (Abrahamsson & Somerville, 2007, s. 59)

Abrahamsson & Somerville menar att detta inte kan betraktas som en mildare form av hegemoni utan snarare en maskulinitet som inkluderar förhandlingar med partners,

döttrar, mödrar och andra kvinnor i deras liv (Abrahamsson & Somerville, 2007). Förutom delaktig maskulinitet är de maskuliniteter som ses som underordnade (Connell, 1999) mycket viktiga för att skapa en kontrast till den hegemoniska maskuliniteten och om en underordnad maskulinitet kan rymmas inom en verksamhet som räddningstjänsten. Analysnivån om vilka maskuliniteter som kan ses som auktoritativa och marginaliserade i de olika grupperna är intressant för att kunna se och analysera vilka som på olika nivåer identifierar den hegemoniska maskuliniteten (Connell, 1999; Holgersson, 2004).

Man kan betrakta *hjältenskapande* som en komplex komponent i grunden för maskulinitetskonstruktioner (Horrocks, 1995). Vikten av hjältenskapande i olika maskulinitetskonstruktioner betonas i en mängd forskning från litteraturvetenskaplig (Ambjörns-son, 2001; Forslid, 2006) till studier av unga militärer såväl under 1800-talet som idag. Holt & Thompson (2004) har förhållit sig till detta hjältenskapande och möjligheten att uppnå hjältestatus genom att formulera en ”Man-of-action hero” modell. I en artikel från 2004 resonerar Holt & Thompson om hur omsorg kan betraktas som en komponent i ett maskulinitetskonstruktionsprojekt. Ett centralt teoretiskt begrepp, som successivt vuxit fram genom arbetet med de olika delprojekten, är *omsorgsrationalitet* eller mer specifikt omsorg som en särskild form av professionaliserad rationalitet. Utgångspunkten är här en utveckling av Webers byråkratiska rationalitet i linje med framför allt empirisk forskning kring kvinnors omsorgsarbete, och vidare en utveckling mot en mer nyanserad förståelse för hur olika rationaliteter i organisationer och arbetsgrupper samspelar.

Omsorg som rationalitet diskuterades redan på 1980-talet (Gilligan, 1982) som en kontrast till teknisk/ekonomisk rationalitet. Omsorgsrationalitet är ett kritiserat begrepp inom feministisk teoribildning med anledning av hur det har kommit att användas som synonymt med kvinnors känslobaserade handlande kontra mäns kognitiva handlande, det vill säga ett dialektiskt begrepp som i alltför stor utsträckning knyter innehållet i handlingar till föreställningar om olika könskategorier (Franssén, 1997). Uppdelningen mellan en sådan kognitiv och emotionell rationalitet i sig bottnar i Gilligans uppgörelse med Kohlbergs (1973) allmänmänskliga, men samtidigt könsblinda, rationalitetsbegrepp och hennes förordande av en förståelse för kvinnors särskilda emotionella rationalitet (Gilligan, 1982). I senare forskning har omsorgsrationalitet bland annat problematiseras i relation till maskulinitet och särskilt med fokus på omsorgskrävande yrken. Teoretiskt handlar kritiken dock om en uppgörelse med föreställningar om maskulinitet som enbart kopplat till mäns kroppar och rationella handlande i organisationer (Due Billing, 2011) och istället en uppmaning att kritiskt närma sig på vilka sätt maskuliniteter används som en begränsande beteckning för en djupare förståelse för hur makt, ojämställdhet och identiteter samverkar i arbetsorganisationer:

Hence, masculinity seems trapped in its ‘hegemonic’ form that aligns it with stereotypical images of control, competitiveness and instrumental rationality. organizations become the expression of masculinity. Femininity is confined to stereotypical images of intimacy, caring for other, bodily engagement and so on. Displays of male bonding can only be an expression of ‘simulated intimacy’ subjected to masculine instrumental rationality. Women succeed in organizations by suppressing their femininity and displaying masculine behaviour; when organizations call upon ‘feminine’ characteristics it is only to subject them to the masculine logic of instrumental rationality (Fournier & Smith, 2006, s. 143).

Samtidigt skapas därigenom ett förenklat resonemang, eftersom omsorgsrationalitet då ses som en särskild del av ett feminitetsbegrepp. Istället är det angeläget att förhålla sig analytiskt till på vilket sätt omsorgsrationalitet och maskulinitet hänger samman, inte minst rent konkret i relation till hur arbete utförs och på vilket sätt omsorgsrationalitet ryms inom arbetsgruppers kultur. I analyser av delprojektens material blir det därför särskilt relevant att undersöka hur omsorgsrationalitet uppstår och vilka innebörder den ges, samt även hur den bidrar till att skapa särskilda maskulinitetskonstruktioner i sig.

Holt och Thompson (2004) knyter omsorg till klass där de betraktar (den amerikanska) medelklassmannen som en *Sporting Man-of-action* hero medan de tecknar ett exempel med en arbetarklassman som konstruerar hjältemaskulinitet genom att använda stereotypa kvinnliga egenskaper och konnotationer såsom omsorg om "andra" (Holt & Thompson, 2004). Dessa "andra" är både grannar och arbetskamrater och leds tillbaka till att individens maskulinitetskonstruktionsprojekt, och inte gruppens, kan breddas genom att uttrycka, ur ett maskulinitetsperspektiv, atypiska egenskaper såsom intresse för design och kläder. Omsorg, och att en *omsorgsrationalitet* införs i maskulinitetskonstruktionen, är emellertid det centrala i *Caring Man-of-action* hero just för skapandet av hjältemaskuliniteten. Man blir hjälte inte genom att vara en luggsliten cowboy som rider mot solnedgången utan genom att hjälpa andra att utvecklas och tillhandahålla omsorg.

Omsorgstemat är tydligt framskrivet i Holt och Thompsons modell (2004) som de har formulerat som ett sätt att definiera "hjälten" (Holt & Thompson, 2004). Den bygger på kategoriseringar av amerikanska maskuliniteter såsom "The Breadwinner model" och "The Rebel model" där författarna problematiserar amerikanska mäns relationer till sin vardag och de krav som ställs på dem, som har ställts på dem och som inte längre ställs på dem i den utsträckning som krävs för att konstruera ett hjälteskap (Holt & Thompson, 2004). De menar att det som konstituerar dessa maskuliniteter kan sammanföras till denna "Man-of-action hero model" och det hjälteskap som det kan generera. De fokuserar på traditionella ideala egenskaper som att vara respekterad, förmåga att på ett organiserat sätt uppnå resultat och medborgerliga plikter å ena sidan och *rebellion*, vild kraft och styrka samt självförtroende å den andra och hur det är den här sortens egenskaper som skapar traditionella amerikanska maskuliniteter, hur man blir man.

Holt och Thompsons modell isärhåller och särkonstruerar maskulinitetspraktiker som snarare samkonstrueras i andra teoretiska ansatser. Modellen medger dock ett teoretiskt närmande till begreppet omsorg och att omsorg kan betraktas som en del i maskulinitetskonstruktioner, vilket även exempelvis Charlotte Holgersson (2004) konstaterar i sin studie av ledarskap och chefsrekrytering. Hon refererar till ett motsvarande fenomen hos näringslivsledare som hon kallar homosocial omsorg där hon pekar på en lokalt riktad omsorg med utgångspunkt i teknisk och ekonomisk rationalitet och i kontrast till kvinnokulturers ansvarsrationalitet (Holgersson, 2004). Hon menar att det hon benämner som den manliga (dominerande) kulturen i privat näringsliv och på ledarskapspositioner utmärks av tekniskt begränsad rationalitet där instrumentellt tänkande och egen vinning står i centrum (Holgersson, 2004). Vikten av att hjälpa andra att utvecklas och att tillhandahålla omsorg blir särskilt tydligt i organisationer som har fokus på räddning och att skapa och upprätthålla samhällsordning.

Hjälteskapandet och begäret efter hjältestatus har särskilda villkor och förutsättningar som måste uppfyllas där inkludering i en hegemonisk maskulinitetsordning är central. Enligt McLaughlin och Beggan (2007) är en definition av hjälte:

The hero embodies traits typically associated with masculinity, such as physical strength, intelligence and fortitude (McLaughlin & Beggan, 2007, s.255)

Det här kan betraktas som en förhållandevis snäv definition av hjälten och som tjänar på en fördjupad diskussion. Det gäller i synnerhet de komponenter som brandmannahjälten föreskriver. Brandmannahjälten ska visserligen vara stark, intelligent och modig men för att få tillgång till hjälteglorian förutsätts också andra delar såsom förmåga att visa omsorg, att man har en användbar omsorgsrationalitet, och förmåga att underordna sig arbetsgruppens normer. Tillgången till detta sker i det dagliga arbetet när man väl är inkluderad och ingår i/förhåller sig till den lokala hegemoniska maskuliniteten där manliga homosociala band är särskilt starka.

Manlig homosocial ordning formulerades tidigt av Jean Lipman-Blumen (1976) och har sedan utvecklats bland annat i en svensk kontext av till exempel Robert Hamrén (Hamrén, 2007). Manlig homosocial ordning och kontext har sedan återkommit i åtskilliga artiklar och i forskning som en förklaring till att tolkningsföreträde och resursfördelningsmakt, liksom inkludering i en kontext, förblir kvantitativt och kvalitativt manligt. Gerd Lindgren (1985) exempelvis resonerar om hur kooptiva kulturer fungerar exkluderande för alla dem som inte kan ingå i en homosocial ordning när man inte fyller de informella kraven på rätt kön, klass, etnicitet etcetera som också plockas upp av andra forskare om organisation, arbete och kön (Lindgren, 1985; Wahl, 2003; Andersson, 2003; Holgersson, 2004; Andersson, 2007).

Begreppet homosocialitet har således använts under förhållandevis lång tid och i flera sammanhang. Konstantinos Nikoloutsos (2008) fördjupar diskussionen i sin artikel om Oliver Stones film om Alexander den store, genom att använda *bromancebegreppet* för att beskriva det djupaste broderskapet mellan män (Nikoloutsos, 2008). Han beskriver ett broderskap som gränsar till det moderna samhällets vanliga definition av kärlek, som emellanåt går förbi och blir fysisk och känslomässig om än i filmen inte uttalat kroppsligt erotisk (Nikoloutsos, 2008). Det broderskap som tecknas i artikeln är en känslomässig relation som förutsätter en likhet och samförståelse som leder till exkludering eller sidoordnande av olikheter såsom kvinnor. Den närhet och exklusivitet som Nikoloutsos (2008) beskriver genom bromancebegreppet är en närhet där män bekräftar varandra som varandra absolut närmast stående med tillträde till varandras innersta rum där även kroppen är närvarande som intimitetsskapande arena. Nikoloutsos är kritisk till att Stone inte konstruerar intimiteten mellan Alexander och Hephaeston som en uttalad erotisk intimitet. Det är dock just detta som gör bromancebegreppet användbart i fördjupade analyser av hegemoniska maskuliniteter och homosociala manliga arenor. Det finns en andra exkluderande närhet som inte behöver, men kan, innebära också en sexuell intimitet. Det blir tydligt i följande citat

... by presenting the relationship between Alexander and Hephaeston as a romantic bond analogous to that of companionate marriage. The two men are always framed as a couple in the film, even in public. The most notable instance of this framing is when the Macedonian army enters Babylon (see fig.3). Alexander leads the procession and the only officer who rides his horse next to him is Hephaeston, as if he were the queen. Their relationship is constructed as the antithesis of the kind of mating that is imposed

by societal factors, as exemplified by Alexander's marriage to Roxane. Male bonding is built upon involvement in specific personal and non-personal environments (e.g. gymnasium, camp, battlefield, assembly). In contrast to the usual homophobic disclaimer, here the homoerotic potential of the homosocial bond is affirmed through the ring that Hephaeston gives to Alexander. This object is more than a symbol of a strong homoerotic bond; it denotes a relationship between two males which represents a unique level of social solidarity. (Nikoloutsos, 2008, s. 243)

Nikoloutsos menar vidare att den här särskilda sortens manliga närhet upprätthålls under hela filmen om Alexander den store genom gestaltandet av hans formella äktenskap som något annat utanför stående, det vill säga något som inte är närvarande i hans roll som erövrare och hjälte (Nikoloutsos, 2008). Holgersson (2004) närmar sig en liknande diskussion om manlig intimitet och närhet i sin problematisering av manligt ledarskap när hon refererar till Ropers begrepp homosocialt begär (Holgersson, 2004). Hon använder begreppet homosocialt begär för att synliggöra en viss kvalitet på arbetsrelationer mellan män där relationen präglas av något mer än bara samarbete, en närhet och intimitet som blir styrande för samarbetet och som leder till beroenden (Holgersson, 2004)

Hjälten och konstruerandet av hjältemaskuliniteten är i det fallet villkorat som en helt manlig historia präglad av en särskild sorts vänskap och närhet som fungerar exkluderande. I Nikoloutsos artikel är det inte bara kvinnor som är exkluderade utan också män från lägre klasser eller det som han kallar ”*the third gender space*” där han placerar eunucken Bagoas (Nikoloutsos, 2008). I artikeln framgår vikten av att motstå den erotiska frestelsen, det maskulinitetsskapande i att kunna motstå heteroerotiska frestelser och att konstruera kontexter där frestelserna inte presenteras; ett rum bara för män. Hjälten blir, i Nikoloutsos, sammanhanget inte bara en konstruktion genom erövring. Alexander presenteras också som en man, en ledare, som behöver positiv förstärkning, som kan vara osäker på sig själv och som tacksamt tar emot både Bagoas och Hephaestons omsorger för att bygga upp sig själv.

Organisation

Projektet knyter an till organisationsforskning (Gunnarsson, 2003b) med särskilt fokus på maskulinitetsskapande processer (Andersson, 2003; Gunnarsson, 2003a), risk och övergångar mellan verksamheter i svensk räddningstjänst. Maskulinitetsskapande processer kan i sammanhanget förstås som strategier för att verka inom en organisation för att hantera risk. I Abrahamssons (2007) studier av gruvarbetare tecknas en arbetarklassmaskulinitet där strategier för riskreducering har lett till en viss förskjutning av uttryck från okänslighet och råa skämt till erkännande av smärta och rädsla. De riskreducerande strategierna i gruvorganisationen hade tydligt fokus på att utveckla riskmedvetenhet, minska den dominerande maskulina ”tålighetsjargongen” till förmån för en mer kroppsmedveten känslighetsmaskulinitet där riskmedvetenhet leder till adekvata riskreducerande strategier. Abrahamsson & Somerville (2007) såg i sin studie av gruvarbetare hur maskulinitetskonstruktionen förändrades genom riskmedvetenhet och bearbetning av normer på operativ nivå.

Den *autonoma gruppen* myntades av Trist och den Sociotekniska skolan utifrån studier av gruvarbetare och deras hantering av teknik och arbetsuppgifter (Sandberg, 1982; Abrahamsson, 2009). Man hade upptäckt att det fanns en produktivitetsskillnad

mellan olika grupper gruvarbetare vid införandet av ny teknologi och menade att det berodde på att arbetarna själva hade skapat en arbetsorganisation som byggde på bredare yrkesroller och som innehöll en hög grad av arbetsrotation. Det betraktades som ett sätt att kombinera ett socialt system som stod i samklang med det tekniska systemet (Abrahamsson, 2009). Den sociotekniska skolan och den syn på organisation de utvecklade riktade intresse mot organisationshierarkins bas, produktionsarbetet eller den operativa nivån med fokus på lokal arbetsledning och arbetarnas arbetsmiljö och arbetsvillkor (Sandberg, 1982; Abrahamsson, 2009). I detta inkluderas både arbetstagningsnödighet av olika slag och möjlighet att förena effektivitet och medbestämmande där arbetslagets inverkan på arbetets utförande är hög vilket i sin tur innebär att arbetslagets förståelse av arbetets innehåll är hög (Abrahamsson, 2009). Detta innebär inte att man menar att hierarkiska strukturerna ska bort eller att de försvinner. Det kan innebära färre hierarkiska nivåer, förskjutningar i tolkningsföreträden eller vissa sorters arbetsuppgifter. Det leder också till andra uttryck för hierarkiska nivåer och nivåer inom grupper eller enheter som inte fått utrymme tidigare, i termer av maktutnyttjande/motsvarande (Abrahamsson, 2009).

Barker (1993) beskriver i sin artikel om autonoma grupper konstituerande och utveckling hur interna normer blir styrande för arbete på operativ nivå. Han menar att den autonoma gruppen som modell kan förstås i tre faser varunder normer formuleras, utvecklas och till sist befästs som hårt styrande regler (Barker, 1993). Normer exempelvis om vilken maskulinitetskonstruktion som ska vara den dominerande bestäms av arbetsgruppen i och genom det dagliga arbetet. I Abrahamssons & Somervilles (2007) studie av gruvarbetare blev det tydligt hur tålighetsjargongen, som i sin tur inkluderade en hög nivå av risktagande, var en allmänt rådande del av en maskulinitetskonstruktion. En process för högre medvetenhet ledde till en förskjutning, och till och med förändring, av normen för maskulinitet så att det uppstod utrymme för att känna smärta, uppleva rädsla och agera utifrån riskmedvetenhet/riskutsatthet istället för att agera risktagande (Abrahamsson & Somerville, 2007).

De beroenden som utvecklas på en arbetsplats och i grupper fungerar styrande för gruppens arbete medan belöningar som är knutna till prestation, individuell eller kollektiv hade lägre förklaringsvärde än beroenden (Wageman, 1995). Ruth Wageman (1995) visade inte bara att detta kunde beläggas i studier utan även att ömsesidiga beroenden, interdependenser, varierar med kontexten (Wageman, 1995). Hon inkluderade inte kön och hur kön konstrueras i grupper i sin studie av gruppeffektivitet men visar hur sammanhang blir konstruerande för prestation (Wageman, 1995). Hon menar att arbetsgrupper med hög nivå av ömsesidiga beroenden använder gruppens, eller kollektiv, kunskap och skicklighet för att utföra arbetet. De har högkvalitativa sociala processer i grupperna, omfattande ömsesidigt lärande och en stark känsla av kollektivt ansvar för att uppgifter ska bli genomförda (Wageman, 1995). Det ömsesidiga beroendet får därför ett högt förklaringsvärde, högre än belönings- eller bestraffningssystem för kvalitativt genomförande av uppgifter. Hon menar dock att det också beror på hur gruppens uppgifter är utformade, om de är utformade som individuella eller kollektiva uppgifter. Olika beroenden utvecklas utifrån en organisations grundläggande villkor, dess kärna (Thompson, 1992). En verksamhet med hög grad av förutsägbarhet, där verksamheten kan planeras och struktureras utifrån kännedom och kunskap om tågorning på olika moment, utvecklar andra beroenden än en verksamhet med låg grad av förutsägbarhet (Thompson, 1992; Wageman, 1995). Det utvecklas

också olika möjligheter för utveckling eller uppfattningar om det ideala vilket också uttrycks och traderas på olika sätt i olika sorters verksamhet (Wageman, 1995).

Risk, riskhantering och riskutsatthet

Förståelser av risk utgår ofta från en tekniskt rationell objektivitet. Risk definieras då som sannolikheten av att en händelse ska inträffa och dess konsekvenser av vinster respektive kostnader (Hermansson, 2005). Detta innebär att risk är en fråga om bedömningar som hanteras genom olika strategier vilka syftar att reducera eller utesluta skada eller olycka (Hellmark Lindgren, 2006; Eriksson-Zetterquist, 2007). Relationen mellan hur risk känns igen liksom värderas och skapar strategier för riskhantering är därmed central (Rosa 1998, 2010). Samtidigt är risk behäftat med fler dimensioner än de rent (rationella) teknologiska och vetenskapliga; begreppet innefattar även en betydelsefull (irrationell) sociokulturell dimension (Douglas, 1994; Beck, 1992; Rosa, 1998, 2010). Värderingen av vilka risker som är värda att ta, att utsätta sig och andra för, det vill säga den levda erfarenheten av risk, görs inom specifika kulturella kontexter (Douglas, 1994; Eldh, 2004). Ett exempel på en specifik kulturell kontext är gemenskap på en arbetsplats där gemenskapen visserligen kan bidra till att minimera risker i vissa avseenden, men även öka risken för utsatthet för exkluderade grupper (Eldh, 2004). Den teoretiska förståelsen av risk som något förgivet taget negativt utmanas även av riskförståelser med utgångspunkt i empiriska studier där deltagare framhållit risk som en naturlig del av livet och i vissa fall eftersträvansvärt och positivt (Beck, 1992; Lupton & Tulloch, 2002; Austen, 2009).

Mot bakgrund av att orienteringen mot riskupplevelser kan utgöra en viktig grund för enskildas och gruppers identiteter och praktiker är det viktigt att öka kunskapen om risk med utgångspunkt från empiriska studier. Baigents (2001) studie av det engelska brandförsvaret understryker betydelsen av detta. Hans forskning lyfter fram att risktagandet utgör en betydelsefull del av att för sig själv och i andras ögon framstå som en "riktig" brandman, att bli del av arbetslagsgemenskapen, liksom ett motiv till att söka sig till yrket och stanna kvar i det. Det innebär inte att risktagande i allmänhet är premierat utan att det förekommer som en uppvisning av mod. Det risktagande som sker är kalkylerat och väl avvägt, menar han (Baigent, 2001). Forskning om andra mansdominerade arbetarklassyrken har även påvisat att faktorer som undergräver yrkesstatus, såsom låg lön och utbildningsnivå, kan uppvägas av att det är associerat med hög risk och vad som skulle kunna benämnas hjältemod (Wicks, 2002; Svensson & Ulfsdotter Eriksson, 2009). Särskilt relevant för projektet har därför varit att undersöka dels maskulinitetskonstruktioner som potentiella risker i sig vilka förhandlas och omförhandlas, dels begreppet risk som ett maskulint kodat och samtidigt föränderligt begrepp.

Vad är risk?

Risk, till skillnad från hot och i kontrast till katastrof handlar om situationer som inte har ägt rum (Eriksson-Zetterquist, 2007). Risk kan, enligt ovan, definieras som sannolikheten av att något ska inträffa och dess konsekvenser av vinst eller förlust. Hot är oftast likställt med fara och katastrof är något som har inträffat som medför stora negativa konsekvenser. Eriksson-Zetterquist (2007) resonerar om olika trender i riskforskningen och menar att en dominerande riktning har varit att formulera och betrakta risk på en samhällsnivå och koppla det till kriser, katastrofer och hot. Hon skil-

jer mellan risk och hot på så sätt att hot kan förstås som en extern, fientlig, medveten handling, medan risk förstås som en möjlig konsekvens av en handling som i sig själv inte behöver vara negativ (Eriksson-Zetterquist, 2007). Risk handlar alltså om sannolika händelser och kan utifrån en vidgad förståelse delas in i objektiv och upplevd risk (Furedi, 2002). Värdering av den objektiva risken baseras ofta på statistiskt underlag av tidigare händelser vilket leder till skattningar av sannolikheter. Den upplevda risken baseras på hur individer förstår sannolikheten av att en negativ händelse ska uppstå eller ej (Eriksson-Zetterquist, 2007). Fenomenet risk baseras därmed på människors antaganden om hur livet och världen är sammansatt och har en social konstruktivistisk utgångspunkt.

Det finns ett flertal riskdefinitioner med stor variation (Stirling, 1998; Rosa, 1998, 2010; Hellmark Lindgren, 2006). Även om det finns en förhållandevis enhetlig terminologi om risk så finns det stora skillnader i epistemologiska utgångspunkter (Rosa, 1998, 2010). En återkommande utgångspunkt är att risk är sannolikheten att något oönskat ska inträffa antingen som en effekt av en händelse i naturen eller genom mänsklig handling (Renn, 1998, s.51). Att exponera sig för risk eller upplevd risk eller att delta i olika sorters våldssituationer kopplas ofta till maskulinitetskonstruktioner, att det ingår i maskulinitetskonstruktioner att vara risktagande (Morgan, 1994; Hearn and Pringle, 2006).

Att uppfatta, värdera och hantera objektiv och upplevd risk

Uppfattning om risk och verklig risk är centrala aspekter i arbetet för ett säkrare samhälle, både i termer av förebyggande arbete och skademinskning. Traditionella risk teorier har, enligt till exempel Hellmark Lindgren (2006) eller Rosa (1998, 2010) delats in i risk uppfattning, risk analys och risk kommunikation. Här blir utgångspunkten risk som objektivt fenomen vilken korresponderar med en kalkylerbar risk som karaktäriseras av en ambition att beskriva risk som neutralt och möjligt att beräkna. Studier av risk uppfattning har ofta fokus på individers allmänna uppfattning om risk, hur den konstrueras och förstå utifrån ett psykologiskt funktionsperspektiv. Risk analys består av tekniska värderingar av risk och forskning om risk kommunikation handlar ofta om hur information om risk kan och ska se ut, vara utformad. Det handlar också ofta om hur informationen är mottagen och uppfattad (Hellmark Lindgren, 2006).

Utgångspunkten att risk är ett objektivt fenomen som kan beräknas leder till en utveckling av risk management. Det bygger på en föreställning om möjligheten av minimering av all sorts risk utifrån sannolikhetskalkyler och bygger på beräkningar av risk sannolikheter. I det ligger önskemål om att kunna förutse risk och skatta alla tänkbara utfall av en händelse, och därmed minimera risktagande, vilket i sig innebär ett behov av en hög grad av kontroll. Risk management kopplas ofta till ekonomi och beräkningar av kostnader och förluster varför man talar i termer av risk för minskade vinster eller dåliga placeringar, alltså risk i ljuset av kapitalplacering (Eriksson-Zetterquist, 2007). En definition av risk som har använts inom EU visar hur termen risk används och förstås med ekonomiska övertoner:

The definition of operational risk settled upon by the Basel Committee, the transnational policy body for banking supervision, is very general: the risk of direct or indirect loss resulting objects from inadequate or failed internal processes, people and systems or from external events (Eriksson-Zetterquist, 2007, s. 26).

Risk definieras då som operativ risk vilket innebär att det blir föremål för risk management, alltså införlivas organisatoriskt i en verksamhet genom strategier och blir en ledningsangelägenhet. Organisationen måste hantera risk som ett moment vilket leder till en formalisering av både förståelsen av och hanteringen av risk. Risk prevention blir på så sätt en del av en organisation, en organisatorisk handling och formaliserad för att skapa en upplevelse av kontroll. Risk i sig innebär oberäknlighet vilket innebär att organiseringen för att parera risk blir en paradox (Eriksson-Zetterquist, 2007) eftersom organisering innebär beräknlighet med reducering av osäkerhet som syfte (Thompson, 1992). I det här arbetet förstås regler och regelverk som formuleras för att säkra arbete och minska risktagande i en oberäknlig kontext som en parafra på risk management.

Ett flertal riskforskare resonerar kring uppfattningen om risk och förståelsen av risk som ett teoretiskt fenomen som i hög grad påverkas av den tekniska utvecklingen. Ju mer den tekniska utvecklingen exponerar risk på olika sätt desto mer riskmedvetna blir vi, vilket i sin tur leder till en ökad efterfrågan på riskreducering och riskprevention. Sammantaget är inte riskerna så mycket större per se men den tekniska utvecklingen exponerar dem mer och djupare vilket leder till ett ökat behov av att förhålla sig till, och försäkra sig mot risk (Hellmark Lindgren, 2006). Definition av risk är inte bara knutet till en faktisk situation som är kalkylerbar utan betraktas också i ett socio-kulturellt och politiskt sammanhang. Det som upplevs som riskfyllt och farligt är relativt och kontextuellt (Douglas, 1994; Hellmark Lindgren, 2006). Risk kan därigenom betraktas som ett relativt och ett teoretiskt begrepp som skapas i sammanhang.

Furedi (2002) menar att risk är teoretiskt därför att det vi oroar oss för ska hända, det vi betraktar som riskfyllt, inte nödvändigt vis eller ens särskilt ofta är baserat på personliga erfarenheter utan på en konstruerad uppfattning om vad som skulle kunna hända. Konstruktionen sker genom teknologisk utveckling, media av olika slag och kommuniceras i ett sammanhang genom ett mer och mer utvecklat säkerhetstänkande. Furedi utvecklar detta vidare och diskuterar det i termer av erkännande eller igenkännande av maktlöshet i relation till upplevd risk liksom objektivisering av jagets sårbarhet. Att vara riskutsatt eller vara risktagande blir två olika positioneringar som kan förekomma parallellt och delvis konstruera varandra men som gör det utifrån ett sammanhang. Att vara riskutsatt är att vara i en situation där det inte är möjligt att välja bort ett riskmoment, att vara tvungen att approachera ett sammanhang där det finns en subjektiv eller objektiv risk för fara, till exempel att vara exponerad för substanser eller ämnen som är svårkontrollerbara och inte kunna välja att avstå från att vara där. Att vara risktagande innehåller ett moment av fritt val, att kunna välja att närvara eller utföra en viss handling, till exempel om man ska använda bilbälte eller ej under utryckning, att följa regelverk eller att välja ett riskmoment för att rädda någon, eller liknande. Att vara riskeponerad leder till utsatthet och en möjlig vanmaktsupplevelse, om risken inte upplevs som tillräckligt kontrollerbar, vilket i sig skapar särskilda maskulinitetspositioner. Furedi är kritisk till den pågående förskjutningen av risk till att bli ett vanmakts- och utsatthetsbegrepp. Hans indelning i risktagande och riskutsatthet är emellertid användbar för förståelser av agens och riskutsatthet/risktagande i arbete i räddningstjänsten.

Projektgemensam metod

Projektet ”Från novis till nestor” har genomförts utifrån en aktionsforskningsbaserad ansats, vilket har inneburit att stor vikt lagts vid planering av genomförande av de olika delprojektens insatser. I huvudsak har projekttiden inneburit kontinuerlig samordning mellan delprojekt, omfattande dokumentation och kunskapsutveckling inom och mellan respektive delprojekt, samt en omfattande analys- och tolkningsprocess av komplexa empiriska material vilket i viss utsträckning även skett i samarbete med medforskare. Vidare har arbets- och tidsplaner för respektive delprojekt upprättats i dialog med medforskare och dessa har gradvis modifierats, avgränsats och delvis präglats av fokusförskjutningar när det gäller innehåll och kunskapsutveckling. Flera olika resurser har knutits till projektets genomförande, varav framför allt projektets referensgrupp och internationell forskarsamverkan genom professor Patricia Maguire varit betydelsefull på olika vis.

Referensgruppens deltagare (se bilaga 1) representerar flera viktiga delar av forskningsprojektet kunskaps- och organisationsmässigt. Det har varit synnerligen värdefullt för projektet att vi kontinuerligt har haft möjligheter att pröva och reflektera olika metodologiska ansatser, konkreta avgränsningar, teorier och tolkningar utifrån de olika positioner referensgruppens medlemmar företräder – utbildningsledare vid räddningstjänst, forskare från olika discipliner (med genusvetenskapliga perspektiv på sociologi, utbildningssociologi, pedagogik, psykologi, maskuliniteter, organisation, etc.), MSB:s utbildningsavdelning, MSB:s utbildningsverksamhet, samt lärare vid Cultus räddningsgymnasium. Därtill har medforskare från delprojekten medverkat vid ett eller flera referensgruppsmöten i syfte att komplettera med verksamhetsnära och projektspecifika erfarenheter, vilket bidragit till en än mer nyanserad diskussion kring exempelvis förändringsbenägenhet, villkor för rekrytering, förståelse av utbildningsorganisation, med mera. Referensgruppen har också fungerat som ett viktigt stöd för respektive delprojekt i olika avseenden, och medverkat med betydelsefulla synpunkter kring slutrapportens innehåll och utformning.

Patricia Maguire, professor i pedagogik, ledande inom utbildningsorganisatorisk aktionsforskning och verksam vid Western New Mexico University, Gallup Graduate Studies Center, medverkade som gästforskare vid Centrum för genusvetenskap under hösten 2010 och bidrog då väsentlig till projektets teoretiska och metodologiska utveckling. Framför allt fick projektgruppen möjligheter att utveckla en etisk och metodologisk struktur för projektet och i det sammanhanget var Maguires lyhördhet och kunskaper vägledande i stor utsträckning. Likaså har Maguires vetenskapliga publicering inom aktionsforskning varit en viktig utgångspunkt initialt vid utformningen av projektets övergripande metodologiska förståelse.

De deltagarbaserade undersökningarna i projektet utgick från en form av aktionsforskning som benämns PAR (Participatory Action Research). Aktionsforskning har sina rötter i 1940-talets amerikanska och brittiska socialpsykologi (Lewin, 1946; Trist, 1981). Forskningsfältet expanderade kraftigt under 1970-talet och kom då att etablera sig i fyra olika inriktningar. I korthet är det (1) en mer traditionell skola som intresserar sig för gruppdynamik och organisationer i vid mening utan anspråk på makt, kritik eller förändring; (2) en inriktning i Trists fotspår som utvecklat begrepp som ”aktionslärande” och ”organisationsekologi”, vilken syftar till att kritiskt analysera relationer

inom och mellan organisationer nationellt och internationellt; (3) en tredje inriktning med kopplingar till Deweys pragmatism som implementerats i Norden i termer av olika aktionsforskningsprojekt, ofta med jämställdhetsinslag, inom framför allt grundskolan och förskolan (Ve, 1992); samt (4) en mer radikal strömning med rötter hos Marx och Gramsci och med fokus på makt, skillnad och emancipation. Det är ur denna sistnämnda strömning, en ännu oprövad forskningsstrategi i en svensk organisations- och utbildningskontext, som en genusteoretiskt inspirerad form av aktionsforskning mynnat (Gatenby, 2000; Maguire, 1987, 2001), vilken också utgjorde grunden för de deltagarbaserade undersökningarna i projektet. Aktionsforskning i allmänhet är såväl verksamhetsutvecklande som teorigenererande och är särskilt utformad för analyser av komplexa organisationer (Berge & Ve, 2000). PAR tillför kritiska teorier och metoder som fördjupar analyser och effektiviserar organisatoriska förändringsprocesser (Naples, 2003).

Det konkreta genomförandet av respektive delprojekt beskrivs mer utförligt nedan, samtidigt som det varit en gemensam angelägenhet i projektet att samtliga forskare systematiskt och kontinuerligt bidragit till utformningen av olika insatser. Det har då bland annat varit frågor om avgränsningar av olika undersökande insatser, utformning av specifika kunskapsmoment, viktiga resonemang om relationer mellan delprojektens materialnivåer, samt former för dokumentation av empiri. En projektövergripande idé med att i möjligaste mån arbeta med informanter vilka samtliga deltar i en "fokal brandstation" har också eftersträvat. Målet har varit att skapa erfarenhetsutbyte och kunskapsproduktion i samma "rum" – studerande på SMO-utbildningen gör sina praktikperioder inom en räddningstjänst som dessutom står i blickfånget för en studie av en särskild arbetsgrupp. Därtill har olika verksamhetsföreträdare (deltidsbrandmän, brandingenjörer, etc.) deltagit i kunskapsprocesser kring bilder av brandmannen tillsammans med nämnda grupper. Därmed syftade projektet till att uppnå flera gynnsamma analysmöjligheter av övergångar mellan verksamheter inom svensk räddningstjänst, men även att skapa ett mervärde för de olika delstudierna genom att jämförande analyser möjliggjordes av hur en och samma situation uppfattas av olika aktörer och utifrån därtill knutna föreställningar om arbete, risk, maskuliniteter. I huvudsak har denna idé fullföljts under projektiden.

Förförståelse och positioneringar som forskare

En bärande idé med projektets upplägg har varit att delprojekten sammantagna skulle skapa ett teoretiskt, analytiskt och kunskapsmässigt mervärde. Erfarenheter från ett projekt skulle berika ett annat och vice versa. Det här har blivit en viktig beståndsdel för samtliga delprojekt främst genom att ett kontinuerligt utbyte av idéer, reflektioner, tankar, material och diskussioner kring forskningsprocessens fortlöpande har utvecklats. Med andra ord har en form av metodtrianglering iscensatts i dubbel bemärkelse (Cohen & Manion, 2000); dels genom valet av flera från varandra åtskilda metoder och analysverktyg inom respektive delprojekt, dels genom sammanförandet av erfarenheter och kunskaper mellan respektive delprojekt. Det senare har inneburit framför allt att tolkningar ständigt brutits mot varandra och därtill hjälpt till att utforma nya frågeställningar inför och under olika empiriska moment i respektive delprojekt; i huvudsak i linje med liknande erfarenheter inom aktionsinriktad utbildningsforskning där flera olika aktörer samverkar interaktivt på motsvarande vis (O'Donoghue & Punch, 2003). Vid redovisningen av resultat och analyser för respektive delprojekt ges

en mer detaljerad beskrivning av upplägg, val av metoder, analytiska redskap, med mera.

Framför allt har de olika forskarnas respektive positioneringar problematiserats under projektets gång och inverkat på flera vis i genomförande av analyser och som raster för förståelser av varandras tolkningar och kunskapsanspråk, vilket också förstärkts av den tvärvetenskapliga ansatsen i projektet i sig. Viktiga brytpunkter har uppstått mellan de olika delprojekten i form av att de var för sig ”företräder” olika professioner och erfarenheter. Det vill säga, högst relevanta frågor om på vems villkor en viss situation kan, bör och ska förstås har varit synnerligen viktiga för att fördjupa analyser och förståelser för såväl den övergripande diskursen kring hur svensk räddningstjänst diskuteras, presenteras och organiseras som hur lokala villkor för olika medforskare både konkurrerar och samverkar med varandra. Därtill har forskarnas ämnestillhörigheter, köns- och klasspositioner, samt även projektgruppens interna dynamik skapat flera både produktiva och begränsande förutsättningar för analyser av material i delprojekteten och i projektet som helhet.

Material och Analyser

Projektet innehåller tre delar (se ovan) med olika sätt att samla in material. Delprojektet "Bilderna av Brandmannen" är en metastudie över föreställningar och idéer om brandmannen som fenomen och som involverar ett flertal olika befattningar, aktörer och sammanhang. I delprojektet undersöktes både ett utifrån perspektiv och ett inifrån perspektiv på räddningstjänsten i en större svensk stad men också föreställningar hos andra aktörer såsom MSB:s utbildningsverksamhet och elever om både brandmän och räddningstjänst på en mer generell nivå. Projektets referensgrupp som förutom en sammansättning från redan nämnda aktörer också har inkluderat forskare från olika fält har varit en aktör genom sitt deltagande. Genom den generella karaktären och det större antalet deltagande aktörer presenteras materialet från det delprojektet först. Materialet är i huvudsak inhämtat genom bilder och bildanalys samt analytiska diskussioner kring bilderna i seminarieform.

Det andra delprojektet, "Arbetsgrupp i Räddningstjänst", involverar direkt egentligen bara en aktör, arbetslaget. Studien är också upplagd på ett helt annat sätt där materialet är inhämtat genom deltagande observation under en längre tid. Det har mer karaktären av en djupstudie av arbetsförståelse, arbetsvillkor och konstruktioner av kön i särskilda sammanhang. Även sammanhanget i sig, och ur det samvarierar med könskonstruktioner, problematiseras i projektet.

Det tredje delprojektet, "SMO-elever i praktik", involverar också flera aktörer – SMO-elever, lärare och handledare. Det är ett mindre antal elevers upplevelser av att vara på praktik på en räddningstjänst med alla de förväntningar om förändringspotential och akademiseringsföreställningar som SMO-utbildningen är uppbyggd kring som ett raster. De fyra eleverna är intervjuade, har arbetat med bildmaterial och bildanalys samt dagboksanteckningar.

Projektet är uppbyggt av tre olika delprojekt. Varje delprojekt är helt autonomt med avseende på forskningsdesign, materialinsamling, textframställning och författande. Respektive forskare ansvarar själv för sin tolkning av och förhållningsätt till etiska regler, val av citat, formuleringar och beskrivningar av sammanhang samt övrigt där en tolkning skett. Respektive forskare ansvarar för sitt eget avsnitt med avseende på förhållningsätt till medforskare, övriga i texten befintliga individer (som inte har definierats som medforskare) och aktörer, deras eventuella inverkan eller möjlighet att förhålla sig till hur de refereras och presenteras.

För delprojektet "Bilderna av brandmannen" svarar Henrik Berg och Anne-Sofie Nyström för materialinsamlingen medan Henrik Berg svarar för författandet.

För delprojektet "Arbetsgrupp i räddningstjänst" svarar Anneli Häyrén Weinestål för materialinsamling och författande

För delprojekt "Elever på praktik" svarar Fredrik Bondestam för materialinsamling och författande.

Delstudierna har genomförts med samma räddningstjänst i fokus, i det som i projektet har kallats en fokal brandstation, vilket har lett till att aktörerna har studerats från

olika håll genom de olika projekten och av de olika forskarnas respektive ingångar. Varje avsnitt av delprojekten nedan innehåller en genomgång av material, respektive metod samt villkor och genomförande av respektive delprojekt.

Bilden av Brandmannen

Följande delprojekt har genomförts av Anne-Sofie Nyström och Henrik Berg. Båda forskarna har genomfört materialinsamlingen medan Henrik Berg har författat avsnittet. Henrik Berg har ansvaret för sina tolkningar, förhållningssätt till etiska regler, vilket inkluderar val av citat, formuleringar och beskrivningar av sammanhang samt övriga ställningstaganden. Henrik Berg ansvarar i det här avsnittet för förhållningssättet till medforskare, deras eventuella inverkan eller möjlighet att förhålla sig till hur de refereras och presenteras.

Inledning

Det här delprojektet har syftat till att undersöka organisationens symboliska och materiella produktion av risk och maskuliniteter och därmed haft en mer metateoretisk ansats än de två övriga delprojekten. Redan i planeringen av delprojektet identifierades räddningstjänsten och allt som är kopplat till den som ett mycket bildintensivt forskningsobjekt. Det empiriska materialet utgörs därför av bildmaterial i flera skikt

- (1) De bilder som förhandlas och omförhandlas i projektet som sådant
- (2) Den officiella bild av brandmannen som förmedlas av myndigheten i informations-, utbildnings- och rekryteringsmaterial;
- (3) ”Fiktiva” bilder i barnböcker, skönlitteratur, filmer, dokumentärer och TV-serier.

Projektet grundades metodologiskt på att medforskare och seminariedeltagare skulle välja ut och ta med bilder, både fiktiva och bilder som speglade egenuppfattning om att arbeta och verka i räddningstjänsten. De frågeställningar som har fungerat som centrala utgångspunkter är vilka bilder som (om)skapas av elever, lärare, brandmän, och chefer inom räddningstjänsten och MSB samt hur de relaterar till varandra. Frågeställningar om hur man förstår och tänker om risker och maskuliniteter, som är kopplade till organisationen, har diskuterats under ett flertal olika seminarier (se nedan för en genomgång). En viktig aspekt i delstudien har varit att utgöra grund för kontinuerlig reflexivitet, alltså att utföra analyser av de maskulinitetskodade bilder som omsätts och produceras i projektet. En viktig grund för materialinsamlingen har varit de bilder som forskarna själva (Berg och Nyström) har tagit med sig till och diskuterat på seminarierna.

De fiktiva bilderna (3) förekommer inte i materialet i som den utsträckning som initialt var tänkt. Detta berodde delvis på att de officiella bilderna (2) och deltagarnas egna bilder (1) skapade ett så rikt material att mindre fokus lades på de fiktiva bilderna även om dessa dök upp på de olika seminarierna som har utgjort delprojektets materialinsamling.

Genomförande

Det första halvåret av delprojektet ägnade forskarna åt insamling och urval av bilder. Dessa kom att användas vid samtliga homogena seminarier men fick en särskild betydelse vid de tre första i november 2009 (bilaga 2 A1-13). Bilderna hämtades främst från officiella källor som MSB:s hemsida, rekryterings- och informationsmaterial. En del ”fiktiva” bilder och bilder från olika ”privata” källor, som följer blåljusuttryckningar på ideell och intressebasis och dokumenterar de olika organisationernas insatser, kom också att ingå i materialet. Alla bilder som samlats in under delprojektet redovisas i bilaga 2. En stor del av uppstartstiden ägnades också åt att identifiera grupper för deltagande i homogena seminarier (se nedan). Detta skedde utifrån resultat och i samråd med de övriga delprojekten samt i dialog med den lokala räddningstjänsten. Eftersom utbudet på och möjligheterna till materialinsamling från ett flertal grupper var stort och omfattande inträdde en fas med avgränsningsarbete varefter seminarier genomfördes med ett urval av grupsammansättningar. Den lokala räddningstjänsten hade önskemål om att ett större antal grupper skulle beredas möjlighet till att delta i bildseminarier vilket inte var i överensstämmelse med projektets ram.

Två typer av seminarier genomfördes, det vi har kallat **homogena** och **heterogena** grupsammansättningar. De homogena seminarierna riktades till personer tillhörande enhetliga grupper såsom en grupp lärare, en grupp elever, en grupp brandmän. Dessa grupper visade sig visserligen innehålla en större spridning än vad som initialt var tänkt men har ändå utgjort de homogena seminarierna. Syftet med de homogena seminarierna var att respektive deltagare skulle ta med sig två bilder var, en egen vald bild av vad brandmannen är samt en bild av vad de tror representerar andras uppfattning av vem brandmannen är. Fyra av de sex homogena seminarierna fungerade enligt plan vilket ledde till att de bilder som forskarna i delprojektet samlat in under de första månaderna fick en mer framträdande roll än de senare bilderna. Detta innebar att en mindre mängd bilder blev utgångspunkten för flertalet av diskussionerna och för sortering utifrån olika kategorier, såsom maskulinitet och risk. Materialet kom senare att utökas genom fler bilder, som deltagarna själva hade med sig men också med att forskarna i delprojektet kompletterade bilderna mellan det sista homogena seminariet och det första heterogena.

Seminarierna började vanligtvis med att deltagarna presenterade en bild på vad de ansåg typiskt för yrket och hur man kunde sortera denna bild utifrån sin egen yrkesidentitet och sedan den bild de hade valt utifrån sina föreställningar om av vad någon annan trodde yrket var. Sortering av bilderna var en central del av metoden under seminarierna, såväl de homogena som det första heterogena. I sortering ingick att definiera ”någon annan” och vad man ansåg att denna tyckte var representativt för brandmannayrket. Den vanligaste definitionen av ”någon annan” var den breda allmänheten. Deltagarna tematiserade bilderna utifrån till exempel vad de ansåg att samhället i stort associerade med brandmannayrket, gruppdeltagarnas egen uppfattning och representationer av maskulinitet och risk. De homogena seminarierna var avsedda att pågå ungefär två timmar vilket dock varierade mellan allt från 90 minuter till drygt 180 min. Seminarierna anpassades också efter de specifika förutsättningar som varje seminarium skapade (se nedan).

Efter de homogena seminarierna genomfördes två heterogena seminarier i oktober 2010 och januari 2011 med en kombination av två - tre deltagare från varje homogent seminarium. I de flesta fallen blev det samma personer vid båda tillfällena. Denna

grupp kompletterades med representanter från ledningsfunktioner i den lokala räddningstjänsten, representant från MSB och övriga forskare från projektet. Det första heterogena seminariet ägnades åt det bildmaterial som kommit fram under dels de homogena seminarierna dels genom delprojektets framåtskridande. Det kretsade kring centrala teman från de homogena seminarierna men förde också in nya teman som till exempel hur man såg på brandmannen i en utvecklingssekvens, igår – idag – imorgon. Det andra heterogena seminariet ägnades åt återkoppling från projekt samt diskussioner om vad man, utifrån såväl presentationen om delprojektsresultat som egna erfarenheter, ansåg vara viktigt för den enskilde brandmannens och arbetslagets kompetens ur ett riskperspektiv och utifrån att förstå vad som skapar risk.

Sammanlagt genomfördes sju homogena seminarier och två heterogena, se tabell nedan. Ett urval av grupper svarade på en bakgrundsenkät vars syfte var att i efterhand underlätta förståelsen av sammansättningen av gruppen. Denna enkät, som fylldes i under seminariets avslutande del, innehöll också en del skriftliga kommentarer som utgör en del av delprojektets material.

Nr	Grupp	Sammansättning	Kommentar
0	Referensgruppen	Se bilaga 1, en ytterst heterogen grupp	Metodologiska diskussioner som visade på den spridda uppfattningen om brandmannen.
1	Elever	De elever som skulle till Uppsala på praktik + 1. Kan betraktas som den mest homogena gruppen	Praktiska problem pga flygförse-ning.
2	SMO-lärare	Blandad grupp av personer med teoretisk och praktiska erfarenheter. En med yrkesbakgrund som brandman och en person som var gift med en brandman. Blandat män och kvinnor.	Gruppen bestod av 4 personer varav en inte hade direkt undervisande uppgifter.
3	Handledare	Stor grupp om 32 personer med blandad erfarenhet. Alla erfarna och aktiva heltidsbrandmän. Endast en hade genomgått SMO-utbildningen.	Gruppens storlek gjorde att det krävdes mycket information och ett helt annat upplägg än det planerade. Gruppen delades in i fyra subgrupper som fick diskutera olika syn på brandmannen utifrån bilderna. De hade inte nåtts av information i förväg. Den enda gruppen där ingen hade med sig någon bild.
4	Brandmän	Det arbetslag (5 av 7 varav en av de 5 var styrkeledaren) som studerades genom deltagande/observation. Gruppen har spridning i ålder och utbildning (en som gått SMO).	Ansvarig för delprojektet som följde denna arbetsgrupp deltog i seminariet. Forskarens relation till gruppen kommenterades.
5	Förebyggare	Blandad grupp av 5 personer varav 2 brandingenjörer och 3 som arbetat under en längre tid som brandmän.	Gruppen delades mellan brandingenjörerna och de erfarna brandmännen. De två delprojektledarna upplevde grupperna var mycket olika för de två projektledarna.

6	Deltidare	En blandad grupp är deltagarna hade skilda bakgrunder. Den gemensamma nämnaren var att de alla bodde i den mindre orten utanför centralorten. I gruppen fanns både kvinnor (2) och män (17).	Såväl gruppens lokale ledare som den centralt ansvarige för deltidbrandmännen deltog. Alla i gruppen hade inte nåtts av informationen om att ta med sig bilder utan endast ett fåtal hade bilder med sig.
7	Heterogent 1	Mycket blandad grupp med representanter från samtliga tidigare seminarier samt 1 representant från MSB och 2 från ledningen av den lokala räddningstjänsten.	Gruppen delades i två, projektledarna från de två övriga delprojekten var med för att dokumentera. Fokus kring bilder och centrala teman som kommit fram i flertalet av de homogena seminarier.
8	Heterogent 2	Mycket blandad grupp med representanter från samtliga tidigare seminarier samt 1 representant från MSB och 2 från ledningen av den lokala räddningstjänsten.	Fokus på kompetenser och egenskaper som behövs i ett brandmannalag, hos varje enskild brandman men även vilka egenskaper som kunde skapa risker.

Sammanfattningsvis så kom de sex planenliga homogena seminarier att ha representanter från följande grupper.

- SMO-elever
- SMO-lärare
- Lia-Handledare
- Brandmän (arbetslaget som deltagande/observation gjordes i)
- Förebyggare (brandingenjörer)
- Deltidsbrandmän

Genomförandet av seminarier

Nedan följer en redogörelse för samtliga seminarier, tillvägagångssätt, speciella omständigheter och villkor. Dessa villkor fick större betydelse för resultaten av varje enskilt seminarium än vad som initialt förväntats.

Seminarium 0

Seminariet med referensgruppen genomfördes som en pilotstudie med syfte att testa metoden och utveckla den till kommande tillfällen. Seminariet utfördes dock inte på samma sätt som de följande, bland annat var det kortare i tid och bestod av i huvudsak, i relation till räddningstjänsten, externa personer. En av medlemmar av referensgruppen kom från ledningsgruppen för den lokala räddningstjänsten och en annan var SMO-lärare medan resten av gruppen var mycket välinformerade men utanförstående. De formulerade sina bilder av vad brandmannen är och hur de menar att brandmannen uppfattas. Seminariet fokuserade mycket på frågor kring maskuliniteter liksom genus i vidare bemärkelse, jämställdhet och arbetsvillkor inklusive risk. "Fikakulturen" samt skilda synsätt på brandmannen utifrån betraktarens perspektiv och kunskap om räddningstjänsten diskuterades specifikt, liksom SMO-utbildningen. De deltagande forskarna reflekterade utifrån sin profession och lämnade värdefulla förslag på tidigare studier samt metod- och etiksynpunkter. Redan i detta skede fördes en diskussion om att även andra kategorier av deltagare skulle kunna delta i de avslutande heterogena

seminarierna, till exempel representanter för den lokala räddningstjänstens ledning samt tjänstemän från MSB vilket senare genomfördes. Framväxten av två teman kan betraktas som ett resultat av seminariet – vikten av professionell kompetens i det konkreta operativa arbetet som utförs av räddningstjänsten samt MSB:s dubbla inställning till räddningstjänsten vilken särskilt artikulerades avseende det politiska målen för jämställdhet och mångfald.

Seminarium 1

(Bilder bilaga 2, B1-B5)

Seminariet bestod av fem elever varav fyra (män) som skulle göra sin praktik i den lokala, studerade, räddningstjänsten. På grund av flygförseningar inleddes seminariet en timme senare än planerat vilket skapade frustration i gruppen. Seminariet kortades till att bara vara 90 minuter vilket i sig inte räckte för att minska elevernas frustration. Det framkom att de av lärarna hade erlagts extra uppgifter för att kompensera den undervisning de missade genom att delta i seminariet vilket var en av källorna till irritationen. Den kontaktansvariga läraren på SMO-utbildningen deltog såväl vid inledningen som vid avslutningen av seminariet vilket upplevdes av projektledaren som utifrån ett behov av att försvara utbildningen inför studenterna. På grund av den stressade situationen blev det ingen bandinspelning från detta seminarium utan bara loggboksanteckningar. Under seminariet pågick det s.k. Coopertestet (konditionstest i form av löpning 3 km) som en del av den ordinarie undervisningen, som alltså de deltagande studenterna missade för att de deltog i seminariet. En av de deltagande eleverna hade tidigare vunnit loppet och menade att han skulle ”ha velat försvara sin position”. Det var få deltagare på seminariet så delprojektets bildmaterial av tretton bilder utgjorde ett viktigt underlag för diskussionerna.

Av särskild vikt från seminariet var bland annat att eleverna lyfte fram bilder av ”fritid-på-jobbet” som något positivt med brandmannayrket liksom bilder av arbete med trafikolyckor, släckningar av eldsvådor, livräddning, information/undervisning. De hade valt bilder som visade humor som en ventil för att hantera det krävande arbetet och homosocial vänskap kopplade till brandmannayrket. Elevgruppen tog också upp den frustration som skapas av informationsmaterial från MSB. De menar att SMO-utbildningen framställs som en ren brandmannautbildning främst med inriktning mot operativa insatser vilket de inte uppfattar överensstämmer med verkligheten. Detta ledde till en diskussion mot slutet av seminariet med den kontaktansvariga läraren om vem som ansvarar för informationsmaterialet. Även praktiska frågor kom upp, såsom om man måste bo på stationen när man gör sin praktik, vilket en av studenterna, som kom att delta i delprojektet SMO-elever på praktik, var uttalat negativ till. Studenterna undrade också hur deras fortsatta kontakt med projektet skulle komma att se ut. Seminariet fokuserade på samhället, skolan och stationen (lokala räddningstjänsten). Studenterna betonade att utbildningen fokuserar på att ge dem en bild av brandmannayrket som mer undervisande och förebyggande än operativ. Två av studenterna vill gärna behålla den aktiva maskulina operativa ”hjälterollen”.

Seminarium 2

(Bilder bilaga 2, C1-C5)

Seminariet, som genomfördes med lärare på SMO-utbildningen, bestod av en blandad grupp av fyra undervisande personer som frivilligt anmält sitt deltagande. Även lärargruppen var frustrerad på grund av förseningarna och schemaförändringarna vilket

bland annat resulterade i de ovan refererade extra uppgifterna till studenterna. Då även denna grupp var liten blev delprojektets tolv bilder viktiga.

Ur delprojektets bildmaterial kopplade gruppen endast ett fåtal bilder direkt till brandmannayrket. De saknade bilder på, och hade med sig bilder, som kunde kopplas till det systematiska säkerhetsarbetet i skolor och på företag samt samhällsbyggaransvaret. Lärarna delade elevernas åsikt om hur MSB framställer SMO-utbildningen och att denna framställning inte överensstämmer med den verklighet de möter. Gruppen lyfte fram samma bilder som studenterna och särskilt en bild där två brandmän håller om varandra som visar på en manlig homosocial ömhet och närhet. En deltagare i gruppen förde en problematiserande diskussion kring bilden eftersom den visar på homogeniteten i kåren. Att vara brandman bygger på en stor likhet mellan individer avseende klass, kön och etnicitet enligt deltagaren, eftersom det är ett maskulint yrke som är svensketniskt- och arbetarklass kodat. Gruppen lyfte också upp frågan om benämningen brandman och om det är en korrekt yrkesbetäckning. Man frågade sig om inte ”säkerhetsarbetare” vore lämpligare då det är detta både arbetet och utbildningen mer borde syfta till. Det skulle även bli en mer könsneutral benämning. Gruppen diskuterade kritiskt även vad de kallade maskuliniserandet av yrket genom att problematisera dels den manliga kroppen dels att de kompetenser som innehåller emotionella och reflekterande delar inte lyfts fram, vilket de kopplade till kvinnlighet.

Seminarium 3

(Inga medförda bilder)

Seminariet som genomfördes med handledarna bestod av samtliga handledare, ca 30 personer. Dessa deltog i räddningsskolans handledarträff som återkommer och pågår under två dagar inför kommande LiA-perioder. Det var första gången de två handledarna från den studerade räddningstjänsten deltog i denna sorts träff. Handledargruppen hade inte fått någon information på förhand om seminariet. Gruppen var betydligt större än planerat vilket gjorde att genomförandet fick läggas om. Handledarna diskuterade och sorterade gruppvis bilderna som hade tagits fram tidigare i delprojektet (A1-A13). Gruppen delades in i fyra smågrupper som fick var sin uppgift

- Välj bilder som ni anser representerar studerandegruppens syn på yrkesrollen.
- Välj bilder som ni anser representerar vad SMO-lärarna vill förmedla om yrkesrollen.
- Välj bilder som ni anser representerar den syn på yrkesrollen som ni möter från allmänheten/media.
- Välj bilder som ni menar representerar MSB:s syn på yrkesrollen.

Handledargrupperna ansåg att allmänhetens bild av brandmannen motsvaras av den operativa, den som är ute på släckningsuppdrag eller på en larmplats för bilolyckor. De menade dock att även brandmannen som informerar i skolor och den mer romantiska bilden av brandmannen som räddar katter samt kalenderbilderna kan vara representerade som vad de ansåg kunde vara allmänhetens bild av yrket. Handledarna ansåg att MSB:s och SMO-lärarnas uppfattning, och den bild som framträder i det avseendet, var tydligt fokuserad på det förebyggande arbete. De menade också att MSB:s bildmaterial innehåller fler kvinnor än vad som är verksamma i räddningstjänsten i verkligheten. De bilder som användes var de tolv som tagits fram i delprojektet (A1-13). Handledargruppen liksom lärargruppen lyfte fram att det systematiska förebyg-

gande arbetet saknades i materialet. Då gruppen inte nåtts av information om seminariet i förväg fanns det initialt ett tydligt motstånd till att delta aktivt. I bakgrunds-kommentarerna som lämnades in efter avslutat seminarium lyftes dock positiva saker fram. Ett tydligt uttalat ifrågasättande av SMO-utbildningen framkom också i en av kommentarerna. Detta var ett av de seminarier där akademiseringen av svensk räddningstjänst tydligast kritiserades.

Det uttalades kritik om SMO-utbildningen, bland annat att effekten av de höga intagningsbetygen leder till snedrekryteringar. De högskoleutbildade brandingenjörerna omtalades exempelvis som "kantareller" alltså att akademiker är som främmande var-elser i organisationen och kan uppfattas som att de saknar djup praktisk erfarenhet. I en bakgrundsenkät skrivs det till och med "Överväg om ny brandmannautbildning be-hövs". Bakgrundsenkäterna från detta seminarium (och det seminarium som genom-fördes med deltidbrandmännen) ger mest information om deltagarnas yrkesbakgrun-der och familjeförhållande. Enkäterna visar på en förhållandevis hög medelålder och att endast en deltagare hade gått SMO-utbildningen. Yrkesbakgrunderna visar på tre tydliga trender, nämligen att de flesta kom från vårdande yrken, hantverkaryrken eller försvaret/väktarbakgrund. Även om den initialt negativa inställningen tycktes svänga fanns en skeptisk inställning kvar i flera kommentarer om vad "detta kommer att leda till", att seminariet kändes riktat utan förståelse för hur man arbetar i verkligheten samt att räddningstjänster skiljer sig åt och att den utbildning/bakgrund man har, har en tydlig inverkan på hur man ser på yrket. Det här seminariet gav en mångfacetterad och djup bild av räddningstjänsten då det inkluderar ett flertal, cirka tjugo, räddnings-tjänster och visade på variationer mellan dessa. Det visade också på likheter där ålder och bakgrund tycks spela en stor roll. Endast en av de ca 30 handledarna var kvinna.

Mellan seminarium 3 och 4 lade forskarna till bilder som efterlysts i de tre redan ge-nomförda seminarierna (D1-14) samtidigt som bild A13 togs bort då den inte hade an-setts relevant och var ytterst lik bild A9.

Seminarium 4

(Bilder bilaga 2, E1-E13)

Seminariet som genomfördes med det arbetslaget som ingick i projektet genom den deltagande/observation som utfördes av en annan av projektets forskare (Anneli Häyrén Weinstål, AHW). På detta seminarium deltog, förutom fem av deltagarna i arbetslaget, också styrkeledaren för gruppen. Gruppen var i delar av sin sammansätt-ning ganska typisk. Den varierade i åldrar från ca 30 till 60 år samt med skilda erfarenhet från yrket varav den med kortast erfarenhet hade arbetat som brandman i ar-betslaget under fyra år och den med längst erfarenhet ca 30 år. AHW deltog på semi-nariet som, enligt gruppens uttalanden, en del av den. Styrkeledaren fick efter en snabbpresentationsrunda inleda med att presentera sina bilder varefter man gick laget runt där även AHW presenterade de bilder hon hade tagit fram. Efter detta lades samt-liga bilder inklusive de tolv som tagits fram av forskarna i delprojektet fram på bordet och sorterades i olika tematiska diskussioner såsom vilka bilder som gav en rättvi-sande bild av yrket och vilka som inte stämde alls.

Några bilder representerade risk, på något sätt. Detta ledde till diskussioner och kom-mentarer om att vissa "officiella" bilder visade situationer som skulle kunde uppfattas som riskfyllda men som arbetslaget ansåg måste vara konstruerade. De menade att ar-betsuppgifter inte utfördes på det sätt som bilderna visade utan att man följde de risk-

förebyggande principer som utformats och enligt dessa principer skulle de avbildade situationerna inte kunna uppstå. Bilderna med brandmän som var kvinnor uppfattades som framtagna och konstruerade av MSB och i de flesta fall realistiska. Sammantaget uppfattade delprojektforskarna att styrkeledaren i detta sammanhang hade en tydligt normgivande position i gruppen. Detta uttrycktes såväl genom uttryck av åsikter som i delprojektforskarnas tolkning av kroppsspråk hos övriga deltagare som i hög utsträckning kopierade styrkeledaren. De två delprojektforskarna uppfattade också en skillnad i positioner mellan olika brandmän som inte bara berodde på erfarenhet och arbetslängd utan även kunde tolkas som beroende på ställning i gruppen och tänkbara kontakter inom den lokala räddningstjänsten.

Även på detta seminarium ifrågasattes nuvarande utbildningsform. Det konstaterades vid ett par tillfällen att man ansåg att bara för att man gått SMO kunde man inte förändra hur ett arbetslag skulle fungera. På seminariet diskuterades arbetslaget som autonom grupp. Vikten av den samlade kompetensen lyftes tydligt fram liksom att de uppfattar risker med att splittra fungerade arbetslag. Styrkeledaren använde begreppet ”att komma in rätt” det vill säga vikten av att bete sig på rätt sätt när man började i arbetslaget och anpassa sig till gruppens redan existerande kultur. Det innebär att man inte, som ny och ung brandman, kan försöka genomföra förändringar och nyheter utan att utrymmet för det möjligen uppstår med erfarenhet och efter att ha kvalificerat sig för att höra hemma i gruppen.

Det pågick också en längre diskussion om inkludering och exkludering där det tydligt framstod att det var under den initiala fasen för inträde som man ganska enkelt kunde bli exkluderad, eller kanske snarare inte inkluderad, men att man om man väl var inkluderad inte blev utesluten om det inte förekom särskilda misstag. Diskussionen ledde inte till någon specificering av vilka misstag det skulle vara mer än att man uttrycket det som självsanering. Man blev inte ”utvisad” av de andra men visade ut sig själv. Vikten av ärlighet, lojalitet och vara en ”bra kompis” betonades. Att vara en bra kompis beskrevs på lite olika sätt men viktiga komponenter var ärligheten, respekt, omtänksamhet och avsaknaden av ”fula trix”. Det framkom också att man kunde få vara lite egocentrisk så länge det inte skedde på bekostnad av någon annan i gruppen. Vikten av att yrket inte bara var operativt togs upp men det betonades att det operativa arbetet tog mer tid än vad andra förstår eftersom sådant som erfarenhetsutbyte (ibland debriefing inom gruppen), underhåll av material, praktisk övning och fysisk träning också skulle utföras. Man upplevde att detta inte heller från ledningshåll betonades tillräckligt utan att man därifrån hellre fokuserade på informationsprojekt och områdestillsynsarbete som ser bra ut på pappret men som minskar tiden som krävdes för det operativa arbetet. Detta uppfattades som en risk då det kunde leda till att brandmännen tog, eller utsattes för, större risk. Gruppen betonade också vikten av likhet som en riskförebyggande strategi. Det framfördes lite skämtsamt att till och med en annan dialekt än den lokala kunde utgöra en risk i till exempel en rökdykningssituation.

MSB:s bild av räddningstjänsten i olika informationsmaterial, vilka snabbt identifierades i delprojektets bilder, betraktades som strategiskt framtagna för att det skulle se bra ut och att man ville visa på en mer jämställd organisation än det är. Även om bilderna visade på räddning och beredskap menade man i diskussionen att de saknade relevant bakgrund. Det bestående intrycket från seminariet var den kraftiga betoningen på gemenskapen men också vikten av att man hade en gemensam bakgrund. Identi-

fikationen av det centrala i arbetslagets samlade kompetens var ett annat inslag i diskussionen på seminariet. Beroendet av, och tilliten till, varandra, i arbetslaget framställdes som nödvändig för att genomföra arbetet eftersom jobbet inte kan utföras av någon enskild individ. Detta bekräftades även av de bilder gruppen tagit med sig. En majoritet av deras egna bilder av brandmannen fokuserade på gemenskapen och samarbete medan deras uppfattning av andras bild var mer den operativa hjälten, kalenderbilden och den utbildande brandmannen.

Seminarium 5

(Bilder bilaga 2, F1-5)

Seminariet som genomfördes med förebyggarna inleddes med en snabb presentationsrunda och sedan föreslog delprojektledarna att seminariets första halva ca 60 minuter skulle ske i två grupper beroende på om de utbildats specifikt till förebyggare (brandingenjörer) eller om de arbetat inom organisation och genom erfarenhet hamnat på tjänster som fokuserade på förebyggande arbete. Detta ledde till två seminariegrupper en bestående av högskoleutbildade brandingenjörer och en som bestod av tre, från verksamheten rekryterade, tidigare brandmän varav en var avdelningschef och en var förebyggare på deltid och brandman resten av tiden. Gruppernas diskussioner fick lite olika fokus.

I den grupp där avdelningschefen ingick kom mycket av diskussion att handla om organisationen, hur den kunde komma att förändras och om det var bra eller dåligt att ha statiska istället för mer skiftande arbetslag. Det fanns ytterst olika uppfattningar där risk och kompetens lyftes fram som argument för både de nuvarande statiska arbetslagen och för en mer flexibel organisation. Diskussionen kretsade kring arbetslagens storlek, om de skulle kunna minskas eller ej och om det skulle innebära nya risker om grupperna blev mindre. Meningarna gick isär också i det avseendet. En ny brandchef var under tillsättning varför en del av diskussionerna kretsade kring vad det skulle kunna betyda i termer av omorganisation. En eventuell sammanslagning med andra kommuners räddningstjänster diskuterades också, en fråga som var helt ny för en majoritet av deltagarna och om detta skulle innebära en för- eller nackdel. En sammanslagning sågs i diskussionen som en fördel för den studerade räddningstjänsten men eventuellt som en risk för de övriga kommunerna vars bemanning och arbetssätt kom att diskuteras och kritiseras. Även nyttan av deltidsbrandmannakårerna och deras behov av utbildning, träning samt bemanning diskuterades.

Det var en tydlig skillnad mellan de två grupperna där de högskoleutbildade brandingenjörerna och de förebyggare som kom från långvarig tjänstgöring förde olika typer av samtal med skilda fokus. Det kan delvis ha berott på att arbetsledaren ingick i den senare gruppen vilket präglade gruppens diskussioner. Det förekom olika åsikter om förtjänsterna med att ha fasta arbetslag eller inte. En person ansåg att det fanns en poäng i att behålla de fasta arbetslagen då detta anses minska risker av olika slag (samma resonemang som fördes av heltidsbrandmännen). En annan person i gruppen uttalade en annan uppfattning med fokus på ekonomin och tekniken eftersom det skulle kunna leda till att man kan ha roterande arbetslag och att detta också skulle kunna främja mångfalden inom räddningstjänsten. Även här förekom kritik mot MSB:s informationsmaterial liksom mot att SMO-utbildningen fått så höga intagningspoäng att det riskerade att leda till felrekryteringar.

Ett återkommande resonemang var att räddningstjänsterna behöver praktiker och inte teoretiker, det vill säga personer som har den praktiska kompetensen som krävs i yrket. Man menade också att en breddad rekrytering på många sätt hämmades av MSB:s information och SMO-utbildningen eftersom bilderna i både informationen och utbildningen porträtterade vad som kunde förstås som etniska svenskar. Den höga intagningspoängen, menade man, gjorde att många med utländsk härkomst inte kunde komma ifråga för SMO-utbildningen. Det exemplifierades med rekryteringsstrategier vid en annan räddningstjänst som, beroende på populationen i deras larmområde, hade behov av att ha andra än etniska svenskar i arbetslagen. Man menade i diskussionerna att de fick hitta andra sätt att rekrytera och utbilda än genom SMO-utbildningen, till exempel genom att först rekrytera dem som deltidsbrandmän för att sedan kunna anställa dem som heltidsbrandmän. I denna grups bilder betonades såväl det förebyggande som operativa arbetet men även att allmänheten hade en romantiserande bild av yrket som uttrycks till exempel genom kalenderbilderna eller amerikanska filmer om brandmän som kommit efter 9-11. Gruppen betonade att yrket skulle komma att förändras vad man än gjorde delvis på grund av akademiseringen och ekonomin men även att allmänhetens bild förändrats. Brandmannens hjältestatus höll på att försvinna, menade man, och exemplifierade det med att man utsattes för risker såsom stenkastning och hot vid till exempel anlagda bilbränder.

Seminarium 6

(Bilder bilaga 2, G1-G4)

Seminarier som genomfördes med deltidsbrandmännen var det sista homogena seminarier. Ett helt arbetslag infann sig till lokaliteter som inte tillät att dela gruppen i två mindre grupper, vilket hade varit tanken. Till detta seminarium infann sig också den tjänsteman som var närmast ansvarig för deltidsbrandkårerna inom den lokala räddningstjänsten, vilket kom att ha en viss inverkan på seminarier. Detta seminarium var det som hade störst genomslag i enlighet med aktionsforskningsmetoden. Själva seminarier ledde till direkt påverkan av arbetslaget då det framkom uppfattningar om brister i hanteringen av traumatiska upplevelser och att arbetslaget inte förväntades arbeta förebyggande. De hade under sin utbildning uppfattat att detta var en av deras arbetsuppgifter och jobbat i enlighet med detta medan det framkom i diskussionen att det inte ingår i deltidsgruppernas arbete. Gruppen hörde till de mest heterogena av de homogena grupperna. Den mest markanta skillnaden mellan den här gruppen och de andra var olikheterna i utbildningsnivå med allt från grundskola till högre akademiska utbildningar. I gruppen deltidsbrandmän ingick även två kvinnor samt en person som genomgått SMO-utbildningen. Även i denna grupp visade bakgrundsenkäterna en betoning på den heteronormativa familjen där samtliga skriver om en partner av motsatt kön alternativt barn från en tidigare relation. Bakgrundsenkäterna visade på en mycket positiv respons på seminarier då man ansåg att det gett gruppen en, ovanlig, möjlighet att tala om sitt uppdrag tillsammans i helgrupp. Inte heller denna grupp hade nåtts fullt ut av informationen om att ha med sig bilder.

Endast fyra personer hade hörsammat att de skulle ta med sig bilder vilka överensstämde väl med de bilder som kommit fram på övriga seminarier. En skillnad var att i denna grupp så lyftes brandchefen från Nile-city (bild D13 & G5) fram som en bild allmänheten kunde ha av brandmannayrket, vilket som samtliga andra grupper uteluttit trots att den funnits med på seminarier 4 och 5. Denna grupp tog med bilden av den barmhärtige samariten kom fram (G4), vilket till stor del kopplades till de sjukvårdslarm som deltidsbrandkåren ansvarar för och den förändring som skett med det

nya avtalet med landstinget vilket minskat antalet sjukvårdslarm. Flera i gruppen såg detta som en emotionell risk och ett problem då man nu åkte på färre (mellan en fjärde- och en tredjedel så många) sjukvårdslarm och främst de mest akuta larmen som ofta hade dödlig utgång. Detta uppfattade flera i gruppen som problematiskt då man inte ansåg att det fanns tillräckligt med tid och resurser för att bearbeta upplevelser och den känslomässiga stressen av de. Detta ledde till en lång diskussion och som också från lednings sida adresserades som något man måste arbeta med i framtiden.

Även andra förändringar som skett under relativt kort tid för deltidsbrandmannakårer diskuterades såsom att man ansåg att det nu var andra grupper än tidigare som kunde vara deltidsbrandmän beroende på att de flesta traditionellt rekryterade deltidsbrandmännen, idrottare, hantverkare och bönder inte längre fanns på orten på dagtid i samma utsträckning som tidigare. Man fick rekrytera från till exempel skolan och olika serviceyrken istället men även personer med skiftarbeten i centralorten. Detta ledde till att man, även om man hade fasta grupper, frekvent ändrade sammansättning på grupperna vilket i sin tur ledde till att man inte alltid kunde vara säker vem man skulle komma att arbeta med. Gruppen såg en fördel med att man kunde sitt arbetsområde, hade god lokalkännedom och visste vilka som var de farligaste platserna om en brand uppstod, i deras fall skolan och en industri. På bägge dessa platser genomförde gruppen brandövningar med jämna mellanrum.

Även denna grupp framförde att MSB:s bilder att varken heltids- som deltidsbrandmän stämde överens med verkligheten. Med tanke på diskussionen om att förebyggande arbete inte ingick i deltidsbrandmännens uppgifter ställde man sig frågan och var till och med kritisk till att den utbildning de fick genomgå till så stor del koncentrerades till förebyggande arbete. Både den frågan och hanteringen av traumatiska samtal skapade oro och processer i gruppen vilket gjorde att seminariet förlängdes. I efterhand har det skett olika återkopplingar med individer från gruppen som uttryckt att detta har lett till positiva förändringar för dem.

Sammanfattning av de homogena seminarierna

Likheten i vilka bilder som representerade olika organisationers eller grupper syn på brandmannayrket var slående under de homogena seminarierna.

När det gäller brandmannens syn på sig själv eller andra som står organisationen nära betonades den homosociala närheten som till exempel bilden av de två äldre omfamnande brandmännen kan representera (bild A8, C5 & E1). Hos de som var eller hade varit aktiva brandmän betonades det förebyggande eller undervisande momentet inte i så hög utsträckning. Det efterlystes av lärare, handledare och förebyggare men det förekom mest kopplat till yngre barn (bild E7& E12). De operativa insatserna betraktades som den absolut viktigaste delen av yrket vilket syns på mängden bilder som speglar detta på något sätt (bild B3, E4, E9 E11, F2, F3& G1).

Flera av dessa bilder kopplas också till vad man från olika delar av organisationen såg som allmänhetens förväntningar. Detta trots att man ofta såg allmänhetens bild av som brandmannen den mer muskulösa "kalenderbilden" eller superhjälten (bild C3, E5, E10, F1, F3 & G3). Bilden av brandmannen som den som hjälper i alla möjliga situationer lyftes fram och oftast med exemplet att hjälpa ner katter från träd (bild A9, C1 & C4) men även som den barmhärtige samariten (G4).

När det gäller hur det på de olika homogena seminarierna lyftes fram hur man tror att MSB vill förmedla bilden av yrket var det oftast bilder genom unga kvinnor (bild A, A11& G2). Detta tolkades ofta i seminarierna som en vilja hos MSB att förändra yrket åtminstone gällande aspekter av jämlikhet och öka andelen kvinnor.

Flera av de homogena seminarierna berörde utbildningar där man inte var odelat positiv till hur SMO-utbildningen fungerar som utbildning av blivande brandmän. Teoretisk kunskap värderades ofta högre än praktiskt vilket forskarna i delprojektet tolkade som ett ifrågasättande av akademiseringen av yrket men även att yrket med SMO-utbildningens inriktning breddats till att omfatta nya uppgifter eller åtminstone öka andel av förebyggande uppgifter på bekostnad av förberedelse för operativa insatser. Här kom också fram kritik om att SMO-utbildningen presenteras som en utbildning för att bli brandman men egentligen är bredare och inte så fokuserad just på brandmannayrket.

Mellan det sista homogena seminariet och det första heterogena så lade forskarna i delprojektet till ytterligare bilder (H1-13). Till de heterogena seminarierna inbjöds representanter från samtliga grupper som deltagit i de homogena seminarierna samt representanter för ledningen för den lokala räddningstjänsten och tjänstemän från MSB.

Seminarium 7

Detta var det första heterogena seminariet. Här koncentrerades diskussionen kring de bilder som återkommit på de homogena seminarierna och hur bilderna sorterats, diskuterats och förhandlats i de olika homogena grupperna som samtliga var representerade. Skillnader i diskussioner från de homogena seminarierna förstärktes i en del fall. Det uppstod också situationer där en gemensam förståelse uppnåddes samt situationer där en eller några personer fick eller tog tolkningsföreträde om vad räddningstjänst och brandmannayrket är. Teman maskulinitet, organisation och risk återkom i hög utsträckning genom seminariet liksom jämställdhet och mångfald. Ett tydligt resultat från flera homogena seminarier var att man ansåg att brandmannayrket i Sverige inte är individorienterat utan ett utpräglat lagarbete. Förmiddagen ägnades åt att i två heterogent sammansatta grupper diskutera samtliga bilder som samlats in tidigare i delprojektet. Diskussionerna koncentrerades kring tre teman som varit centrala vid samtliga homogena seminarier och i samtliga teman fanns maskulinitet med som ett genomgående begrepp.

1. Risk
2. Omsorg
3. Lärande och utbildning

Gruppernas sammansättning ledde till olika fokus på diskussionerna. Den ena gruppen fick i diskussionen slagsida mot utbildning och lärande där utrymme gavs åt SMO-utbildningen och MSB. Gruppen bestod av en elev, lärare från SMO-utbildningen, MSB:s representant samt den delprojektledare som var utbildningssociolog. Diskussionerna i den andra gruppen fick en slagsida mot risk och omsorg samt organisationen som en lärande verksamhet. Den bestod av mer erfarna brandmän.

Det var på seminariet generellt en stor överensstämmelse med diskussionerna vid de homogena seminarierna. Det konstaterades att man inte ansåg att SMO-utbildningen var en ren brandmannautbildning men man ansåg samtidigt att alla nya brandmän

borde ha denna utbildning. Ett annat resultat var att brandmännen inte såg de direkta operativa insatserna som mest riskfyllda om man följde de olika regelverk som fanns. Eftermiddagens diskussioner handlade om brandmannen, organisation, risk, förändring och framtid. Temat för diskussionen var ”bilden av brandmannen igår – idag - imorgon” där det konstaterades att det rådde väldigt olika syn på framtiden. En tydlig linje som framfördes var att de operativa insatserna skulle separeras från de förebyggande medan en annan linje var att myndighetsutövandet innebär att operativa insatser och förebyggande arbete hålls samman för att minska antalet bränder och olyckor. Det fanns dock konsensus i uppfattningen om att yrket skulle komma att förändras såväl genom teknisk utveckling som av politiska och ekonomiska skäl. Seminariet visade enligt delprojektsforskarna att även om en stor förståelse fanns för de olika delarna som utgör räddningstjänst Sverige var avstånden ofta för stora och de lokala kraven kolliderade ofta med centrala krav. En sådan fråga var hur mycket yrket ska akademiseras och vem som egentligen har rätten att bestämma detta. Detta exemplifierades med att vissa räddningstjänster har sina egna utbildningar och rekryterar inte bara från de som gått på SMO-utbildningen.

Seminarium 8

Detta andra heterogena seminarium hade som tema vad som krävs för att skapa ett väl fungerande arbetslag samt vad som skulle kunna skapa riskfyllda situationer. Dagen inleddes med ett teoripass som fokuserade på den ideala brandmannen och vilka skillnader det föreligger mellan denna bild i Sverige och den som David Baigent skriver fram om brandmän i Storbritannien (Baigent, 2001). Ett av delprojektets preliminära resultat är att svensk räddningstjänst är mer orienterad mot gruppen än den individuella heroiske brandmannen. Baigent lyfter fram sju punkter för brandmannens risktagande som kan leda till hjälteskapande. Gruppen reflekterade vid seminariet om en sådan lista skulle kunna finnas inom den svenska räddningstjänsten. Som ett andra diskussionssteg delades den stora gruppen in i två heterogent blandade grupperna som fick arbeta med tre frågor. Dessa behandlade idealt och icke idealt beteende i svensk räddningstjänst. De tre frågorna var

1. Vilka kompetenser/kunskaper/egenskaper måste varje brandman ha?
2. Kompetenser/kunskaper/egenskaper som ska finnas i ett idealt arbetslag. (Ta gärna med storlek och resurser)?
3. Vilka egenskaper/kvaliteter hos en brandman eller i ett arbetslag kan skapa risk för gruppen och/eller insatsen?

I besvarandet av dessa frågor använde sig grupperna av de bilder de diskuterat vid det tidigare heterogena seminariet. Grupperna blandades så att det skulle finnas representanter från alla olika aktörer i respektive grupp. Som syns i tabellen nedan kan man utläsa att de dominerande rösterna i de olika grupperna hade skilda fokus. En grupp (A) tycks ha fått ett tydligt fokus på hur situationen upplevdes ur arbetslagsperspektiv medan den andra gruppen (B) tycks ha ett fokus som var mer präglad av lednings- och utbildningsperspektiv. Även om helhetsbilden i stort var ganska enhetlig i de båda grupperna uttrycktes den olika. Vissa av likheterna kom inte in under samma fråga varför det fanns avgörande skillnader mellan grupperna såsom vikten av SMO-utbildningen (erforderlig utbildning) samt vikten av den homogena sammanhållna gruppen. När det gällde den tredje frågan sker ett skifte i grupperna och det verkar som om i grupp B det är någon som är aktiv i den lokala räddningstjänsten och är mer praktiskt inriktad som tar ett större tolkningsföreträde. Möjligen beror detta på att det

krävs konkret erfarenhet för att svara på frågan vilket inte krävdes i lika hög grad för de två första frågorna eftersom de direkt involverar samtliga deltagande i seminariet ur olika aspekter som ledare, utbildare osv. Även om grupp A på de två första frågorna där betonar det som i de homogena seminarierna främst framkommit i den lokala räddningstjänsten och till exempel inte betonar vikten av SMO-utbildningen.

De två gruppernas svar på frågorna

Fråga	Grupp A	Grupp B
Vilka kompetenser/kunskaper/egenskaper måste varje brandman ha?	<ul style="list-style-type: none"> • Grundläggande yrkeskunskaper och yrkeskompetens • Körkort • Fyskrav enligt AFS • Lokala ambitionsnivåer 	<ul style="list-style-type: none"> • Lojal • Flexibel • Erforderlig utbildning • Social kompetens • Empatisk • Uppfylla värdegrunderna
Kompetenser/kunskaper/egenskaper som ska finnas i ett idealt brandmannas arbetslag. (Ta gärna med storlek och resurser)?	<ul style="list-style-type: none"> • Heterogena kunskaper/kompetenser/egenskaper • Homogent övande • God social kompetens • God motivation • Gott omdöme • God samarbetsförmåga • God utbildning • God kompetens • God rutin 	<ul style="list-style-type: none"> • Trygghet – arbetsrollen, det måste finnas en utmaning i arbetet, spänning => utveckling • Gemensamt ansvar • Lojalitet • Blandade kompetenser i gruppen => skapas bred baskompetens/ spetskompetens (SMO, anställningstester) • Flexibilitet i gruppen, man vet vad som skall göras även på egen hand.
Vilka egenskaper/kvaliteter hos en brandman eller i ett arbetslag kan skapa risk för gruppen och/eller insatsen?	<ul style="list-style-type: none"> • Brist på motivation • Brist på omdöme • Brist på samarbetsförmåga • Brist på utbildning • Brist på kompetens • Brist på rutin • Asocial • Gruppens behov blir styrande • Felaktiga förväntningar 	<ul style="list-style-type: none"> • Att inte sjukskriva sig när man är sjuk • Egoism • Mobbing • Inte använda skyddsutrustning • Inte följa instruktioner och regler • Genomför ej order • Samarbetssvårigheter/samarbetar ej • Kommunicerar ej under insatserna.

När det gäller egenskaper och kvaliteter hos den enskilda brandmannen och arbetslaget som helhet stärker det heterogena seminariet bilden som uppkommit under de homogena seminarierna. Bilden som kommer fram betonar vikten av en stark gemenskap där olika kompetenser skall komplettera varandra och gruppen ska vara homogen. Indirekt framstår även en bild av en mycket sammansvetsad, troligen manligt dominerad homosocial grupp med täta band. Även de egenskaper/kvaliteter som är negativa pekar på detta då de flesta beteenden och egenskaper som tas upp som riskkapande har att göra med att inte fungera socialt, vilket betonades särskilt i grupp B.

Sammanfattning av de heterogena seminarierna

De heterogena seminarierna syftade till att ge forskarna i delprojektet möjligheten att se var glappen och kommunikationsbrister förelåg i räddningstjänst Sverige (MSB, SMO-utbildningen och lokala räddningstjänster). Även om stämningen var god framkom det vid ett flertal tillfällen att glappen mellan de olika delarna är stora men att det även finns glapp inom de olika delarna. Ett viktigt sådant glapp är MSB:s inflytande över lokala räddningstjänster kontra deras självständighet som kommunala egna myndigheter. Inflytandet över vad SMO-utbildningen innehåller och hur den är strukturerad är ett annat sådant glapp där alla de olika grupperna hade tydliga men ofta skilda åsikter men var överens om att SMO-utbildningen idag inte är en ren brandmannautbildning trots att den oftast presenteras som en sådan. Akademisering kontra praktisk erfarenhet kan också ses som ett glapp mellan de olika delarna av organisation men även inom en lokal räddningstjänst. Under de heterogena seminarierna samt under de homogena seminarierna med lärare och handledare framkom också att den kommunala styrningen av de lokala räddningstjänsterna skapar vitt skilda förutsättningar såsom hur man ser på vikten av SMO-utbildningen genom bland annat deltagande i handledarträffar samt hur man rekryterar.

Sammanfattning av delprojektet "Bilden av Brandmannen"

När det gäller de homogena seminarierna återkom ett antal teman i samtliga eller nästa alla diskussioner. Dessa olika teman kopplades på något sätt till maskulinitet och att brandmannayrket där med också kodades maskulint. Flera olika maskulinitetspositioner betonades beroende på vilket perspektiv på yrket man hade eller vilken del av yrket som diskuterades. De oftast återkommande temana handlade om:

- allmänhetens uppfattning
- hjälterollen/maskuliniteten
- risk/riskförebyggande
- organisation/ glapp inom svensk räddningstjänst
- inkludering och exkludering
- bilden av såväl yrket som SMO-utbildningen som förmedlas av MSB

Förutom dessa teman, som hänger ihop med varandra fanns det ett antal iakttagelser om vad som var frekvent återkommande. Många av dessa kopplades till att vi i projektet metodologiskt använde oss av bilder vilket ledde till kommentarer om bildernas ursprung och hur de använts.

Som nämnts ovan så tolkade flera grupper av de homogena seminarierna men även de heterogena att allmänheten till stor del ser brandmannayrket som ett hjälteyrke. Den som kommer och räddar en eller ens katt. Detta kopplas sedan till den glorifierade kalender/superhjälterollen vilket gör att allmänheten kopplar brandmannayrket till att vara helt maskulint kodat.

Detta leder till att hjältemaskuliniteten fanns med i medvetenheten om yrkesrollen redan så tidigt som under utbildningen, se ovan, men där kanske främst kopplat till det informationsmaterial man tagit till sig om utbildningen och populärmedias framställning av brandmannen i allt från barnböcker till filmer/TV-serier. I flera av de homogena seminarierna (1, 3, 4,5 & 6) framkom det att möjligheten att få rädda någon och på så sätt direkt eller indirekt framstå som en hjälte var en viktig aspekt när det gällde yrkesvalet. Hos de yrkesaktiva brandmännen betonades dock vikten av att hjältegörandet inte fick ske genom att ta onödiga risker, bryta mot regelverk eller utsätta en

kollega eller hela gruppen för fara. Det verkade också som om vissa positioner såsom rökdykare var mer troliga att generera hjältar för både allmänheten och brandmännen.

Hjältemaskuliniteten är här förknippad med risktagande vilket diskuterades under de homogena seminarierna eftersom de i hög grad kom att handla om risk och riskförebyggande arbete. Särskilt viktig blev bilden av brandmannen i relation till upplevelser av risk eller vad som är riskfyllt, vilket även blev ett tema för de heterogena seminarierna. På både de homogena och heterogena seminarierna lyfte de som hade eller hade haft en direkt koppling till yrket fram att det inte var själva insatsarbetet som var den stora riskfaktorn utan att riskerna fanns på andra plan såsom medicinska och psykologiska varierande på var i organisationen man befann sig. Heltidsbrandmännen betonade den heterogena homosociala gruppen som en viktig faktor för att förebygga risk. Samtliga grupper betonade också att det allmänheten uppfattade som riskfyllt för brandmän ofta inte var de största riskerna då det för dessa situationer, de operativa insatserna, finns tydliga förebyggande regelverk. En annan viktig riskreducerande faktor som lyftes fram av de yrkesaktiva brandmännen var lärandet, att man hade tid att utvärdera och diskutera insatser och vad som fungerat bra eller mindre bra men också att lära av varandra och andra grupper.

En risk som en del av de yrkesaktiva brandmännen i de olika grupperna framförde var akademiseringen av utbildningen då det inte var höga skolbetyg som var det viktiga för att kunna bli en bra brandman utan andra kompetenser. Här fanns det inom organisationen även en splittring avseende brandingenjörerna och deras utbildning. Vid ett seminarium talades det om denna grupp som "kantareller", se ovan, och i det sammanhanget framfördes farhågorna kring de höga intagningspoängen till SMO-utbildningen. Det senare kom även upp på två andra homogena seminarier samt på ett heterogent seminarium. Beroende på var i organisationen man befann sig såg man mycket olika på utbildning och akademiseringen av yrket kontra att ha nödvändiga praktiska kunskaper/erfarenheter som krävs vid operativa insatser.

Detsamma gällde hur organisationen borde vara strukturerad vilket främst gällde tre frågor. Den första var hur arbetslagen skulle vara organiserade där det fanns två huvudlinjer. Den ena huvudlinjen betonade vikten av den sammanhållna gruppen med motiveringen att det var riskförebyggande och effektivt där det lyftes fram att man i arbetslaget behövde både skilda kompetenser och vara homogent sammansatt (komma från samma del av Sverige) för att undvika riskfyllda kommunikationsproblem. Den andra linjen betonade vikten av att kunna arbeta med olika individer och att inte ha fastlåsta arbetslag. I dessa sammanhang kom också frågor om gruppstorlek, etnicitet och kön upp som viktiga frågor och argument. Under flera av seminarierna framkom kritik mot de autonoma grupper som heltidslagen utgjorde samtidigt som det från personer som var i, hade varit i eller vill komma in i arbetslag också framkom uppfattningar om vikten av autonoma grupper som riskförebyggande strategi.

Den andra kan ses som nära kopplad till den första och rörde sig om operativt och förebyggande arbete och om de skulle hållas samman eller separeras. Åsikterna gick isär vilket redovisats ovan. Fokus i dessa resonemang var om det förebyggande tydligt stöddes av att också vara operativt eller om det operativa arbetet utsätts för en kvalitetsförsämring om för mycket tid läggs på förebyggande arbete då detta leder till att olika förberedande uppgifter för de operativa insatserna får mindre lite tid.

Den tredje organisatoriska frågan kom främst upp på de homogena seminarierna med lärare och handledare samt de heterogena och rör hur kopplingen mellan MSB, SMO-utbildningen och lokala räddningstjänster ser ut. Det konstaterades att de lokala räddningstjänsterna värderar och ser väldigt olika på SMO-utbildningen och att man skulle kunna tolka det som en konflikt mellan statlig och kommunal styrning.

Centralt i nästan alla seminarier blev frågor kring heltidsarbetslagen och hur man rekryterades till dessa. Här blev centrala frågor de om inkludering och exkludering, om att ”komma in rätt” och hur man kunde få en plats i ett autonomt arbetslag samt vilka som kunde få plats. Detta diskuterades inte bara av arbetslaget utan även av de övriga grupperna. För detta tema hade det varit intressant med ytterligare ett seminarium med eleverna efter avslutad praktikperiod, även om det i de heterogena seminarierna kom fram att studenterna inte tyckte att det var helt igenom enkelt att komma in i arbetslagen. Samtidigt framkom det både i några av de homogena seminarierna och de heterogena att det krävs en hel del av anpassning för att ”komma in rätt” i ett arbetslag. Man ska inte tro att man bara för att man gått utbildningen ”så ska man lära de andra hur man ska göra” som en brandman som gått SMO-utbildningen uttryckte det. Frågan om exkludering och inkludering var återkommande och fokuserade på det autonoma arbetslaget och vikten av detta. När det på olika seminarier kom fram synpunkter om att ha mer flexibla grupper och inte fasta arbetslag väckte det från de aktiva brandmännen starka reaktioner samtidigt som personer i ledningen men även från utbildningssidan kunde ta upp detta och peka på fördelar. I både de heterogena och homogena seminarierna med heltidsbrandmän såg man problem med att lösa upp de fasta arbetslagen såväl ur riskpreventionsperspektiv som av effektivitet då man inom ett lag kan komplettera varandra och känner till varandras styrkor och svagheter. I dessa sammanhang kom ofta frågor om jämställdhet och mångfald upp men med väsentligt olika inställning och förutsättningar. Där jämställdhet och mångfald från ledande och utbildande perspektiv ses som en nödvändighet ses det med utförande perspektivet med andra ögon. I bägge fallen problematiserades det men ifrån olika utgångspunkter där risk, säkerhet och organisation användes som argument. Här är det särskilt intressant att se att åsikter förskjuts beroende på grupp sammansättning. Åsikter som framfördes i de homogena seminarierna behövde inte vara desamma som framfördes i de heterogena.

Som diskuterats ett flertal gånger ovan var den samlade åsikten att de officiella bilder som förmedlades av MSB, tidigare Räddningsverket, inte gav en rättvisande bild av brandmannayrket. De viktigaste aspekterna var att de officiella bilderna främst fokuserade på yrkets operativa sidor, alltså bilder på bränder men ofta på ett orealistiskt sätt. Bilderna lyfte också fram fler kvinnor än vad som överensstämmer med verkligheten och ofta i en kontext som yrkesaktiva brandmän uppfattade som konstgjord. I de grupper som arbetat operativt framkom det också att dessa kvinnor inte framställdes på ett korrekt sätt när det gäller den operativa verksamheten. Andra grupper instämde i detta såväl på de homogena som heterogena seminarierna då dessa bilder ofta upplevdes som tydligt arrangerade. En annan återkommande reflektion om det officiella bildmaterialet, i kombination med bildtext, var att det framställde SMO-utbildningen främst som en utbildning som riktades enbart till blivande brandmän. I de flesta fallen saknade de homogena grupperna officiella bilder som visade brandmannayrkets roll som ”samhällsbyggare/ myndighetsperson” då det inte fanns bilder som visade på det förebyggande arbetet som systematiskt säkerhetsarbete, kontroller och undervisning.

Sammanfattningsvis kan sägas att delprojektet "Bilden av brandmannen" visar på att vid diskussioner inom och mellan olika delar av svensk räddningstjänst framstår en bild av att det finns flera frågor att adressera kring frågor om maskulinitet, organisationen och risk inom svensk räddningstjänst. Det framkom på samtliga seminarier att för att fungera inom räddningstjänsten måste individer uppfylla en maskulinitet som rymmer flera varierande positioner där omsorg om både tredje man och om andra brandmän var en central del. Det framkom också tydligt att det, beroende på var i organisationen man befann sig hade olika syn på hur arbetet skulle vara organiserat vilket kan vara intressant att undersöka ytterligare. När det gäller risk så framkom att man inom räddningstjänsten ser andra risker än allmänheten men även att visst risktagande i en del sammanhang sågs som positivt även om det inte följde regelverket.

Arbetsgrupp i räddningstjänst

Räddningstjänster kan betraktas som organisationer i ständig förändring, till exempel genom teknisk utveckling och ekonomi samtidigt som de kan betraktas som förhållandevis förändringsobenägna, eller som Abrahamsson (2011) benämner som stabila, i andra avseenden. I studier av maskulinitet, organisation och risk är uppfattningar om hur exempelvis risk konstruerar maskulinitet och vilka riskparerade strategier som utvecklas i daglig verksamhet centralt. Frågan om riskuppfattning och riskparerade strategier har direkt bäring på förändringsbenägenhet eftersom riskuppfattning och förhållningssätt till risk utvecklas ur en lokal, individuell förståelse av vad som fungerar riskreducerande (Abrahamsson, 2011). Den lokala arbetsgruppens föreställningar om arbete och verksamhetens natur utgör en grund för arbetet och verksamhet på operativ nivå och har ett informellt, operativt tolkningsföreträde över hur och vilket arbete som ska och kan utföras (Abrahamsson, 2011). Deras föreställningar om risk och effektivitet i arbetets utförande blir i hög grad styrande för rekryteringar, vilka som kan delta i gruppen, vilka som släpps in och vad de i så fall släpps in för att göra (Barker, 1993, Wageman, 1995). Jämförande analyser av arbetsplatskulturer, maskulinitetsskapande processer samt riskhantering står i fokus för studien. Syftet med detta delprojekt är att undersöka föreställningar och praktiker om maskulinitet och risk och hur de konstruerar varandra i en arbetsgrupp inom en kommunal räddningstjänst i relation till hur det operativa arbetet definieras.

Genomförande

Följande projekt har genomförts av Anneli Häyrén Weinestål. Hon har genomfört materialinsamlingen och författat avsnittet. Anneli Häyrén Weinestål har ansvaret för sina tolkningar, förhållningssätt till etiska regler, vilket inkluderar val av citat, formuleringar och beskrivningar av sammanhang samt övriga ställningstaganden. Anneli Häyrén Weinestål ansvarar i det här avsnittet för förhållningssättet till medforskare, deras eventuella inverkan eller möjlighet att förhålla sig till hur de refereras och presenteras.

Delstudien av arbetslaget utfördes som en etnografisk deltagande observation. Det innebär att jag som forskare följde en arbetsgrupp under en avgränsad period med särskilt fokus på styrkeledaren i gruppen. Längden på, och förläggandet av studieperioden styrdes av gruppens schema så att det skulle inkludera alla sorters arbetspass, inklusive de tyngre veckorna med nattjänstgöring och helgarbete. Längden på studieperioden bestämdes också utifrån hur lång tid det kunde antas ta för arbetsgruppen att vänja sig vid en utomstående närvaro, eventuell testperiod, introduktionsperiod för forskaren och liknande.

Det första mötet

Introduktionen till studien var planlagd, och genomfördes, som en serie möten. Mötesserien inleddes med ett enskilt möte med enhetschefen för insatsarbetet som följdes av ett möte tillsammans med styrkeledaren. Därefter planerades ett enskilt möte med styrkeledaren för att diskutera och förhandla om villkoren för närvaron på stationen. Det mötet skulle sedan följas av ett möte med styrkeledaren och arbetsgruppen. Studien skulle därefter börja vid en för dem lämplig tidpunkt. Planen följdes fram till

första mötet med styrkeledaren. Under det första mötet bad han mig skicka honom en kort beskrivning av projektet som han kunde dela ut till brandmännen som information. Jag föreslog att vårt nästa möte skulle handla om hur avtalet mellan honom och mig skulle se ut, alltså villkoren för studien, och vilka gränsdragningar både han och jag ville ha för min närvaro. Han menade emellertid att det var bättre att vi fortsättningsvis skulle gå direkt på samlade möten med hela gruppen varför första mötet med arbetsgruppen inleddes överraskande. Jag hade förberett mig för en annan process än så som den föll ut.

Det första mötet med gruppen, som skulle vara ett introduktions- och presentationsmöte, ägde rum på brandstationen. Det förlades i tid i direkt anslutning till en lunch och jag stod och väntade utanför stationen på att styrkeledaren skulle komma. Gruppen hade ätit lunch någon annanstans än på stationen och kom åkande precis i tid för mötet. Det visade sig senare under studien att det var förhållandevis ovanligt att de åt lunch någon annanstans än på stationen.

Brandstationen som miljö var inte helt ny för mig eftersom jag några år tidigare hade haft en relation med en brandman. Jag tänkte tillbaka på den överdimensionerade respekt som initialt präglade min bild av brandmän och vad jag då trodde att de representerade. Jag hade starka föreställningar om dem som de som företräder en slags idealmanlighet, med uttalade maskulina konnotationer, och därmed har tolkningsföreträde för en slags godkänd kvinnlighet som är en annan kvinnlighet än den jag anser mig representera. Detta styrde min uppfattning om både brandkåren och brandmän. Dessa föreställningar förändrades genom den privata relationen och ledde till en mer nyanserad utgångspunkt för studien. Den innebar också en förförståelse av det sammanhang, den kontext, jag skulle försöka bli en deltagare av och studera och inverka på mina föreställningar om vilka normer som råder samt hur de artikuleras i brandkåren och på en station. Jag kom under studien att omvärdera mycket av detta och att annat bekräfta. Det jag betraktar som mest intressant är att kulturen på stationerna visserligen har en nivå som är gemensam men att det också är stora skillnader mellan arbetslag och stationer i hur man förstår sitt arbete och sin arbetsplats.

Medan brandmännen körde in bilarna i garaget och parkerade tänkte jag på hur mina föreställningar hade förändrats och att den överdimensionerade respekten inte längre inverka på min inställning. Under studiens gång, vid det homogena seminariet (se ovan), kunde jag notera liknande överdimensionerade respekt inför det första mötet med brandmännen hos en annan person i arbetsgruppen som jag själv hade haft några år tidigare. Det har fallit utanför studien att fördjupa den här frågan även om den har en utgångspunkt i (föreställningen om) de maskulinitetskonstruktioner som återfinns och skapas på en brandstation.

Styrkeledaren släppte in mig i bilhallen och började presentera mig för dem som var närvarande. Därefter installerade sig gruppen i ett av mötesrummen och styrkeledaren sa att det enligt hans uppfattning var bättre att vi hade möte allihop direkt, att det inte fanns någon anledning till att han och jag skulle ha ett enskilt möte först. Jag hade planerat ett enskilt möte med honom och inte att ha introduktions- och presentationsmötet med hela gruppen. Jag förstår och tolkar upptakten till och genomförandet av det första mötet med gruppen som en introduktion i deras laganda. Genom att anlända samlat i bilarna, hälsa i vagnhallen och sedan ha det första mötet tillsammans agerade de mer som autonom grupp än som enskilda individer där styrkeledaren blev tydlig-

gjord som en del av gruppen. Jag accepterade hans förslag att samlas allihop och improviserade sedan utifrån hur jag hade tänkt lägga upp mitt första möte med gruppen.

Mötet föll ut som en presentationsrunda där jag bad dem berätta lite om vilka de är, hur länge de hade varit i räddningstjänsten, intressen med mera och de berättade förhållandevis ingående om sig själva framför allt om vilken privat familjesituation de hade och vilka andra relationer de hade inom den studerade (och/eller andra) räddningstjänsten. Jag avslutade med att presentera mig själv och projektet samt utgångspunkterna i de teoretiska temana Maskulinitet, Organisation och Risk. Mötet avslutades med överenskommelse om när jag skulle börja, datum och tid. Det möte jag hade planerat, där jag skulle agera som forskare och utomstående besökare från universitetet, blev istället ett möte där jag placerades i mitten av rummet, i mitten av gruppen utan tillgång till powerpointpresentation eller andra verktyg jag brukar använda för att få en upplevelse av kontroll och att inta ett rum. Istället för att jag granskade dem granskade de mig. I likhet med exempelvis Jonsson (2007) i hans studie av högstadiungdomar släppte jag min plan och mitt försök att kontrollera mötet och deltog i det på deras villkor, de villkor som styrkeledaren och gruppen hade ställt upp. En genomgående reflektion under studien är att det var det enda, fungerande, sättet att närvara på brandstationen om jag ville veta något om den och det arbete som pågår där. Styrkeledaren har också vid åtskilliga tillfällen återkommit till att det fungerar på det sättet, och att skälet till att jag blev accepterad att studera dem var att jag underordnade mig deras sammanhang. Min uppfattning är att det också beror på att jag har visat respekt för deras uppfattningar om arbetet även när jag inte har hållit med dem.

Deltagande observation

Själva studien, den deltagande observationen, påbörjades därefter enligt överenskommelse och jag fick vid första tillfället jag var där ett rum, en första uppsättning kläder framför allt larmställ och ett bås att placera larmstället i. Det rummet jag skulle sova i var placerat intill befälsrummen och inte i den korridor där brandmännen har sina rum. Styrkeledaren sa att han skulle hantera mig som om jag var en SMO-elev, att det vore det lättaste sättet för honom att hantera situationen. I jämförelser mellan de olika delprojekten i studien kan man se att jag fick väsentligt större tillgång till arbetet på stationen och mer information både om hur olika arbetsmoment och kulturen på stationen än de SMO-elever som gjorde sin LiA på den studerade räddningstjänsten, vid en annan station, under studien. Jag blev inkluderad i gruppen under tiden jag var där om än villkorat och med tydliga begränsningar.

Inför deltagande observationen på brandstationen funderade jag över om jag, med utgångspunkt i de tre övergripande begreppen, skulle formulera olika teoretiska teman att leta efter och identifiera i brandmännens dagliga arbete och i deras relationer med varandra. Ett annat alternativ var att gå in i studien så förutsättningslöst som möjligt² och genom fältanteckningar och dagboksinspelningar identifiera teman i efterhand. Jag bestämde mig för det senare alternativet. Jag följde gruppen på deras arbetspass utan att leta efter specifika fenomen eller teman utifrån teoretiska rubriker. Studien kan delas in i moment där det första är observationen och det andra är deltagandet.

² Jag ansluter mig till exv Eva Mark som resonerar kring och lyfter fram betydelsen av implicit kunskap och hur man använder den även när man har som ambition att arbeta förutsättningslöst (Mark, 2000).

Det tredje momentet är min dokumentation och det fjärde momentet är deras reflektioner på min dokumentation.

Observationen innebar att jag i hög utsträckning betraktade dem i det de gjorde i allt från matlagning till övningar, kompetenshöjande åtgärder och insatsarbete. Initialt var observationen det centrala. Efterhand utvecklades den mer och mer till *deltagande* där jag fick och tog mer aktiv del av deras arbete. Det utvecklades från att jag kunde få följa med i bilen men sitta kvar i den under insatsen till att jag kunde kliva ur bilen och göra mindre uppgifter i samband med insats. Med detta avses inga större insatsuppgifter såsom att gå in som rökdykare eller arbeta direkt i en bilolycka men att vara behjälplig på plats med att flytta saker, prata med eventuella offer, följa med vid automatlarm för att hitta givare som startat larmet etc. Det innebar också att jag deltog i övningsuppgifter såsom dörrforcering och vid varm rökdykövning kunde vara med när övningsledare startade brand i övningshuset och liknande semideltagande uppgifter. I det dagliga arbetet på stationen innebar det att tillsammans med de andra städa på städdagar, fixa kaffet och hjälpa till med disken. Jag deltog i matlagningen – en av de mest inkluderande sysslorna på i vart fall den här brandstationen – men hade inget självständigt matlagningspass. Jag erbjöd mig inte att laga mat och erbjöds inte att ha ett eget matlagningspass. Jag uppfattade detta som en del av gränsdragningen för min närvaro eftersom jag tolkar matlagningen och köket som centrala delar av maktordningen och en del av den verkliga inkluderingsprocessen.

Jag deltog också i hög utsträckning i jargongen på stationen och i gruppens jargong. De berättade historier som jag skrattade åt och lyssnade på och jag kunde emellanåt erbjudas att vara med och lösa korsordet i morgontidningen, en särskild ritual där man fyller i ett ord och sedan skickar korsordet till nästa person till dess någon inte kommer på något ord att fylla i och därmed förlorar i leken. Det väckte viss munterhet att de flesta av dem var mycket bättre på att lösa korsord än jag som oftast förlorade när jag väl blivit inbjuden att delta.

Jag menar och förstår det som att jag fick ett ganska högt deltagande under studien. I likhet med hur Jonsson (2007) fick delta med sina elever utan att vara elev (Jonsson, 2007) kunde jag delta i brandmannagruppen utan att vara brandman. Det gav ett deltagande som samtidigt som det gav mig möjlighet till att studera deras villkor för arbete tillhandahöll dem en arena för exponering.

Min dokumentation skiftade från att initialt vara dagboksanteckningar med vad Tjora (2006) menar är Emerson et al's "salience hierarchy strategy" i kombination med deskriptiva anteckningar över det som hade givit intryck som huvudsaklig metod för anteckningar (Tjora, 2006). Anteckningarna fördes oftast under pågående arbetspass – i huvudsak innan läggdags på nattpassen och när jag kom hem från dagpassen men ibland i lugnare perioder under arbetspassen på stationen – till att bli en kombination av flödiga och ganska detaljerade fältanteckningar, handskrivna stolpar och bandinspelningar efter arbetspassens slut. Under studiens gång upptäckte jag att det inte alltid var möjligt att hinna eller märka med att skriva en reflekterande eller ens deskriptiv fältanteckning. Ibland berodde det på att jag var uttröttad efter passet och ibland på att passet blivit för intensivt. Efter ett tag blev de personliga intrycken för starka och för dominerande vilket gjorde det mycket svårt att skriva ner dem som anteckningar.

Återkommande hade jag starka känslomässiga intryck med mig från arbetspass som inte var möjlig att formulera. I diskussion med forskargruppen fick jag rådet att tala in dagboksanteckningarna istället, och/eller kompletterande, vilket fungerade utmärkt vid de tillfällen jag inte kunde skriva. Både fältanteckningar och bandinspelningar fungerar som material inför det sista momentet som är det jag har kallat för *samskrivning* med brandmännen. Utifrån de anteckningar och inspelningar jag har har jag skrivit fram materialet utifrån centrala teman. Brandmännen har läst materialet och kommenterat texten utifrån sitt perspektiv vilket har lett till ett mer solitt och genuint material än om jag hade arbetat med bara mina egna intryck och tolkningar. Jag har haft möten med gruppen och delar av gruppen vid åtta tillfällen för att gå igenom text och teman då det har blivit tydligt också hur gruppen förhåller sig till de av mig och forskargruppen valda begreppen i materialet såsom risk och maskulinitet. Även om texten är läst och kritiskt granskad av gruppen är det min egen bild av arbetet som brandman som speglas i materialet. De har under samskrivningsprocessen accepterat en del text som de känner igen sig i men har menat att de ser det som min subjektiva tolkning av deras arbete. De har därför inte krävt ändringar av delar av materialet även om de inte håller med.

Den här metoden för materialinsamling förutsätter relationsskapande med känslomässig närhet. Om den känslomässiga närheten inte uppstår inget lärande och ingen förståelse hos forskaren av den kontext h-n studerar. Det krävs således en känslomässig investering vid deltagandet samt en förmåga att använda sig själv och sina egna reaktioner som instrument och katalysator för intryck. Detta kan ta sig olika uttryck och i mitt fall föll det ut som en tillfällig och under studien pågående kopiering av andras uttryck och som en mottaglighet för projicering. I det fallet fungerade de bandade dagboksanteckningarna som stöd för analysen eftersom det blev tydligare för mig när en projiceringsfas hade pågått under ett arbetspass än om jag hade använt mig bara av skriftliga fältanteckningar i efterhand.

Textmaterialet är uppbyggt av dels några centrala citat dels av mer generella beskrivningar av kontexter, sammanhang, situationer, känslomässiga intryck. Där ett direktcitat visserligen hade varit belysande men alltför integritetskrävande har jag använt mig av dessa mer sammansatta beskrivningar och presenterar dem som en del av underlaget för analys. Alla beskrivningar eller redogörelser nedan kommer från studien av en arbetsgrupp och deras sammanhang – de sammanhang de har befunnit sig i – samt deras egna berättelser och har genom samskrivningsprocessen värderats och kommenterats av arbetsgruppen. De direktcitat som förekommer har, i de fall de förekommit endast en gång, godkänts av den som sagt det. En del direktcitat förekommer återkommande som en del av den retorik kring arbete som finns i gruppen och deras sammanhang. Dessa citat är så generella att de kan ha blivit uttalade av var och en och flera gånger. De är godkända av gruppen men kan ha förekommit också när andra än gruppmedlemmarna varit närvarande. Alla citat är kursivmarkerade.

Seminarier

Under studien hade jag tre seminarier med brandmännen om maskulinitet, organisation och risk där begreppen stod i fokus. Jag redogjorde för hur jag använder dem och i relation till dem och de reflekterade över dels vad de själva lade in i begreppen dels vad de uppfattade att jag lade in i begreppen. Metoden att föra in begrepp som vanligen inte används i ett sammanhang är kopplat till aktionsforskning och ger förutsätt-

ningar för utveckling. Begreppet risk är ett exempel. Jag introducerade begreppet för dem och de förhöll sig mycket avvaktande till det, som ett begrepp de inte använder om sitt arbete. Efter hand och framför allt i samskrivningsprocessen har riskbegreppet återkommit och nyanserats av både dem och mig vilket har lett till konstruktiva diskussioner om arbetsinnehåll och hur de ser på sitt arbete. Det har fört med sig att de har fört problematiserande diskussioner om sin syn på sitt arbete vilket är i enlighet med hur en utvecklingsprocess kan starta genom en forskningsprocess. Diskussionerna från seminarierna betraktar jag därför som en central del av materialet.

Teman

Jag gick alltså in i studien med syfte att upptäcka centrala teman utifrån en övergripande uppfattning om maskulinitet, organisation och risk. Under hand utvecklades därför min bild av deras arbete och relationer och detta kan sorteras in i grova drag som teman. Några underteman återfinns under flera huvudteman. Omsorgsrationalitet, till exempel, är en egen ganska grov kategori samtidigt som den återfinns under kategorin kompetens. Temat rekrytering inkluderar med naturlighet kompetens och särskilt vad man informellt betraktar som kompetens samtidigt som rekrytering inte bara är en fråga om kompetens. Kön är i hög utsträckning en sorterande kategori (Wahl, 2003; Hirdman, 2004) men återfinns också under kompetensbegreppet då det blev tydligt i studien att kön i sig är en egen kompetens på liknande sätt som i exempelvis universitetsmiljö (Andersson, 2007). Maskulinitet är en annan del av kompetensbegreppet som kan diskuteras också under kategorin kön. Begreppen används var för sig som analytiska raster för materialet i termer av vad risk är och hur det kan förstås som dimension av utförande av arbete, hur man kan förstå maskulinitetskonstruktioner på arbetet och teoretiska grundpelare i olika maskulinitetskonstruktioner samt hur organiserande av arbete sorterar och sorteras utifrån kön. De betraktas också som relationella begrepp till varandra alltså till exempel hur maskulinitetskonstruktioner inkluderar uppfattningar om risk, förhållningssätt till risk och strategier för att undvika – eller skapa – risk och hur eller i vilken mån man kan mena att en organisationsform stödjer eller parerar detta. Den grova sorteringen i kategorier som går i och ur varandra syftar till att visa både på den komplexa vardag arbetet på en brandstation utgör och på svårigheten att definiera arbetets innehåll och därmed relationerna och beroenden mellan de som utför arbetet.

Lärande/kompetens

Lärande betraktas här som ett tema om kompetensutveckling vilket inkluderar att de gör det, hur man får tillgång till det och vad de betraktar som lärande, exempelvis hur man lär sig att bli brandman. SMO-utbildningen betraktas och kommenteras som den formella vägen att bli brandman. Under studien kommenterades det ofta och från olika håll att SMO utbildningen inte utbildar brandmän eller i vart fall inte ger den kompetens en brandman behöver. Det var en vanlig uppfattning inte bara att utbildningen inte tillhandahåller nödvändig kompetens utan också att den innehåller fel information och träning så att man måste *”träna om dem när de ska ut i verkligt arbete”* det vill säga verka som brandmän. En återkommande kommentar, var att

”Vi behöver någon som går in utan att tänka. Det funkar inte att stå och vara teoretisk när det brinner. Då behöver vi en ”doer” som direkt fattar vad han ska göra”³.

Detta innebär inte att det inte behövs teoretiker, menar samma person, men till teorin har de brandingenjörer och alla kan inte vara högskoleutbildade teoretiker i ett lag.

”Det funkar inte. Vi kommer antagligen att behöva gå tillbaka till där vi själva utbildade brandmän, 15 veckorssystemet”.

Överlag förefaller det som om man föredrar att själv utbilda brandmännen också för att det ger en möjlighet att testa om aspiranten var rätt person för jobbet, en fråga som återkommer nedan under inkludering.

SMO utbildningen ger i vart fall en teoretisk grund för arbetet som brandman. Vid den aktuella räddningstjänsten tar det sedan ytterligare fyra år i tjänst innan man kan betraktas som en självständig brandman. Det kan också ta längre tid innan man kan betraktas som helt självgående. Detta är en bedömningsfråga där gruppledarna och styrkeledaren avgör vilka uppgifter en ny brandman ska sättas på, om vederbörande exempelvis kan gå in som rökdykledare, rökdykare 1 och så vidare. Under de första åren kan den nya brandmannen arbeta självständigt i hög grad med en del arbetsuppgifter beroende på vad vederbörande har visat sig klara av vid förekommande insatser. Det är alltså både en bedömningsfråga av dem som arbetar tillsammans och en fråga om att få möjlighet att utföra de arbetsuppgifter som ger adekvat träning och där skicklighet ska bedömas. Jag tolkar det som att ett beroende uppstår genom om en person ges möjlighet att få utföra alla arbetsuppgifter eller ej och i så fall hur. Styrkeledarens uppfattning är att det tar minst fyra år att bli brandman i en stad med den storleken efter det att man har gått utbildningen och blivit anställd. Han menar att det kan ta upp till sex år beroende på vilka insatser man får åka ut på, alltså vilken bredd det är på insatserna under de första åren.

Det kan också vara så att en brandman gör mycket av samma uppgift, till exempel har chaufförpositionen, under lång tid och då blir bra på det men inte får lika mycket träning som rökdykare. Det finns en rutin som innebär att de skiftar position i bilen vid olika pass men det kan bli så att rutinen leder till specialisering. Ett exempel på en sådan situation skulle kunna vara om en brandman inte får eller bör rökdyka på grund av ålder eller sjukdom eller annat och då blir chaufför istället. Det innebär att de andra brandmännen rökdyker eller är rökdykledare, när de är fyra plus en vilket i sin tur innebär att de inte tränar på eller förstärker sin kompetens som chaufför. Styrkeledaren säger

”Det är inte vettigt att en som är ung och mer oerfaren sitter som chaufför medan en som är äldre och tröttare måste rökdyka och jag känner mig tveksam till en sån fördelning av arbetet.”

Arbetet som chaufför anses allmänt, i talet på stationen, vara betjänt av lång erfarenhet, att det är en svår uppgift, varför det är bättre att äldre brandmän är chaufförer me-

³ Vid textbearbetning i samskrivningsprocessen reagerar brandmännen i gruppen på formuleringen och menar att de inte håller med om att det är så här man ska förstå arbetet. De vill snarare lyfta fram att det krävs en hel del tankearbete även vid insatser och att det är en del av arbetets komplexitet.

dan rökdykning kräver god kondition vilket skulle innebära att det är bättre om de yngre brandmännen rökdyker. I den här möjligheten till arbetsfördelning ligger också, menar man, möjligheten, eller risken för, att arbete fördelas så att en brandman inte blir fullärd på alla positioner.

Utöver denna process med SMO utbildning i botten och med en praktisk lärotid som tar ungefär fyra år i den studerade räddningstjänsten förekommer en annan process som också återkommer nedan under temana inkludering och kompetens och det är rekrytering via sommarvikarier. Det kommenteras återkommande att det i flera av landets räddningstjänster är få vakanser och så även i den studerade räddningstjänsten. Det sker därför förhållandevis sällan att brandmän rekryteras via formella kanaler såsom annonsering och intervjuer. Vakanser uppstår vanligtvis vid pensionsavgångar. Under sommaren finns det dock ett stort behov av sommarvikarier varvid man rekryterar från olika håll. LiA elever som har visat upp ”rätt” egenskaper under sin praktik i räddningstjänsten kan komma ifråga och får därmed en möjlighet att vidare bygga kompetens under en begränsad tid, menar man. Dessa sommarvikarier anses bilda en pool av möjliga rekryteringar. Vid tillfällena under andra tider på året då en vakans behöver fyllas rekryteras brandmän från poolen. De betraktas som säkra rekryteringar eftersom man känner till deras kompetens, starka sidor och att de är ”*rätt man för jobbet*”. Detta leder till att rekryteringar den formella vägen blir än mindre eftersom de rekryteringar som sker, sker via vikariepoolen och inte genom SMO utbildningen och LiA praktiken annat än i undantagsfall.

Tester, lämplighet och objektivitet

Rekryteringsprocesser innehåller ofta olika slags tester beroende på vilka färdigheter en befattning kräver. Rekrytering till brandman utgör inget undantag. I den studerade räddningstjänsten fanns det en löst sammansatt enhet som utförde testerna. Man utförde också tester på uppdrag av andra räddningstjänster eller för antagning till SMO utbildningen. Berättelserna om testerna visar att lämplighet bedöms på flera nivåer. De objektiva nivåerna för att bli godkänd på testerna var strikt hållna. Man måste springa tre km på viss tid, gå på bandet med 22 kg i extra tyngd under en viss tid, kunna klättra på stegen till en viss höjdnivå, utföra klaustrofobitest i ett bursystem etcetera. Brandmännen och deras befäl konditionstestas årligen för att få rökdyka. Testet, framför allt resultaten, är omgärdat med tystnad och spänning. Det förekommer inga diskussioner om resultaten men man diskuterar när det är dags, vilket tid man har för testet, om man kommer att kunna ta den tiden eller kanske ska byta med någon annan. Alla vet vem som står på listan för test och när. Den som inte klarar testet på bandet får inte rökdyka förrän han har genomfört ett godkänt test. Att gå på bandet blev det årliga testet av kapacitet och styrka och därmed, tolkar jag det som, tillräcklig, eller adekvat, maskulinitetspraktik. Det årliga testet och testet för nyanställning var inte likadana. Nyanställningstestet var mer krävande med motiveringen att en ung man borde klara mer än en äldre eftersom han är i sin peak i tjugooårsåldern, då de flesta söker sig till räddningstjänsten. Det årliga testet av dem som redan är brandmän var dock krävande och uppfattas av en del som ”*lika jobbigt varje år*”. Jag uppfattar det som att resultatet kan vara mycket stigmatiserande eftersom ett misslyckande leder till en obeveklig exkludering från den innersta kretsen av kompetens under en viss period eller för gott.

Testets objektivitet är dock inte så transparent som man resonerar om på en retorisk nivå. Jag, en forskare och medelålders kvinna, erbjöds efter några veckor att utföra testet på bandet för att pröva min kondition. Det föreföll vara för min egen skull men jag tolkade och förstod det som att de ville se vad jag gick för. Mitt intryck, vilket också är en tolkning och inte ett uttalande från dem, var att jag inte förväntades klara av det men göra ett hyfsat resultat. Testet föregicks av en diskussion om huruvida det var meningsfullt att ”sätta henne på nyanställningstestet eller om det räckte med det årliga testet” och de kom fram till att det årliga borde räcka. Nyanställningstestet var trots allt anpassat till unga män i tjugooårsåldern, resonerades det, och de förväntas klara väsentligt mer än vad det årliga testet krävde. På den studerade räddningstjänsten finns det en löst sammansatt grupp som utför testerna som testledare och som man alternerar mellan. En av dessa skulle vara testledare och efter en stadig lunch på korb och potatismos erbjöds jag att utföra testet⁴. Jag följde med testledare till testrummet, riggade avläsningsinstrumenten och tog på mig larmställ och extratyngder. Testet på den här räddningstjänsten går ut på att man ska gå på bandet i åtta minuter⁵. Det börjar i relativt lugnt tempo för att efter fyra minuter öka lutningen och hastigheten och jag gick tiden ut med en mycket hög maxpuls under de sista minuterna. Det var mycket ansträngande och passerade nästan gränsen för att jag skulle klara av det.

På vägen till fikabordet förberedda jag mig på att bemöta dem, försöka vara lite distanserad trots att det varit så jobbigt, och som jag trodde, svara på deras frågor om hur det hade gått. När jag kom ner till fikabordet efter testet ville de höra min uppfattning om själva testet men inte om jag hade klarat det. Testledaren sa heller inget. Jag tolkade det som att testresultaten omgärdas med integritet. Andra studier av räddningstjänsten har också pekat på hur testresultaten omgärdas med tystnad. Efter en stund kom styrkeledaren ut i korridoren och ville se testprotokollet varefter han kryptiskt kommenterade att det inte bara är om man kommer upp i maxpuls som avgör om man har bra kondition eller ej. Detta är helt i linje med testledaren som, som jag tolkade det, under åtminstone två av de åtta minuterna stod beredd att stoppa bandet om det skulle visa sig att ansträngningen var för stor, kommenterade att det inte bara var om man klarade att gå tiden ut på bandet som avgör om man är lämplig eller ej.

Vi tittar också på om man klarar av att gå av bandet själv, hur lång tid det tar innan pulsen går ner, om det är en person som verkar ge upp vid lite motstånd, om personen klarar av att prata samtidigt eller hur lång tid efter testet det tar innan man klarar av att prata och gå.

Efter en minut var jag nere på acceptabel puls, kunde gå av bandet själv, kunde prata och gick tiden ut trots att det var oändligt jobbigt. Betyder detta att jag klarade testet? Det förtäljde inte historien⁶. Om lämpligheten avgörs av om man orkar gå på bandet tiden ut så klarade jag testet. Jag förstår det emellertid som att lämpligheten avgörs av andra färdigheter, såsom förmåga till underordning och att vara ”rätt för jobbet” och

⁴ Jag försökte skjuta fram det något för att hinna smälta maten men de argumenterade att jag ju skulle undersöka deras arbetsvillkor och för dem kunde det mycket väl bli ett larm mitt i lunchen. Det var därför fullt realistiskt att utföra testet direkt efter lunch (vilket är ett av deras arbetsvillkor emedan det årliga konditionstestet tidsmässigt planeras långt i förväg).

⁵ Den rekommenderade tiden är sex minuter men i den studerade räddningstjänsten har man förlängt testtiden för att förbättra resultaten.

⁶ Efter avslutad studie, ett år senare, i samband med textläsningen diskuterades testet och dess genomförande och då svarade styrkeledaren ”Det är klart att du klarade det”.

där blir resultatet på bandet svårtolkat i enlighet med citatet ovan. Kvaliteten på prestationen kan bedömas om till exempel två kandidater ska jämföras med varandra eller om en persons prestation ska bedömas utifrån om det är tillräckligt bra utöver att ha klarat tiden.

Under ett seminarium några veckor senare diskuterades vad som utgör en lämplig brandman varvid det framkom att det nog egentligen ”... *inte räcker att klara testet en gång eller ens två gånger. För att vara lämplig krävs det att man klarar testet tre fyra gånger*”. Oavsett om resultatet på testet har en nivå som innehåller tolkning av förmåga och inte bara en objektiv bedömning av kapacitet är miniminivån, att kunna gå på bandet den angivna tiden, odiskutabelt. Om man inte klarar den krävda tiden så har man inte klarat testet.

Vardaglig kompetensutveckling

En stor del av arbetstiden och arbetsdagen gick åt till kompetensutveckling på olika sätt. Det förekom att brandmän, i vart fall i den studerade räddningstjänsten, hade arbetspass utan skarpa larm varvid de oftast tillbringade arbetspasset på stationen. Jag hade innan studien började en föreställning om att tiden mellan larm skulle vara ganska innehållslös och ha karaktären av väntan, tv-tittande och kortspel. Tv-tittande och kortspel förekom men i mycket begränsad utsträckning. Om de tittade på tv så tittade de på nyheterna, i någon utsträckning på skidåkning och på Lets dance. Vid ett tillfälle under hela perioden samlades hela gruppen framför tv:n för att titta på en sportsfinal. Inte heller var det särskilt vanligt med nätsurfande under arbetstid. Den studerade gruppen använde tiden mellan larm i hög utsträckning till att kompetensutveckla sig, förutom att följa exempelvis städ- och bilvårdsrutiner.

Kompetensutvecklingen skedde på olika sätt och i olika dimensioner. De hade schemalagda övningstillfällen samt undervisning och träning i särskilda moment. De repeterade gatu- och lokalgeografi och tränade på bilarnas funktioner, till exempel hur man på olika och bästa sätt manövrerar stegen i höjdfordonet. Ett återkommande inslag är alltså olika former av färdighetsutveckling och övningar. De uttryckte det som att

”Även om en händelse förekommer ganska sällan – det kan gå flera år mellan vissa slags larm – så både måste och vill vi kunna göra rätt när det inträffar. Därför övar vi på både vanligt förekommande situationer och mer ovanligt förekommande situationer. Så att man är beredd.”

Utöver den här mer formella kompetensutvecklingen så hade brandmännen en utpräglad narrativ kultur. Det *berättades* förhållandevis mycket. Under sena kvällar eller helger när det var lugnt och de schemalagda rutinerna var avklarade kunde man sitta runt bordet och prata. Det första intrycket var att berättandet var ett förlorande i minnen eftersom det ganska ofta kunde vara vad som lät som skarvade historier om olika situationer. En tid in i studien slog det mig dock att berättelserna och berättandet innehöll olika problemlösningar och att det till stor del gick ut på att tala om hur man kan klara av en situation som man inte varit inblandad i. De flesta berättelser och pratet gick ut på att förmedla olika sätt att hantera sammanhang och situationer. En del av pratet handlade om hur man kan hantera alla de svåra situationer som följer med arbetet, exempelvis självmordssituationer där offren oftast är i mycket dåligt skick när de hittas och ska hanteras. Vid ett larm om en befarad självmordssituation ansåg föraren

av höjdfordonet att jag skulle stanna kvar i bilen om det hade förekommit ett hopp från högre höjd eftersom det är en ”*fruktansvärd syn och inte tillför din forskning någont.*” Föraren hade vid tillfällena haft studenter/elever/motsvarande med på den sortens larm som inte hade klarat av att härbärgera hur offren sett ut.

Ett återkommande inslag i deras berättelser om sitt arbete innehåller alltså allt de bär med sig och hur man kan klara av det. Eftersom det är en del av deras arbete betraktar jag dessa berättelser som en form av kompetensutveckling. Det är en kompetens i sig att kunna hantera svåra situationer och att utveckla verktyg för att klara av det. Jag tolkar också hans uppfattning om att jag skulle stanna i bilen som ett uttryck för omsorgsrationalitet (se nedan). De var mycket orienterade mot kompetensöverföring och stora delar av arbetsdagen gick åt till kompetensutveckling, och det de betraktade som kompetens, på olika sätt. Ett intressant perspektiv, ur risk och maskulinitetsperspektiv, är därför vad de betraktar som kompetens och vad de valde att fokusera på i den pågående, vardagliga kompetensutvecklingen.

Vad är rätt kompetens och rätt förutsättningar?

Det finns inte så många olika möjligheter i termer av kompetens och bakgrund som ger det som betraktas som rätt förutsättningar. Under studien diskuterades det ofta vilken kompetens och bakgrund som är lämplig där tre vägar faller ut som de enda möjliga och det är att vara hantverkare, att ha formella atletiska/idrottsliga meriter eller att man har vuxit upp under omständigheter som innehåller mycket praktiskt arbete till exempel på en bondgård. Brandmännens kompetensbakgrund var också homogen, om än inte så homogen som det förefaller på en retorisk nivå. Flera av brandmännen i gruppen har inte den kompetens de refererar till som den optimala utan annan kompetens som utgår från omsorg, relationell och social kompetens eller formell kompetens genom utbildning. Jag menar att man i begreppet behöver inkludera kroppens kapacitet som kompetens liksom en uppfattning om förmåga att hantera människor i kris (i kombination med kroppskompetensen). Brandmännen i gruppen hade hantverkar-, idrotts-, och mångsysslarkompetens där alla ansågs bidra med olika saker till gruppens totala kompetens. Förhållandevis stor andel av gruppen hade tidigare kört ambulans vilket bidrog med flera olika perspektiv men framför allt erfarenhet av att ha tagit hand om offer för olyckor. För att vara en heterogen grupp var den alltså relativt homogen. Min tolkning är att de som blir brandman är lokal arbetarklasskille men någon form av hantverksskicklighet, idrottsmeriter och vårdkompetens.

Kropp, ålder och kön

Kroppen och dess tillstånd var en ständigt debatterad fråga under studien. Det är emellertid inte alltid så tydligt uttalat att det är kroppen och dess funktion – eller dess möjlighet – som det talas om. Det kan knytas också till talet om ålder och funktionalitet. Inledningsvis under studien talade brandmännen mycket om ålder, både mäns och kvinnors, och vad som är en bra ålder för olika saker. Bra ålder för relationer återkom under nästan varje arbetspass och hur stor ålderskillnad som är lämplig mellan män och kvinnor i relationer. Att ålder betyder olika för män och kvinnor framstod på olika sätt i talet på stationen där det fanns en jargong som inte helt verkade överföras i hur man de facto levde. Det blev tydligt framför tv:n när gruppen tittade på program som ”Lets dance” och kommenterade manliga och kvinnliga tävlande på olika könskodade sätt. En äldre man var en charmig gubbe medan en äldre kvinna var

en kärring vid jämförelsen mellan dansare. En kvinna kunde vara ”snygg för sin ålder” medan de män som deltog kommenterades utifrån positiva egenskaper. Talet om ålder var återkommande och samtidigt både subtilt och uttalat. De första veckorna av min studie upptäckte jag att jag själv började fundera över hur tiden går och att jag börjar bli gammal, att jag kom hem och tittade i spegeln och funderade på hur jag såg ut, letade efter ålderstecken. Jag insåg initialt inte att det var en projiceringsfas ihopkopplat med studien och det återkommande talet om ålder utan funderade på om det kunde vara någon slags test från gruppen för att se hur jag skulle reagera. Efterhand tolkade jag talet om ålder som en del av deras tal om sin egen kompetens. En åldrande kropp förlorar i kapacitet och styrka och slits av arbetet⁷. De återkommande diskussionerna om ålder genomsyrade mycket av talet om närvaron på stationen, både om dem som befann sig där och de som besökte stationen, pensionärerna. Det återkom i skämtanden och i berättelser, i talet om krämpor och i talet om hur familjen ser ut, om födelsedagar och liknande. Det verkade inte vara något man framhöll i så hög utsträckning och firade på stationen, att bli ett år äldre. I talet om ålder framkom, enligt min uppfattning, också en sorg över vad den innebär, att man snart inte får vara med eller att den så småningom innebär en obeveklig uteslutning från sammanhanget.

Talet om ålder kopplade jag senare ihop med ålder och kropp, alltså funktionalitet. En funktionell brandman har en kropp som håller och som håller för tungt insatsarbete. Ett lika återkommande tema som ålder och relationer var ålder och pension, ålder och utförande av vissa arbetsuppgifter såsom rökdykning och ålder och erfarenhet. Det leder tanken till kroppen som kompetens. Det är inte bara en kropp som fungerar som verktyg utan det har en djupare betydelse. Det ska vara rätt kropp och den ska hålla.

Kropp som kompetens kan också handla om kön och maskulinitet. Det ska vara rätt sorts maskulinitet och en manlig eller maskulin kropp för att den ska kunna utföra arbetet. Vid ett av de första arbetspassen som jag följde dem kom en av brandmännen fram med en artikel och ville prata om MSB:s mål om att andelen kvinnor i nyrekrytering skulle vara 40 procent kvinnor i kåren inom en femårsperiod vilket föranledde en diskussion om huruvida det blir en särskild kompetens att vara kvinna och att den kompetensen är viktigare än den yrkesmässiga, det vill säga att klara av jobbet.

”Då blir det viktigare att vara kvinna än att vara kompetent”

vilket var en fråga som återkom vid diskussioner om exempelvis SMO utbildningen, alltså att de kvinnor som deltog i utbildningen fick jobb direkt efter examen för att de var kvinnor och inte för att de var kompetenta och att detta var orättvist/fel. Med något undantag är det bara män i den studerade räddningstjänsten vilket inte kommenterades i analysen om att kön är viktigare än kompetens. Vid ett tillfälle diskuterades kvotering, som de överlag uttryckte att de var negativa till, och någon sa

”... alla kvinnor som är här är kvoterade eftersom det alltid finns en man som är bättre. Vi vill bara jobba med de bästa och då blir det män.”

Detta betraktades inte som att kön avgjorde vid rekrytering utan att man resonerade utifrån kompetens. Jag menar att man kan betrakta kompetens som förutsättning för ett jobb och då kan man betrakta kropp som kompetens, alltså vilken förutsättning en

⁷Brandmän har en lägre pensionsålder, 58 år, än de flesta andra yrkeskategorier.

person har för att bli brandman. Ålder och kropp och kroppens åldrande är i det avseendet ett centralt tema eftersom ökad ålder för de flesta betyder sämre förutsättningar för ett krävande fysiskt arbete. Det förklarar också den fokusering på ålder som jag tyckte mig se och höra som ett allestädes närvarande raster i talen och berättelserna om kompetens på stationen.

Arbetets natur

Vad är det då för kompetens man ska utveckla och vilka situationer ska man träna på för att kunna sköta jobbet som brandman, att vara rätt och svara mot dem andras föreställningar om lämplighet? Frågan om vad det för Räddningstjänsten innebär att vara brandman ger svaret på varför grupperna är sammansatta som de där och vilka som rekryteras, och får tillträde, till Räddningstjänsten.

Inom Räddningstjänsten pågår diskussioner på olika nivåer om vad en brandman är och vad som utgör en lämplig brandman. Samtalet om *”en ”doer” som går in utan att tänka efter först”* handlade om insatsarbetet, att släcka eld. Andra samtal hade också fokus på själva görandet, handling, i insatsarbete, till exempel samtalen om vikten av att kunna hålla verktyg ovanför huvudet en viss tid, att vara effektiv vid dörrforcering eller att ha så starka händer att man kan koppla alla ventiler utan att be om hjälp. Samtalen om gemenskap och sammanhållning, att kunna förstå varandra utan ord, hade en utgångspunkt i rökdykning eller andra insatser där gruppens arbete måste ske så smidigt och konfliktfritt som möjligt och helst utan en massa snack. I samtalen om gemenskap återkommer också omsorgen om varandra, att ta hand om varandra och stödja efter en svårare insats.

”Man ser i blicken på någon att det kan vara läge att kolla hur han mår, hur han har fixat en situation. Om någon är ny så kan man ana att en situation har varit svår och då måste man stämma av att allt är okay”

Den känslomässiga belastningen som uppstår efter insatser återkom ofta i samtalen som både ett riskmoment och något som måste hanteras där gruppens, eller individens i gruppen, omsorg ska användas. De insatser som oftast återkommer i det samtalet är tåg hopningarna, det vill säga situationer där Räddningstjänsten larmas när någon har hoppat framför tåget, och andra självmord. Detta är insatser av en helt annan karaktär och som kräver en helt annan uppsättning kompetens än vad en brand i en lägenhet gör. Det är dock fortfarande en insats och inte exempelvis förebyggande arbete.

På operativ nivå, det vill säga grupp nivå bestående av brandmän som arbetar i kärnverksamheten, visade samtalen att man med arbete menade insatsverksamheten. Den verksamheten kunde visserligen vara av mycket varierande natur och kräva den fantasi, bredd och kompetensöverföring som brandmännen återkommande fokuserade på, men det var fortfarande fokus på insats.

I andra delar av verksamheten kunde man ha en annan uppfattning om vad kärnverksamheten bestod av och vad som skulle utföras. Det kom också fram i en del samtal och berättelser att det fanns en förväntan om också andra arbetsuppgifter.

”Vi ska ju under det här året ut till femteklassare i stan och informera. Jag kan tycka att det inte blir så himla många om man lägger ut en plan för att genomföra det men det är svårt att få igenom det. Det blir liksom inget”

sa styrkeledaren i samtal om gruppens olika uppgifter.

”Jag har ju jobbat fram att vi ska ha olika ansvarsområden uppdelat på olika dagar för att få lite ordning på det. Vi har jobbat fram den här ordningen här på stationen. Man ska göra olika saker olika dagar för att få det att löpa så smärtfritt som möjligt. Tidigare hade vi folk som gjorde detta, t ex att sköta stationen, men det har vi inte nu så nu får vi göra det själva och då krävs det organisering för att få det att löpa. På lördagarna städar vi rummen och resten av stationen och på söndagar har vi inga fasta uppgifter. Det har blivit bra.”

Jag menar att man kan förstå det som att de mer förvaltningsnära uppgifterna har blivit en del av arbetet, om än inte det mest centrala, genom organisering. I den organiseringen ingick den kompetensutveckling och övningsmoment som skedde kontinuerligt där brandmännen upprätthöll och utvecklade sin insatskompetens.

Till detta har också kommit bedömning av övningsmoment för deltidstyrkorna vilket sjösattes under den aktuella studieperioden. Det var ett nytt moment för gruppen som inkluderade att arrangera en varm rökdykövning, delta i den som observatör och sedan avlämna både muntligt och skriftligt omdöme. Det första tillfället föregicks av oro där gruppen pratade om och funderade kring hur uppgiften skulle utföras och hur de skulle återkoppla till den aktuella deltidgruppen. De samtal jag tog del av innan övningstillfället handlade i stor utsträckning om hur de skulle återkoppla till deltidarna utan att deltidarna skulle uppfatta det som alltför negativ kritik, bli alltför nedslagna eller ledsna. De oroade sig alltså framför allt över att genomförandet av övningen skulle leda till en situation där de skulle behöva ge kritik eller att behöva underkänna någons prestationer. Eftersom detta var ett nytt moment för dem hade de inga rutiner att falla tillbaka på. Jag tolkade det som att de betraktade själva momentet som en ny eller helt, från deras vanliga insatsarbete, väsensskild arbetsuppgift.

Övningen föregicks av ett flertal möten, diskussioner och förberedelser och genomfördes därefter under två dagar. Själva övningstillfället hade de delat upp i tre moment, introduktion, genomförande och utvärdering varefter deltidgruppen i efterhand fick besked om huruvida var och en hade klarat uppgiften eller ej. Det praktiska momentet i övningen lades upp utifrån hur de själva brukade öva varm rökdykning och en av dem följde med under övningen iklädd larmställ och skyddsutrustning för att observera och kunna ge återkoppling på det praktiska genomförandet. Jag reflekterade särskilt över tre delar som enligt min uppfattning föll ut som intressanta vid övningstillfället, förutom hur de förhöll sig till detta nya moment, och det var

1. hur arbetsfördelningen och tyngdpunkten i heltidsgruppen skiftade med momentet i kontrast till deras vardagliga fördelning,
2. bedömningen av deltidsgruppens tekniska kompetens både i rummet och efter övningen
3. tyngden på omsorg och omhändertagande av deltidgruppen, rädsla för att kritik skulle upplevas som sårande

I den vardagliga organiseringen av arbete förefaller beroendena och förhållandena gentemot varandra ganska fasta. Trots arbetsrotation ser jag det som att gruppens sammansättning och maktordning var stabil och oföränderlig. Jag ser det som att fördelen med den autonoma gruppens effektivitet vägdes upp mot en ganska rigid, oföränderlig ordning som parallell process till effektiviteten. Med den nya arbetsuppgiften, inkluderande andra kompetenser än det vardagliga arbetet, uppstod, enligt min uppfattning, en förskjutning i gruppen där en av de mer undandragna brandmännen fick och tog en väsentligt mer framskjuten position som mer pedagogisk och från tidigare arbeten erövrade kompetenser.

Omsorgsrationalitet

Teorier om maskulinitetskonstruktioner fokuserar ofta på våldsutövning, teknisk rationalitet och liknande och formuleras i sport-, försvars-/motsvarande metaforer (Connell & Messerschmidt, 2005; Kimmel, 1996; Holgersson, 2004). Maskuliniteter formuleras på så sätt ofta i en ganska snäv, hård form där inslag som omsorg och empati inte ingår. Icke-våldsmaskuliniteter exempelvis kan därför sägas vara underbeforskade (Hearn & Pringle, 2006). Studier av maskulinitetskonstruktioner i arbetsliv har ofta fokus på ledarskap och i dessa sammanhang ofta fokus på ledarskapsstrategier (Collinson & Hearn, 1994; Holgersson, 2004) med tydligt avstamp i patriarkala utgångspunkter eller som mäns dominansbeteenden gentemot varandra i hierarkiska strukturer (Connell & Messerschmidt, 2005). I den här studien, liksom i exempelvis Holgerssons (2004) studie av ledarskapsmaskuliniteter och Ericsons (2011) studie av räddningstjänsten har omsorg och omsorgsrationalitet framträtt som en central del av en maskulin identitet, samhörighet (Holgersson, 2004; Ericson, 2011).

I en del samtal formulerades att kvinnors närvaro ska motiveras med en komplementär strategi och bidra med just omsorg och empati. Även pedagogik tillskrivs kvinnor som en feminin egenskap och frånskrivs män som en brist i maskulinitetskonstruktioner. En del av brandmännen parerade den komplementära strategin med retoriken

”Vi kan allt som kvinnor kan. Om vi ska ha kvinnor här så är det för att de är kompetenta att vara här.”

och menade då, som jag förstod det, att man inte kan argumentera att kvinnor kommer med någon särskild slags kvinnlig egenskap som komplement till brandmäns maskuliniteter. I det vardagliga livet på brandstationen gjordes också *”allt det som kvinnor gör”* och allt det som män gör i termer av hushållssysslor till exempel. En könsarbetsdelning såsom den som är vanlig i den privata sfären, enligt förekommande undersökningar och statistik, förekommer inte på brandstationen eftersom brandmännen lagar mat, diskar, tvättar och städar på stationen på det sätt som tillskrivs kvinnor i den privata sfären⁸. Brandmännen talar också om sina privata jag som kombinationer av maskulin och feminin praktik i det dagliga livet. Ett ganska vanligt samtalsämne är pratet om barnen.

⁸ Brandmännen talar om detta på en förhållandevis generell nivå men i övrigt åsyftas återkommande undersökningar om hur könsarbetsdelning i hemmet ser ut.

”Jag tycker att en av fördelarna med att vara brandman är arbetstiderna. Det gör att vi inte har behövt ha så mycket barnpassning eller dagis till ungarna eftersom jag är hemma så mycket de tider som mamman till mina barn jobbar”

är en kommentar som med viss variation återkom. De brandmän i gruppen som hade barn pratade i ganska hög utsträckning om kvaliteten på barnomsorgen, om barnen och deras kompisar och föräldraskap på samma sätt som kvinnor ofta gör. Omsorgsinnehållet i samtalen om barnen var påfallande och motsvarade inte en vanligt förekommande stereotyp uppfattning om män som icke omsorgsorienterade. Med avseende på pratet om det privata och det register för uttryck de upplever att de har som män så uttrycktes alltså en hög grad av omsorg.

Omsorgsrationaliteten uttrycktes också i arbetet som brandman i de relationer som uppstår genom arbetet. En typrelation är den till trafikolycksoffren. Brandkåren kommer ofta först till en trafikolycka. Det innebär att det är de som först möter offren för olyckan och ska ta hand om dem innan ambulans anländer. Detta omhändertagande kan innebära allt från att sätta nackkragar till hjärt-lungräddning till att lugna chockade eller oroliga men i övrigt oskadda trafikanter och passagerare.

Vid det, under studien, första larmet till en trafikolycka konstaterade styrkeledaren om en av brandmännen

”Han kan ju vara ganska tillbakadragen och inte så socialt aktiv på stationen men när det handlar om olyckor och ta hand om offren då är han snabbt på banan och kan sitta och hålla dem i handen hur länge som helst om det behövs. Det där har han med sig hemifrån. Det är en träning han har nytta av i det här jobbet.”

Min föreställning om att de vid trafikolyckor klipper upp bilar, släcker bensenbränder och förhindrar att bensenbränder uppstår – alltså bara arbetsuppgifter med utpräglad teknisk rationalitet - visade sig därmed för snäv redan vid den första olyckan. En av uppgifterna, som styrs av placeringen i släck-/räddningsbilen vid en olycka är sitta vid offret, till exempel inne i bilen eller så nära det är möjligt, och bevaka hälsoläget till dess ambulansbesättningarna kan ta över uppgiften. I de fall ett larm leder till kontakt med allmänheten var kontakten präglad av omsorg med offret/offren. Det var också tydligt i en del av de exempel som presenteras tidigare att det är just livräddning och omsorg som är de centrala inslagen i förståelsen av arbetet.

Jag förstår det som att möjligheten att bli hjälte uppstår genom omsorgsorientering. Att ”gå in innan rökdykledaren har parkerat stegbilen och klätt sig eftersom offret kan ligga och kvävas på andra sidan dörren” (för ett utvecklat resonemang se nedan) menar jag är ett exempel på exponering av omsorg och den sortens omsorgsrationalitet som skapar en hjälte, eller möjligheten att bli hjälte oavsett om situationen någonsin uppstår i verkligheten. I talet om hur man skulle hantera en situation om den uppstår ingick att prata fram de normer och ideal som råder på stationen och för den specifika gruppen. I dessa normer och ideal menar jag att omsorgen om offren är mer central än exempelvis den tekniska nivån eller det tekniska kunnandet. Jag förstår det som att förmågan att rädda handlar mer om vem man är och hur det kan formuleras än vilka verktyg man har även om man gärna har så bra verktyg som möjligt i bilarna. En riktig brandman ska kunna rädda även utan full utrustning om en sådan situation skulle råka uppstå. Detta står visserligen i kontrast till regelverk och kanske ibland

möjlighet och förmåga men i pratet om arbetet och hur man förstår sitt arbete är det ett centralt moment. Detta, menar jag, styr därför i sin tur vem man kan anse vara lämplig att vara brandman. Brandmän har emellertid inte bara relation till allmänheten och offren vid larm. En lika viktig relation är den till kollegorna.

Riskuppfattning

Ett av de centrala temana inför studien och i designen av forskningsprojektet var Risk. I det innefattas Risk Management, det vill säga hantering av Risk genom formaliserade rutiner och regler. I en del samhällsvetenskaplig forskning, till exempel ekonomistyrning (Hamberg, 2000), återkommer man till hur organisationer konstruerar en hantering av risk genom att organisera bort risken för att något oförutsett ska hända⁹. Eriksson Zetterqvist (2007) pekar på hur risk organiserar och organiseras genom Risk Management, med syfte att reducera osäkerhet. Jag använder i den här delstudien begreppet synonymt med regel- och rutinformulering och menar att organisationer som till exempel räddningstjänsten hanterar riskfyllda situationer genom att formulera regler och rutiner för arbete i riskfyllda moment.

Under studien hade jag, som jag redan återgivit, tre seminarier med den studerade gruppen. Ett av dessa seminarier var på temat risk. Syftet med seminariet var att definiera risk genom ett strukturerat narrativ, att brandmännen berättade för mig och resonerade med varandra om vad de menar är riskfyllt. Syftet var också att undersöka om de har genomtänka riskreduceringsstrategier och hur dessa i så fall ser ut, vad de har för grund och om de anser att de fungerar. Ett tredje delsyfte var att visa hur den teoretiska diskursen om risk ser ut och var jag befinner mig i den diskursen.

Jag inledde seminariet med att fråga vad de anser vara riskfyllt och hur de ser på sitt arbete utifrån det varvid de svarade att de inte ser på sitt arbete som riskfyllt. ”*Vi har inte ett riskfyllt arbete*”, var deras återkommande svar. Eftersom risk är ett av de definierade ingångsteman för projektet försökte jag återkomma till deras riskuppfattning under studien med samma resultat varje gång. Styrkeledaren återkom till att rökdykning till exempel inte är ett riskfyllt moment i deras arbete.

”Det är så uppstyrt och reglerat hur man ska rökdyka att det inte är riskfyllt om man gör som man ska”,

sa han vid ett flertal tillfällen. Kontrasten mellan hur det, för en utomstående, ser ut och vad det är blir slående. Vid ett tillfälle, under den första tredjedelen av studien, larmades det till en villabrand utanför staden. Det var nattetid och under vintern. Det var halt väglag och mörkt. Jag följde med i tankbilen som åkte ut som andra bil från stationen. Gruppens arbete vid den här insatsen var mycket intressant ur flera aspekter såsom självstyrande gruppers arbete och styrkeledarens ledarstrategi. Det var intressant också med avseende på risk och riskuppfattning. Det första riskmomentet fanns redan i körningen ut till platsen vilket framkom när styrkeledaren exponerade omsorgsrationalitet och meddelade föraren för tankbilen att det var mycket halt på den skogsväg som ledde till larmplatsen och att han skulle vara mycket försiktig. Väl

⁹ Som framkommer i organisationsavsnittet är min teoretiska utgångspunkt för förståelse av vad en organisation är, i enlighet med Thompson, att det är en osäkerhetsreducering genom konstruktion av strukturer.

framme konstaterades att deltidsstationen var där och hade kommit igång med släckningsarbetet. Föraren av tankbilen sa vid första anblicken av huset ”*Det här grejar vi inte. Det har redan tagit fart i taket. Vi fixar inte det här*” varvid de fortsatte det släckningsarbete som deltidsstyrkan hade påbörjat. Det konstaterades snabbt att det inte fanns någon människa eller något husdjur kvar i huset och att de inte skulle klara huset givet dess konstruktion och hur långt det hade gått innan de kom dit. Det konstaterades dock att viktiga personliga tillhörigheter och en del saker med affektionsvärde fanns kvar i huset varvid ett arbete med att få ut så mycket som möjligt av värdesaker tog vid. Personen som bodde i huset fanns i närheten och tillfrågades om det fanns något särskilt som skulle räddas och var de i så fall kunde hitta detta. Rökdykarna gick sedan in i det brinnande huset och hämtade ut plånbok, identitetshandlingar, ytterkläder och liknande och så mycket möbler de kunde bära innan det var för sent. Styrkeledaren tillsammans med insatsledaren bedömde slutligen att det var riskfyllt att vara kvar i huset och leta vidare och beordrade ut rökdykarna. Detta pågick medan delar av innertaket föll ner på och bredvid rökdykarna och huset brann. Styrkeledaren förklarade för mig

”Du förstår imorgon vaknar den här personen och har fått hela sin tillvaro förstörd. Allt vederbörande äger har brunnit inne. Ju mer vi kan rädda av känslomässigt värdefulla saker desto bättre. Att ha förlorat identitetshandlingar är mycket traumatiskt för den här personen och att behöva ta tag i det när man inte har något hem kvar. Även om vi inte kan rädda allt bohag så kan en byrå eller en tavla vara jätteviktig. Vi ska rädda liv i första hand men om vi kan underlätta tillvaron för den här personen i morgon genom att rädda saker så är det också vår uppgift.”

Jag frågade om inte detta är en riskfylld del av deras arbete. Är det inte farligt för dem att gå in i huset när det nästan har brunnit ner och hur gör de den bedömningen? Han svarade att det inte var ett särskilt riskfyllt uppdrag om man följer reglerna. De vet när de ska kalla ut rökdykarna och konstruktionen på huset vid just den här insatsen gjorde att det inte var särskilt riskfyllt. Han upprepade vad han skulle komma att säga under hela studien.

”Rökdykning är inte riskfyllt om man följer reglerna. Vi har inte ett riskfyllt arbete”.

På riskseminariet kommenterade de att det inte är ett riskfyllt arbete. Däremot menade de att det har nerv, alltså risk i positiv mening, och att det är delvis det har sökt sig till.

”Det är delvis därför man vill vara brandman. Det är för möjligheten att kunna rädda någon ur en brand. Om jag vet att det ligger ett barn inne i ett brinnande hus och jag kan gå in och rädda det så gör jag det och det är den möjligheten jag har sökt mig till när jag sökte hit”

Parallellt med den här diskussionen om arbetet som spännande med nerv men inte särskilt riskfyllt återfinns ett särskilt narrativ om risk, riskparererande strategier och verkliga händelser. I berättelserna om risk och riskparererande strategier återkommer samtal om vad de oroar sig för i dagligt arbete och vad de gör för att minska oron. Ett uppenbart exempel är insatser vid bilolyckor på vältrafikerade vägar, till exempel motorväg eller motortrafikleder. De identifierade den omkringvarande trafiken som ett

uppenbart riskmoment eftersom det ofta kan vara mycket trafik, höga hastigheter och bilister som försöker ta sig fram även när det är trångt vid olycksplatsen och brandmännen behöver utrymme för att klippa upp bilar och för losstagning etcetera. Dessa risker parerades genom att släck-/räddningsbilen placerades strategiskt vid olycksplatsen. Om larmet kommer under rusningstid då det kan förväntas vara mycket trafik tar styrkeledaren med tank- eller containerbilen som kan placeras som ytterligare skydd mot omkringvarande trafik, menade han. De placerade ut varningslampor och varningstålt för att avgränsa olycksplatsen vilket visserligen visuellt markerar att en olycka har inträffat men som inte i sig hindrar andra bilister att köra för nära.

”Det var ju bra att vi fick de här dioderna att placera ut. Det är visserligen polisens uppgift att göra det men vi är oftast här före polisen och det händer att de inte kommer överhuvudtaget och då är det bra att vi kan markera ut platsen ändå. Vi är oftast först på plats och behöver börja arbeta med insatsen direkt ”.

Vid en olycka där det inte brinner identifierades således vissa moment såsom riskfyllda och det har utvecklats strategier för att hantera dessa. Om det var en bilolycka på länsvägar eller motorvägen där det också brann, eller en bilbrand, identifierades andra risker. Det ansågs inte riskfyllt i sig att det brann. Däremot uppfattades gaserna och de gifter som frigörs vid en brand som orosmoment och som riskfyllda eftersom de vet att det är cancerframkallande och oroar sig för exponeringen av det. De diskuterade strategier för att hantera det men verkade i det fallet inte genomföra de strategier de formulerade. De pratade om att de skulle kunna ta av sig larmställen direkt efter utförd insats och lägga dem i platsäckar i bilen istället för att sitta med ställen i bilen på väg tillbaka till stationen men de gjorde det inte. Det stannade vid en idé och en diskussion trots att det var en av de situationer som de ansåg mest riskfylld.

De pratade om risk också i anslutning till bemanningssituationen. De menade att ett skäl till att de har så få arbetsplatsolyckor som de har beror på att de fortfarande är tillräckligt bemannade. De kan arbeta samlat och koncentrerat och i de flesta fall är stressen på en hanterbar nivå. De talade alltså om nedskärningar som ett riskmoment, till exempel om man skulle vara färre än fyra plus en i en grupp. Fyra plus en i gruppen ansågs vara riskfyllt vid vissa insatser då det skulle behövas en större grupp. Den studerade gruppen var vid full bemanning sex plus en till antalet vilket innebar att de kunde ta med en extra bil, till exempel högfordonet, och ändå vara fullt bemannade i släck-/räddningsbilen. Vid insatser där högfordonet kommer till användning uppstår annars en situation där någon ur fyra plus en gruppen inte åker med i släck-/räddningsbilen utan kör högfordonet och därmed kommer fram en liten stund efter de andra. Högfordonet måste parkeras och säkras med stödben vilket tar ytterligare en liten stund. Eftersom det är rökdykledaren som kör högfordonet innebär det att rökdykarna inte kan gå in och påbörja räddning förrän högfordonet är på plats och säkrat och rökdykledaren har klätt sig, något som rökdykarna gör i räddningsbilen under färden till insatsen. En risksituation, eller ett orosmoment, de återkom till under studien var därmed valet mellan att göra som de ska, det vill säga vänta medan rökdykledaren parkerar och klär sig innan de går in, eller att gå in innan rökdykledaren är på plats, som de inte ska göra om de ska följa reglementet. De kommenterar det som

”Om man vet att det ligger någon därinne och brinner inne så ska vi alltså stå och vänta på rökdykledaren istället för att gå in och rädda liv. Det skulle vara väldigt svårt eftersom vi är brandmän för att rädda liv. Vi är ju klädda för att

kunna gå in medan den som ligger inne där det brinner inte är det och man inte har så lång tid på sig”.

I diskussioner om den här sortens situationer sa de att de skulle gå in ändå och alltså bryta mot reglerna medan styrkeledaren underströk att reglerna ska följas eftersom de är formulerade för att minska risk. Här förelåg alltså en motsägelse eller en obesvarad fråga där den riskparererande strategin inte uppfattades som tillräcklig eller i linje med arbetets innehåll.

Styrkeledaren resonerade också om risk i samband med insatser. Han pratade exempelvis om bilbränder där själva bilbranden i sig inte är nämnvärt riskfylld men att det i samband med bilbranden kan förekomma element som leder till risk.

”Man vet inte vad som finns i bakluckan eller i bilen. Själva branden fixar vi ganska snabbt men det kan ju finnas gastuber eller andra ämnen i bilen som vi inte ser eller räknar med när vi börjar släckningsarbetet som gör att det blir riskfyllt”.

Ett liknande resonemang fördes om exempelvis källarbränder eller bränder i utrymmen som är svåröverskådliga. De menade att det oförutsedda kan innebära att riskfyllda situationer utvecklas även om det vanligen inte gör det.

Vid ett tillfälle gick automatlarmet vid en av stans industrier. Jag åkte med högfordonet och föraren ryste när han körde in på området efter släck-/räddningsbilen. Han sa

”Här inne vill man inte att det händer nåt. Fy tusan. De har ju egna säkerhetssystem så vi hoppas att de kan ta hantera mycket själv om det skulle råka bli nåt. Du vet alla de här tankarna är fyllda med farliga ämnen. Vi skulle inte kunna göra mycket med våra begränsade resurser om det skulle ta fart här”.

Jag förstod hans kommentar som att det både rörde sig om stora volymer av ämnen och oberäknlighet hos dessa ämnen och att det framför allt är oberäkneligheten som uppfattas som det olustiga eller riskfyllda.

Samtalen om risk i de avseenden de uppfattade något som riskfyllt utgick från moment av oberäknlighet eller oförutsägbarhet och att risk om det förekommer är knutet till det som uppfattas som oberäkneligt och oförutsägbart, det vill säga som svårt att bemästra och kontrollera. Risken för att utveckla cancer uppfattar jag på samma sätt eftersom det är oförutsägbart om en situation kan leda till att sjukdomar utvecklas och om de gör det är det oförutsägbart om man kommer att klara sig.

Den gemensamma linjen var annars att de inte har ett riskfyllt arbete och att de inte tar risker i arbete. Vid senare diskussioner om risk menar emellertid styrkeledaren, och en del av brandmännen, att de visst betraktar en del situationer som innehållande riskmoment. De menar till exempel att det är riskfyllt att arbeta på tak även om man känner till huskonstruktionen och är klädd för att hantera brand eftersom det är stor risk för fallolyckor. Bilbränder kan vara riskfyllda eftersom man initialt inte vet vad som kan finnas i bakluckan. De talar i det sammanhanget om externa risker, som uppstår på grund av tredje man.

”Om man åker på en brand och de inte informerar om att det inte finns nåt innergolv på grund av renovering så är det klart att det är riskfyllt. Det är riskfyllt också med en bilbrand om det står ett gäng ungdomar vid bilen när vi kommer som vill mucka gräl. Innan vi fick film på bilrutorna var det riskfyllt därför att en sten på rutan innebar att fönstret splittrades in i bilen”.

Styrkeledaren har också under studien pratat om en del av sina strategier för att parera en del riskmoment. Han menade till exempel att han har en annan förberedelse för attacker mot bilen och gruppen om de åker på en bilbrand där det är känt att det finns ungdomsproblem än om de åker på en bilbrand på motorvägen.

Arbetsplatsolyckor

Under min studie inträffade åtminstone tre arbetsplatsolyckor som kan förefalla riskfyllda för en utomstående.

Den första situationen gällde en brandman som hade ramlat ner från ett tak med en motorsåg i handen. Det rapporterades i den lokala tidningen och diskuterades vid morgonfikat. Jag kommenterade det som att det ju verkar farligt att klättra på tak och gruppen ansåg lite avmätt att det inte är farligt. Det är inte riskfyllt. Skälet till den här olyckan var att villan som brann var föremål för renovering och därför var taket mellan garaget och huset ersatt med plast för att det inte skulle snöa in. Det innebar att det låg snö på plasten och brandmannen såg inte att taket inte var solitt utan föll med motorsågen i handen.

”Man måste alltid kolla taket. Det står i våra rutiner att man ska kolla taket. Han måste ha glömt det och gått ut ändå. Det är inte riskfyllt i sig men följer man inte rutinerna kan det bli fel.”

Min invändning att han höll in en motorsåg när han föll kommenterade de med att den ju slår av sig när man släpper handtaget. För brandmännen var situationen i den aktuella diskussionen inte ett exempel på ett riskfyllt arbete utan på att man måste följa regelverket.

En annan arbetsplatsolycka under perioden inträffade vid en övning. En brandman fick slut på luft under en rökdykarövning och fick hjälpas ut. Han hade försökt lösa problemet genom att andas vid golvet där det är minst brandgaser. Detta betraktades också som ett exempel på en situation där det finns rutiner som man måste följa. Om man följer rutinerna för när man måste gå ut och byta tuber så inträffar inte en händelse av det här slaget. Det är i normalfallet inte farligt att rökdyka. Återigen kan externa element leda till att det blir farligt men att bara släcka en brand där inga oförutsedda element finns med är inte farligt eller riskfyllt så länge man följer regelverket.

Den tredje händelsen var en fallolycka där en av brandmännen i en annan grupp vid ett övningstillfälle föll på en säkerhetsanordning och skadade sig illa. Han var en av de brandmän som i dagligt prat ofta kommenterades som väldigt skicklig, stabil och pålitlig, som en ideal brandman. Att han skulle råka ut för en olycka på grund av bristande omdöme är inte aktuellt eller att han inte skulle följa reglerna och rutinerna och därmed falla. Den arbetsplatsolyckan berodde, enligt diskussionen, på säkerhetsanordningen och att rutinerna för att hantera den inte var tillräckligt utarbetade ännu.

Övningstillfällena konstrueras för att innehålla så många lika moment som möjligt som en verklig insats. Det innebär att det är lika mörkt och varmt, svårtillgängligt som det kan vara vid en verklig rökdykning. Eftersom de är bekanta med de lokaler de brukar använda och de vet att det inte finns verkliga potentiella offer inne i lokalen är rökdykarmomentet visserligen nära verkligheten men inte lika stressande eller krävande. Trots detta inträffade olyckan vilket skulle kunna förklaras åtminstone delvis av sammanhangets svårighetsgrad och/eller risknivå.

Gruppens förhållningssätt till risk och därmed riskparerande strategier verkar för mig dubbelt. Det är tydligt att de har sökt sig till Räddningstjänsten till en del för att utmana faran och ser risk som ett positivt moment, det vill säga att de behärskar situationer som allmänheten inte kan hantera. De ser momenten att kunna och få möjlighet till att rädda liv som ett centralt inslag i det positiva i arbetet och de välkomnar möjligheten att få agera som brandmän även om de inte välkomnar olyckor i sig och insatser eftersom det innebär trauman för dem som är offer för olyckorna. Samtidigt som de betraktar nerven i arbetet som en viktig del vill de inte prata om arbetet som riskfyllt, eller att det är rimligt att tänka att de går till ett riskfyllt arbete varje gång de går till jobbet. De kommenterar också hanteringen av kroppar och offer som i längden känslomässigt påfrestande – och som en risk i sig – men betraktar inte arbetet med dem som riskfyllt. Styrkeledaren berättade återkommande om sina strategier för att säkra arbetet och det ansvar han har för material, brandmännen, räddningstjänsten och allmänheten och i det berättandet finns risk som ett mycket centralt tema.

En del av det som kan betraktas som riskparerande strategier skapar andra risker eller är situationer där en riskparering leder till ett annat risktagande som i exemplet där rökdykledaren kör högfordonet som leder till att rökdykarna måste vänta eller gå in med en högre risk som följd. Ett annat exempel kan vara rekryteringen till Räddningstjänsten där rekryteringen i sig är en riskparerande strategi. Brandmän ska vara så starka och i sådant fysiskt trim att de klarar jobbet på en viss nivå. De ska kunna kommunicera och därmed är det bra att vara lika med avseende på kultur, uttryck och språk. Det kan leda till en gruppsammansättning där det inte finns några fysiskt mindre och lättare, kanske finlemmade personer (vilket det gör i den studerade gruppen), någon som pratar andra språk än svenska eller kvinnor (som kan gå in i lägenheter där de boende utifrån till exempel sin kulturella kontext inte vill tillåta män att gå in). Jag uppfattar också att det är det oberäkneliga som uppfattas som riskfyllt, till exempel risken för cancer eller för en händelse på de platser i staden som lagrar oberäkneligt material. Det innebär att en upplevelse av kontroll leder till en upplevelse av minskad risk. Samtidigt finns det åtskilliga moment i deras berättelser som handlar just om bristen på kontroll och att det är just dessa moment deras arbete är inriktat mot, att det är det de förväntas kunna hantera.

Inkludering/exkludering och rekrytering

”Han har inte kommit in rätt och det får han leva med hela tiden. Man får säga till hans fördel att han verkar kunna hantera det. Det rinner av honom som vatten på en gås”

Den här eller liknande kommentaren återkommer under nästan alla samtal om personer som inte anses ha ”kommit in rätt”; att det förklarar en situation med exkludering som moment. Att ”komma in rätt” är ett centralt och tätt återkommande tema som

egentligen förklarar de som inte får bli delaktiga av gruppens eller arbetsplatsens gemenskap. Det är viktigt för att inte säga nödvändigt att komma in rätt men kriterierna för det är outtalade och befästa i kontexten. Styrkeledaren sa till mig efter mitt första möte med honom

”Det blir inga problem att ha dig här. Det kommer att fungera. Det kände jag med en gång. Om jag hade känt att det här kommer inte att gå så hade det inte varit någon idé för dig att gå här. Du hade kunnat komma hit varje dag i tre månader men du hade inte fått reda på något alls.”

Samtal kring det här temat återkom under hela min studie av gruppens arbete och i samtal med andra individer i den studerade Räddningstjänsten än gruppmedlemmarna. Vad som avgör om man kommer in rätt eller ej förefaller vid första anblicken outgrundligt. Styrkeledaren kunde heller inte svara direkt på frågan utan definierar det som intuition, att hans magkänsla säger honom om en person passar där eller ej. Motståndet mot att ge en definition av vad som är rätt kan ha en utgångspunkt i hur man har formulerat grunderna för inkludering i Räddningstjänsten. Den formella vägen för inkludering, det vill säga rekrytering till Räddningstjänsten, är visserligen mycket tydlig och objektivt formulerad. Det finns kroppsliga kriterier som ska vara uppfyllda och formella önskemål såsom att ha SMO-utbildning. Man har omfattande tester av stresstålighet, kroppslig kompetens och problemlösningsförmåga vilka syftar till att definiera de som har ”det som krävs” för att vara brandman. Det årliga rökdykartestet (se ovan) föregås av ett inledande konditionstest som är liknande men tyngre än det årligt återkommande. Det är tyngre eftersom de som testas ska vara i sin kroppsliga kulmen.

”En kille i tjugooårsåldern ska prestera mer än en man i 40 årsåldern. Om han inte fixar det [Testbandet för nyanställningar] när han är 20 när han borde vara på topp så är det nedförbacke senare när åldern tar ut sin rätt. Det ska finnas en utveckling att hämta hos de individer vi anställer.”

De som ska nyanställas är således 20 åriga, eller kanske något äldre, killar.

”Vi hade en sån där testhelg för tjejer för att de skulle få prova på. Lördag och söndag på stationen och där ingick träning och information. Det var väl ganska många som kom men de som kom var i stort sett otränade. Jag frågade hur mycket de har tränat det senaste halvåret och det visade sig vara sporadiskt och inte särskilt intensivt. Jag menar ... hur tror de att de ska klara våra tester och framför allt att vara brandman? Jag förstår inte hur de tänker. Det här är ett fysisk krävande jobb där man måste vara intresserad av att träna.”

De som brukar vara delaktiga i rekrytering eller information om att bli och vara brandman har kroppskompetens som fokus och det framhålls i väldigt hög utsträckning som grundläggande och centralt. Samtidigt är testresultaten beroende även på andra kriterier än kroppskompetens. Om en person ”kommer in rätt” kan man vara mer tolerant med testresultat¹⁰ än om en person till exempel har vad som kan betraktas som ett attitydproblem eller inte har rätt attityd till gruppen och till arbetet. Inklude-

¹⁰ Den nedre gränsen för att ha klarat ett test är inte förhandlingsbart. Om man inte har klarat de stipulerade åtta minuterna på bandet så har man inte klarat testet. Det förhandlingsbara uppstår i bedömningen av kvaliteten på utförandet (se ovan).

ringen sker därmed egentligen mycket snabbt och beror i hög grad på att den som vill in får en, enligt min tolkning och vad jag skulle kalla, mentor som är beredd att både lära upp och stå upp för honom och att han visar vederbörlig grad av underordning. Genom samtal med styrkeledaren i gruppen kom jag fram till att ”att komma in rätt” handlar om att visa rätt signaler om underordning och förståelser av gruppens arbetsplatskultur. För att inkluderas i en grupp måste man visa att man inte kommer att utmana gruppens kultur, det som Gerd Lindgren (1992) benämner som koopteringskultur. Viljan att vara lojal måste vara tydlig och uttalad, att man inte utgör ett hot för gruppens sammanhållning eller kommer att utmana positioneringar och den rådande maktordningen (Lindgren, 1992; Holgersson, 2004; Andersson, 2007). Det som kan uppfattas som en högljudd, skrytsam eller alltför ivrig person uppfattar jag har mycket små möjligheter att bli inkluderad liksom en person som genom att ha gått exempelvis SMO utbildning, utbildats i en annan Räddningstjänst på ett sätt som inte passar i den aktuella Räddningstjänsten försöker förändra arbetsplatsen eller arbetsmetoder.

Jag likställer att vara inkluderad med att man får vara med, att man är en del av arbetsgruppen och en del av Räddningstjänsten såsom brandmännen ser den. Att vara en del av Räddningstjänsten så som arbetsledningen ser den kan vara något annat. Det kan exempelvis finnas en förväntan om att nya och SMO-utbildade brandmän har med sig en förändringspotential. Det utvecklar en strategi för rekrytering som inte får genomslag på operativ nivå eftersom man där har en annan uppfattning om vilka kriterier som är centrala för att göra ett bra jobb. Man kan också ha en annan uppfattning om vad jobbet innebär som kanske uttrycks tydligast om vad man förbereder sig för och utbildar sig om, fortbildar sig i och tränar på. Brandmännens fokus, om man ser till de övningsprogram de själva planerar och lägger upp, är bränder och bilolyckor alltså insatsorienterade övningar medan man betraktar det förebyggande arbetet som något som någon annan gör. I den studerade Räddningstjänsten finns till exempel en enhet för förebyggande arbetet och jag tolkar det som att man menar att det är där det förebyggande arbetet ska göras.

Under studien uppkom frågan om information till skolklasser som ett projekt som skulle pågå under det aktuella året. Styrkeledaren återkom till projektet under olika former av möten och tog fram en preliminär plan för genomförande. Det ansågs dock svårt att hinna med och att få in i den konkreta planeringen eftersom man skulle öva på att hantera det nya högfordonet, utvärdera deltidstjänstens rökdykarövningar, genomföra övningstillfällena om soteld, dörrforcering, bilolycka, islivräddning och andra teman. Den konkreta planeringen av övning, färdighetsträning och kompetensutveckling hade alla fokus på insatser för olika varianter av brandlarm och olyckor. Detta fokus visar på vilket sätt brandmännen förstår sin uppgift och vad de anser att deras jobb går ut på, vad de anser att de behöver bli bättre på och vad de behöver kunna för att göra ett bra jobb. Det förebyggande arbetet, som är nära besläktat med kontrollbesök vid exempelvis vårdhem, har inte den framskjutna positionen utan det är något man gör när det blir tid över. Den som vill bli inkluderad i gruppen och ”komma in rätt” måste alltså ha den utgångspunkten vad jobbet anbelangar för att vara aktuell.

Förståelse av arbete – arbetsinnehåll och uppgifter

Hanteringen av riskfyllda situationer, rekrytering av nya brandmän, kompetensutveckling och konstruktioner av maskulinitet sker lokalt och i gruppernas egna kul-

turer. Utbildningarnas innehåll, instruktioner från exempelvis arbetsmiljöverket eller andra mer centrala uppfattningar om arbetes innehåll och utförande korresponderar inte med de lokala uppfattningarna. Att ”komma in rätt” handlar inte bara om att ha samma uppfattning om jobbet som de som redan jobbar som brandmän, eller vara villig att tillskansa sig den uppfattningen, utan om att vilja vara en del av det jobbet. Det är inte viljan till förändring som premieras på operativ nivå av brandmännen utan viljan att inte förändra, att vilja ingå i den struktur och kultur som finns med allt vad det innebär. Det handlar också om att inte exponera ”annanskap” (otherness) utan att signalera likhet, med uttalad respekt och underordning för dem som redan finns där. Annanskap diskuteras exempelvis av Sara Ahmed i termer av vithet, av bland annat Anneli Andersson i termer av kön och av exempelvis Lena Sohl i termer av klass. En annan sorteringsgrund är sexualitet vilken i narrativen inte är lika stark sorteringsgrund som exempelvis kön eller etnicitet. Man kan vara homosexuell så länge man inte är abnorm. En av brandmännen sa på ett seminarium

”Finns det någon homosexuell i räddningstjänsten i Uppsala. Jag menar ... jag vet inte att jag känner till någon som är det. Det finns ju i Stockholm men hur är det här?”

Gruppen resonerade lite fram och tillbaka och någon informerade om att det gör det. I resonemanget framkom ingen aversion utan snarare en slags skämtsam inställning till att man inte riktigt vet. Jag frågade dem var de ansåg att gränsen går för vad de kan acceptera för annanskap till exempel i en rekryteringssituation, var de menar att gränsen för manlighet och maskulinitet går. De resonerade och funderade och kunde inte riktigt komma fram till ett konkret svar förrän jag frågade om man får vara till exempel feminin som man och klä sig feminint. De kom fram till att de ju har uniform så hur man ser ut på fritiden spelar egentligen ingen roll. Jag frågar då om hur de ser på en man som klär sig inte bara feminint utan i kvinnokläder, t ex en klänning¹¹, vilket först inte ledde samtalet vidare men sedan resulterade i ett konstaterande att män i klänning tyder på ”abnorm sexualitet” och då är man inte aktuellt för en rekrytering till den aktuella räddningstjänsten. När jag senare tog upp frågan igen i samskrivningsprocessen konstaterades med emfas att vederbörande ska vara tacksam över att inte bli betraktad som rätt man för jobbet. Man skiljer alltså på homosexualitet, som kan betraktas som acceptabelt, enligt min tolkning av diskussionen, så länge det håller sig inom ramarna för en rimlig maskulinitetskonstruktion, och transsexualitet som förstås som ett uttryck för fel sorts femininitet.

De starka banden

Det finns en stor variation mellan grupper på samma station med avseende på en del utförande, gemensamhetskapande strukturer och trevnad liksom mellan stationer och olika län. Samtidigt anser man att likheterna mellan olika stationer är större än skillnaderna och talar om sig själva som en familj, vilket exempelvis Ericson (2011) också kunde konstatera i sin avhandling. Ett återkommande inslag är att det är som att man

¹¹ Jag har vid flera tillfällen i utbildningssammanhang använt just exemplet med män i klänning, alltså män som håller på med gender bending som en vardaglig markering, för att hitta gränsen för tolerans mot otherness och funnit att det fungerar särskilt väl i samtal där tonen anger hög toleransnivå för exempelvis homosexualitet. Eftersom man i många sammanhang anser att det är ovanligt och/eller provocerande med män i klänning leder frågan till en diskussion om föreställningar om manlighet och vad maskulinitet är.

har två familjer där man nästan har två skilda personligheter där det inte är givet vilken familj som är den primära familjen.

Styrkeledaren säger

”Jag vet allt om mina killar. Jag vet mer om dem och vilka de är på djupet än vad jag vet om mina vänner, de få jag har utanför stationen. Jag vet vad de är rädda för och vad de blir glada av, vad de har för behov och om de är osams med sin fru och i så fall varför.”

En av brandmännen förklarade det med att han är nästan som en annan person när han är på stationen och när han är hemma. Han utvecklade det i diskussioner om jargong där han menade att såsom han skämtar på jobbet skulle han inte skämta hemma såsom han är på jobbet är han inte hemma. Detta är för de allra flesta en självklarhet men för brandmännen leder det längre i en högre grad av intimitet och en större skillnad mellan hemsammanhanget och arbetsammanhanget. Efter ett av de första längre helgpassen under studien slogs jag av skillnaden mellan hemmet och stationen när jag kom hem och satte nyckeln i dörren och upptäckte att jag var förvånad över att den världen fanns kvar, att det såg likadant ut hemma som när jag hade åkt till stationen ett dygn tidigare. Mentalt och känslomässigt var jag kvar på stationen flera timmar efter det att passet var avslutat och jag hade åkt hem till den andra världen. Den studerade Räddningstjänsten hade, liksom flertalet andra Räddningstjänster, tidigare längre arbetspass än ett dygn. De kunde exempelvis ha helgpass då hela helgen tillbringades på stationen med arbetslaget som en hemliknande kontext med tvätt och matlagning, städning och tv-tittande, gräl, osämja och djup vänskap som självklara inslag. Jag menar att relationerna som aktiveras under arbetstid därigenom blir konstruerande för kontexten och kontexten blir konstruerande för relationerna och den växelverkan skapar starka och snäva beroenden.

Gruppen utvecklar beroenden av varandra inte bara som komplementär strategi, det vill säga att man under insats har kompletterande kompetenser, utan också för gemenskap.

”Du vet att x är lite låg idag för hans kompis är inte här. Han är sjuk och kommer att vara borta ett tag och då blir ju x ensam. Han har ingen att snacka med eller vara med och det kan bli jobbigt för honom. Y kan nog reagera på att jag inte har så mycket tid med honom nu ett tag men han har å andra sidan z att vara med. Vi är ju tre som håller ihop lite mer. De som går två och två blir mer beroende av varandra.”

Styrkeledaren återkom emellanåt till beroendet mellan brandmännen och kommenterade det som paren i gruppen. Det blir därmed tydligt att utanförskapet när man inte är del av ett par kan vara mycket besvärande och leda till svårigheter.

Ett tema som växlade fram och tillbaka för mig var ”Panoptikon”. Panoptikon formulerades av Platon som en metafor för slutna miljöer och har använts återkommande, exempelvis av Foucault, med det syftet. I Panoptikon befinner sig individer i en grotta där de kan se blott skuggorna av människor från människor utanför men befinner sig i den isolering som vistelsen i grottan medför. Influenser utifrån når inte in till Panoptikon där egna normer och förhållningssätt utvecklas genom de relationer som förekommer i sammanhanget och de beroenden som uppstår. Slutenheten leder till att

egna sammanhang utvecklas och egna regler formuleras. Barkers (1993) diskussion om autonoma grupper innehåller en dimension av slutenhet när han menar att den autonoma gruppens villkor och beroenden leder till "coercive control" det vill säga en inre styrning och kontroll av individerna som utgör gruppen vilket han skriver om i termer av den slutna grottan "The Iron Cage of Concertive Control". Brandmännens sammanhang kännetecknas av dels det slutna, faktiska rummet där de måste befinna sig för att kunna inställa sig på 90 sekunder dels den (semi)autonom gruppens villkor där man med tiden formulerar vad som krävs och tillåts för att få och kunna bli inkluderad. Panoptikon innebär också att utträdet är lika svårt som inträdet eftersom det är metaforen för ett fängelse, eller den fullständigt slutna miljön. Brandmän slutar inte om det inte inträffar något exceptionellt.

"Vi har mycket låg personalomsättning här i brandkåren. Man slutar inte. De vakanser som uppstår uppstår för att någon går i pension."

Kvinnor, män och maskulinitet

I den studerade räddningstjänsten fanns det en heltidsanställd kvinna och fyra kvinnor som deltidbrandmän vid tiden för studien. Vid den studerade stationen fanns det inga brandmän som var kvinnor men två av brandingenjörerna.

Med den utgångspunkten kan man inte skriva om maskulinitet och maskulinitetskonstruktioner i räddningstjänsten utan att beröra den uppenbara frånvaron av kvinnor. Maskulinitet kan betraktas som en manlig företeelse, det vill säga att det förekommer bara hos män och där i varierande form eller med olika slags uttryck. Med den utgångspunkten är maskulinitet en positionering som utgår från en dikotom tvåkönsmodell där det finns två kön, kvinna och man, och att dessa två kön har begränsade möjliga repertoarer av uttryck. Den dikotoma tvåkönsmodellen, som exempelvis Hirdman (2001) beskriver med grundprinciperna olikhet och hierarki kan också betraktas som att man förstår och positionerar människor utifrån föreställningar om den biologiska kroppen (Hirdman, 2001). Det innebär att det finns två sorters kroppar vilka är varandras motsats och med en begränsad uppsättning möjligheter att uttrycka kapacitet och personlighet. Queerforskningen syftar till att dekonstruerar dessa föreställningar och problematisera vad kön är.

Maskulinitet kan också betraktas som en del av performativiteten hos individer (Butler, 2007; Holgersson, 2004) eller som en uppsättning uttryck, valda och/eller önskvärda positioner (Connell, 2010). Detta är ett betraktelsesätt som tillåter eller möjliggör analyser av kvinnors maskuliniteter, det vill säga att maskulinitet inte är en del av mäns kroppar utan en del av ett uttryck som visserligen kan vara, och ofta är, fysiskt men som även kvinnor kan uttrycka. På samma sätt kan man betrakta femininitet och mäns möjligheter att positionera sig genom feminina uttryck. Det leder till frågan om vad maskulinitet är, och vad som konstruerar maskuliniteter. Om det inte är en del av mäns uttrycksrepertoar vad är det då och vad innebär det i termer av arbetsliv? Vad är maskulinitetskonstruktioner i arbete och vilka konsekvenser har de?

Med en utgångspunkt i vad man kan anta är allmänna föreställningar om brandmän såsom manliga, maskulina, vältränade och attraktiva hjältar, de uttryck det tar i kalender, reklam och filmer (se delprojekt Bilden av brandmannen) fungerar en del maskulinitetskonstruktioner som konstruktioner av uttryck för män. När man till det läg-

ger fördelningen kvinnor och män i räddningstjänsten kan man i än högre grad anta att maskulinitetskonstruktioner är mäns uttryck. De skulle kunna betraktas som exkluderande för alla dem som inte har förvärvat den rätta sortens maskulinitet, både bland män och bland kvinnor. Det är därmed ofrånkomligt att diskutera den låga förekomsten av kvinnor och på vilka villkor kvinnor eller icke-hegemoniska män kan vara brandmän.

Tidigt under det andra passet jag följde gruppen kom en av brandmännen fram med en branschtidning till mig och kommenterade en artikel där det stod att MSB:s rekryteringsmål för kvinnor inom en kort period skulle vara 40 procent.

”Vad tycker du om det här? Det blir ju bara kön som räknas och inte kompetens.”

Detta var en kommentar som återkom vid flera tillfällen under studien. Den kom upp i diskussioner om rekryteringsmål och om SMO-utbildningen.

”De kvinnor som gick utbildningen samtidigt som jag har väl fått jobb allihop. För män är det svårt att bli brandmän men kvinnor får jobb direkt efter utbildningen.”

kommenterades det vid ett av seminarierna. Det fanns alltså en återkommande reflektion om kvotering av kvinnor och vid några tillfällen kom kommentarer om att det leder till en mindre kompetent kår eftersom män är bättre skickade att vara brandmän. Den absoluta majoriteten av brandmän är också män och ofta med motiveringen att män klarar jobbet bättre. Kön kan alltså vara en adekvat kompetens när det inte är kvinnligt.

Den studerade gruppen talar oftare i termer av kompetens än kön.

”Jag vill ha en brett sammansatt grupp. Det ska vara flera olika kompetenser i gruppen. Inte en grupp sammansatt av sex biffiga rökdykare. Det blir ju sex personer med samma kapacitet. Det funkar inte i det här jobbet. I det här jobbet behövs det många olika kompetenser som kan sättas ihop för olika uppgifter. På det sättet klarar vi att lösa fler problem i uttryckningarna än om jag har en grupp med sex likadana brandmän. Vi måste kunna lite om mycket eller helst mycket om mycket och då blir det bättre sammansättning med olika personer än med lika personer. Så resonerar jag. Jag behöver ju de där stora rökdykarna också men inte sex stycken. Det utgår från vårt behov av kompetens.”

Styrkeledarens strategi för rekrytering återkom i många samtal under studien. Han preciserade och kommenterade ofta vad han menade med kompetens och att vara rätt, komma rätt in. Vid diskussioner om kvinnor och varför det är så få kvinnor i Räddningstjänsten svarade han, och några andra i gruppen, att de inte är negativa till kvinnor. De är negativa till kvotering. Det ska vara den bäste för jobbet. Alla ska testa in på lika villkor och de som klarar testerna och gör det bäst ska kunna bli brandmän. Kön ska inte vara avgörande i sig men kvinnor är mer sällan de som är bäst för jobbet eftersom de som har gjort testerna är svagare eller långsammare än de män som har gjort testerna. Det förefaller som om det har förekommit långt gående försök att re-

krytera kvinnor till Räddningstjänsten men att de som har kommit på informationshelger eller motsvarande inte har varit ”rätt personer för jobbet”.

Ett argument som ofta används för att motivera rekrytering av kvinnor till mansdominerade organisationer eller befattningar är att de kompletterar män och därför breddar kompetensen i verksamheten. Försvaret har använt sig av den strategin för rekrytering till exempelvis utlandsstyrkor där man har funnit att kvinnor kan få tillgång till kvinnokollektiv och därmed information som män inte får tillgång till. Andra kompletteringsargument brukar vara att kvinnor bidrar med omsorg, pedagogik eller känslomässiga aspekter som skulle ge tillgång till ett bredare spektrum av känslor, större eller bättre möjligheter till omvårdnad av offer och av varandra etcetera. Argument av det slaget bygger också, enligt min uppfattning, på den dikotoma tvåkönsmodellen där kvinnor och det kvinnliga representerar en viss uppsättning egenskaper och en viss repertoar medan män representerar en annan (Holgersson, 2004). Med den kompletterbara utgångspunkten är kvinnor sällan bärare av maskulinitet och män bär inte femininitet utan det krävs båda könen för en komplett uppsättning egenskaper.

Brandmännen i gruppen sa

”Det finns inget kvinnor kan som vi inte kan. Vi behöver inte kvinnor här för att uttrycka känslor. Vi kan uttrycka känslor. Vi är pedagogiska och tar hand om varandra om det behövs. Om vi har haft en besvärlig olycka som blir traumatisk för oss så snackar vi med varandra, tar hand om varandra, och det behöver vi inte kvinnor till. Vi fixar allt det andra också som matlagning, tvätt och städning. Det finns inget kvinnor tillför som vi inte redan har. Ska de komma in här så ska de göra det för att de är kompetenta att vara här.”

Den maskulinitet som exponeras i det här citatet är inte den machohjälte som exempelvis den årliga kalendern förevisar och konstruerar med de återkommande inslagen av muskeltyngda semierotiska poser. Snarare exponeras en omsorgsorienterad, hemmanära maskulinitet där det är viktigt att hjälpa varandra med tvätten och rättvist fördela disken, där man talar om barnen och vilket dagis de går på, om dagis är bra och om ungarna mår bra.

Sammanfattning

De teman som har framträtt som centrala under studien står i viss mån i kontrast till de föreställningar jag och resten av forskargruppen hade med oss in i studien. Det läggs mycket vikt vid kompetensutveckling och vardagligt lärande utifrån en utgångspunkt om vikten av professionalism. Bilden av brandmannen som någon som spelar kort och ser på tv på arbetstid bekräftas inte alls i den här studien. Snarare framträder en arbetsgrupp för vilkas medlemmar kompetens är mycket viktigt och ett återkommande inslag i arbetsuppgifter. Andra centralt återkommande intryck är ambitionen att kontrollera det okontrollerbara, att vilja vara den som räddar liv, och att bevara ett sammanhang man är stolt över. Detta bevarande innebär både ett exkluderande av det som är annorlunda och en utvecklad riskparerande strategi. Likhet betyder upplevelser av kontroll och lägre nivåer av risk och är därför eftersträvansvärt. Det är dock inte så eftersträvansvärt att gruppens sammansättning med avseende på kompetens är helt homogen utan snarare det motsatta, heterogen, och det gäller också kroppskompetens såsom varierande grad av styrka och storlek. En mycket central maskulinitetskonstru-

erande position är omsorgsrationalitet som förväntas exponeras i alla de relationer som uppstår i arbetet och inte bara mot olycksoffer.

SMO-elever i praktik

Gemensamt för majoriteten av yrkesförberedande utbildningar är problem med övergångar från studier till yrkesverksamhet. Vanligt är att incitament för att driva en utbildning inte överensstämmer med yrkets utförande i en särskild organisation. Det finns inte sällan konflikter mellan politiska incitament att införa nya rutiner och kunskaper å ena sidan, och professionens krav på självständighet och särskilt utmejslade kompetensbegrepp å den andra (Lewis, 1998). Motsvarande sker generellt sett när det gäller övergångar mellan skola och yrke, vilket inte minst är tydligt inom utbildningsorganisationer (Falkner, 1997). Denna utgångspunkt gör det intressant att studera hur introduktion till yrket som brandman sker genom den av MSB utformade utbildningen SMO – Skydd mot olyckor. Utbildningen utformades med sikte på att öka inslagen av riskförebyggande arbete i svensk räddningstjänst, och innebär bland annat en ökad grad av akademisering och ett vidgat professionsbegrepp (se ovan under ”Bakgrund, SMO-utbildning”). Samtidigt är det en öppen fråga hur intentionerna i den politiska dimensionen låter sig implementeras och integreras i räddningstjänsten (jfr. Söderström, 2010). Särskilt intressant i sammanhanget är att undersöka hur olika föreställningar om maskulinitet, organisation och risk, möts när elever från SMO-utbildningen gör praktik på räddningstjänsten.

I detta delprojekt står därför SMO-elevernas erfarenheter och berättelser i fokus, och det här avsnittet rymmer till att börja med en mer utförlig motivering av studiens ingångsvärden. Därefter beskrivs genomförandet av delprojektet i mer detalj med betoning på insatser, material, och i övrigt den process som skapats genom aktionsforskningsansatsen. Vidare diskuteras hur presentationen av analysen är upplagd och varför, med särskilt tonvikt lagd vid hur elevernas erfarenheter kan presenteras och tolkas. Under fem olika rubriker lyfts sedan olika resultat och analyser fram utifrån en tematisk indelning och avgränsning, vilket innebär att vissa frågor och resonemang överlappar medan andra är specifika för respektive tema. Slutligen sammanfattas avsnittet med fokus på centrala resultat och framtida utmaningar kopplade till framför allt frågor om utbildning och lärande.

Om delprojektets genomförande

Följande projekt har genomförts av Fredrik Bondestam. Han har genomfört materialinsamlingen och författat avsnittet. Fredrik Bondestam har ansvaret för sina tolkningar, förhållningssätt till etiska regler, vilket inkluderar val av citat, formuleringar och beskrivningar av sammanhang samt övriga ställningstaganden. Fredrik Bondestam ansvarar i det här avsnittet för förhållningssättet till medforskare, deras eventuella inverkan eller möjlighet att förhålla sig till hur de refereras och presenteras.

Delprojektet syftade initialt till att undersöka hur relationer mellan maskuliniteter och risk konstrueras bland elever och lärare vid SMO-utbildningen, med särskilt fokus på praktikperioden inom SMO-utbildningen. Såväl elever som lärare är i hög grad aktiva medskapare och utmanare av pedagogik och genus, beroende på de sociala relationer som skapas liksom vilka föreställningar de för med sig från sammanhang utanför skolan. De studerandes definitioner av risk är central när de påbörjar respektive avslutar utbildningen, varför aktionsforskningsdelen riktade in sig mot just introduktion till och praktik vid den fokala räddningstjänsten som nyckelfaser. Studien avsåg således att inbegripa flera kategorier medforskare – SMO-elever i praktik, SMO-elever vid in-

troduktionsmoment till utbildningen, en mindre grupp lärare ansvariga för praktikmoment, samt handledare för SMO-elever på praktik. Av resurs- och tidsskäl kom en av deltagargrupperna att utgöra huvudfokus i delprojektet – SMO-elever på praktik – medan övriga grupper blev föremål för mer riktade insatser i olika former. Konkret kom delprojektet att bestå i en rad olika avgränsade empiriska moment och omfatta följande deltagare, varav de markerade med understrykning har utgjort kärnan i genomförandet:

1. Två elevgrupper: (A) samtliga elever antagna under en termin på SMO-utbildningen (B) fyra elever från SMO-utbildningen som genomförde praktik (LiA) vid en kommunal räddningstjänst.
2. En grupp om sex lärare vid SMO-utbildningen som ansvarade för och genomförde praktikförberedande undervisning och handledarutbildning.
3. LiA-handledare vid en kommunal räddningstjänst.

Delprojektets insatser fördelade sig lite olika under genomförandefasen som sträckte sig från september 2009 till oktober 2011. Överlag innebar första året (2009) att en hel del projektövergripande koordinering genomfördes i form av samordning av deltagare, planering av verksamheter i relation till de övriga delprojekten, samt utformning i detalj av specifika insatser på SMO-utbildningen. De sistnämnda bestod sammanfattningsvis av (A) introduktion till projektet och sammansättning av grupp med lärare och elever vid två enskilda tillfällen, (B) två utbildningsmoment om projektet och maskuliniteter/risk för undervisande lärare med ansvar för praktikförberedande moment, (C) två observationstillfällen av praktikförberedande moment med lärare/elever som en del av SMO-utbildningen, (D) ett moment med projektförberedelser och kunskapsöverföring tillsammans med utvalda elever till LiA vid en kommunal räddningstjänst, samt (E) ett moment med kunskapsöverföring till SMO-elever på en särskild termin under 2011.

Under delprojektets andra år (2010) iscensattes merparten av de planerade empiriska delarna. Eleverna från SMO-utbildningen som genomförde praktikperiod vid en kommunal räddningstjänst stod i fokus för flera centrala moment. Dessa introducerades ytterligare en gång till villkoren för medverkan i projektet, semistrukturerade intervjuer om två timmar genomfördes med dem enskilt vid praktikperiodens början och slut, de delgavs instruktioner för loggboksskrivande som pågick före, under och i vissa delar även efter praktikperiodens genomförande, samt deltog även i förberedande och avslutande reflexiva samtal med delprojektledaren och handledarna. De senare medverkade likaså i semistrukturerade intervjuer. Innehållet i de olika intervjumomenten syftade främst till att problematisera och diskutera genomförande och erfarenheter kring LiA-perioden i samklang med möjligheter att reflektera hur denna står i relation till frågor om maskuliniteter, organisation och risk såsom de identifierats av projektet som helhet. Teman för intervjuerna var bland annat riskuppfattning och riskförståelse, lärandeprocesser under praktikperioden, bilder av yrket som brandman, erfarenheter från insatser, övningar och övrigt arbete, samt övergångar mellan utbildning och yrke i olika avseenden. Under detta år genomfördes även två uppföljningsbesök, dels med hela SMO-elevgruppen för ytterligare kunskapsfördjupning, dels med de fyra eleverna som deltagit i projektet under LiA-perioden.

Delprojektets sista år (2011) har i stor utsträckning handlat om analys- och tolkningsarbete i samklang med projektövergripande aktiviteter såsom kommunikation av kunskaper och erfarenheter. Men särskilda aktiviteter har också genomförts med såväl medforskare som övriga aktörer. De medverkande eleverna som genomförde LiA-perioden inom ramen för delprojektet har inte aktivt deltagit i reflektions- och tolkningsarbete kring framtagna analyser och resultat, men har erbjudits möjligheter att påverka framställningen av citat och delar av resultat från studien. Däremot har inte avtal upprättats med handledare eller övriga aktörer vid den aktuella räddningstjänsten, vilket direkt påverkar möjligheter att konkret och utförligt diskutera och analysera materialet som helhet. Dessa personer blir således närvarande i en del citat och analyser, och ambitionen har varit att så långt möjligt skydda deras konfidentialitet. Vidare har bland annat två särskilda insatser genomförts vid MSB där uppföljande samtal och kunskapsöverföring skett med lärargrupper ansvariga för handledning och LiA (liksom representanter för SMO-utbildningen mer generellt). En annan insats har inneburet kunskapsöverföring- och reflektion med berörda arbetsgrupper inom MSB som har att utreda konsekvenser av nuvarande organisation och struktur för genomförande av SMO-utbildningen.

Analysens förutsättningar och struktur

Det empiriska materialet i det här delprojektet består av flera olika materialnivåer, och därtill kommer forskarens egen loggbok och övriga dokumenterade erfarenheter från projekttiden. Ingången för analysen präglas av en problematik som rör avgränsning av olika relevanta teman som finns representerade i materialet. Ambitionen har varit att försöka fokusera de teman som på olika sätt dels bidrar till förståelsen för de studerandes specifika situationer och erfarenheter, dels ger nya infallsvinklar på projektets övergripande frågeställningar och teoretiska perspektiv. Det här innebär konkret att en uppsättning teman vägleder presentationen av analysen – riskförståelse, professionsskapande, utbildnings- och lärandemiljö, inkludering och exkludering, normalisering, samt relationen mellan viljan att bli brandman och att utöva yrkets kärna – vilka var för sig syftar till att fördjupa kunskaper och bidra till en mer nyanserad förståelse för olika aktörers erfarenheter och villkor i räddningstjänsten. De studerandes beskrivningar och resonemang utgör på så vis anslaget för en viss frågeställning eller problematik som tämligen utförligt beskrivs i relation till hur de upplever en specifik situation, för att sedan leda vidare över till mer generella analytiska resonemang som väger in en större bild. Ambitionen är därmed inte att ensidigt ta deras röster för givna, men inte heller att låta särskilda kunskapsanspråk eller förutbestämda kategoriseringar styra innebörden i deras beskrivna erfarenheter.

Riskförståelse som praktikant – en del av professionsskapandet?

En viktig del av delprojektets genomförande har kretsats kring SMO-elevernars arbete med att ta bilder på sin egen situation under praktikperioden utifrån olika kriterier och därefter genomföra ett reflektionsarbete kring dessa. Majoriteten av de fotografier eleverna tar utifrån frågeställningen – vad är riskfyllt för dig under praktikperioden? – berör framför allt vardagsnära, socialt kodade situationer, och särskilt då sådana där interaktionen med anställda brandmän sker under deras professionella yrkesutövande. I dylika situationer är frågor om inkludering och exkludering ställda på sin spets enligt eleverna, och intressant nog är det dessa situationer eleverna diskuterar främst när de undersöker hur risk är kopplat till deras eget framtida yrkesutövande.

Flera elever beskriver praktikperioden som ett kontinuerligt arbete med att försöka hantera både uttalade och outtalade normer kring yrkets innehåll och förutsättningar. Flera olika rum och situationer beskrivs som både tillåtande och möjliga att delta i, men också som präglade av förväntningar och krav som de menar är svåra att hantera eller tolka. I elevernas beskrivningar av tv-rummet är det två erfarenheter som återkommer hela tiden; dels vikten av att få slappna av utan att prata om arbete, dels ansvaret för att det som visas på tv inte utmanar status quo i gruppen på olika vis (se Bilaga 4, bild 1 och 2). Det senare rör till exempel hur eleverna upplever att det gäller att välja sportkanaler med särskilda matcher och idrotter, och inte till exempel ”naturfilm eller dokumentärer”, som en av dem uttrycker det. Att kunna slappna av som en del av vardagen beskrivs överlag som ett sätt att återhämta sig, reflektera över det som inträffat, och förbereda sig för kommande uppgifter. Men i en del fall upplever eleverna att det är svårt att helt slappna av, som bland annat Peter beskriver det:

Peter: Jag försöker luta mig tillbaka bara...ja liksom...njuta av det som är...men märker ju att jag är på helspänn hela tiden. En gång var jag först i tv-rummet och...ja, alltså jag kollade på Simpsons eller något och då kom XXX...

Forskare: kom det någon då eller...vad var det...?

Peter: Jamen det blev så tydligt...på något sätt...han (en av de anställda brandmännen) bara gick fram och tog fjärrkontrollen från mig och typ...bad mig hämta termosens med kaffe från köket...han tittade inte ens på mig...och så...ja...vet inte...vad skulle jag göra?

Forskare: Ja...vad gjorde du då?

Peter: Äh, hämtade termosens så klart...det var ju det enda, liksom...jag menar...annars hade jag ju typ inte...inte fått åka med nästa gång...på larm liksom...

I den här situationen, liksom i många fler i elevernas berättelser från praktikperioden, tolkar jag deras erfarenheter som att graden av underordning visavi de etablerade brandmännen avgör graden av inkludering. Att eleverna själva diskuterar situationer som denna i termer av risk förstår jag också som att de befinner sig i ett lärande vilket också rör kunskaper om hur vägen till brandmannayrket ser ut. Med i berättelserna finns också återkommande beskrivningar av en paradoxal situation de befinner sig i som elever, en paradox som även omtalas i övriga delstudier på olika vis. Det handlar i korthet om att SMO-utbildningen är den enda formella vägen till brandmannayrket, samtidigt som det finns en kunskap om att utbildningen inte gör dig till brandman. Mitt sätt att förstå Peters reflektioner är att han här både blir och aktivt gör sig själv till medskapare av strategier för att minimera risken att exkluderas. I någon mening är det också möjligt att tolka det som att en sådan strategi även fungerar som en del av ett vidare, rationellt handlande i syfte att hantera möjligheter till en framtida yrkesbana. Det ställer samtidigt viktiga frågor om räddningstjänsternas möjligheter att skapa förutsättningar för lärande för elever under praktikperioden, samtidigt som det också tydliggör en problematik kring vilka aktörer som ska bedriva utbildning av blivande brandmän, under vilka förutsättningar, och utifrån vilka förståelser av exempelvis kompetens. Dessa och liknande frågor har successivt växt fram som centrala utmaningar och konfliktpunkter inom svensk räddningstjänst överlag, frågor vilka också blivit vägledande i min analys av de studerandes erfarenheter.

LiA-elever gränsmarkörer för diskurser om svenska brandmän

Svenska diskurser om brandbekämpning, så som de kommer till uttryck i det här delprojektet, saknar tydliga referenser till hjälten och hjältemaskuliniteter (jfr. med övriga delprojekt och även hur motsvarande diskurs utvecklats i USA efter 9/11, se Boon, 2005; Lorber, 2006). Snarare är det fråga om komplexa och ofta paradoxala representationer av maskuliniteter i relation till olika riskuppfattningar, inte sällan sammankopplade med parallella diskurser om omsorg, kontroll, kroppsfunktionalitet, etc. Dessa versioner av maskuliniteter är på sätt och vis både utmanade och legitimerade identiteter och positioner, vilka hela tiden står i relation till privilegierade föreställningar om ”det tillåtna och det normala” inom yrket (Macherey, 1992, p.177). Utanför dessa maskuliniteter formar sig underordnade och uteslutna identiteter som hela tiden söker efter legitimitet, inträde, och inflytande över normaliteten; kvinnor, etniska minoriteter, alltför akademiska subjekt, och som den här delstudien pekar på även LiA-elever i någon mån. Det handlar således mer övergripande om att utgå från och analytiskt förhålla sig till hur inkludering/exkludering är ett ständigt pågående spel mellan normalitet och avvikelse, och hur olika aktörer försöker och ibland uppnår tillträde till en privilegierad normalitet.

I den här delstudien är inkluderings- och exkluderingsprocesser aktiverade som en effekt av hur eleverna försöker förhålla sig till, anamma och ibland utmana olika maskuliniteter. I vissa fall är det relativt tydliga och okomplicerade situationer och erfarenheter av inkludering och exkludering. Till exempel beskriver eleverna tillsägelser om att inte delta i vissa verksamheter vid brandstationen (möten med personalen, särskilda övningsmoment, etc.). Eller i de fall då det gäller att ta aktiv del i mer eller mindre farliga verksamheter kring framför allt brandbekämpning (brandlarm, nödsituationer, rökdykning, etc.) där eleverna har en kunskap om att de inte har rätt att delta på grund av rådande försäkringsvillkor och/eller olika föreställningar om graden av erfarenhet och utbildning såsom det regleras i lagstiftning och lokala förordningar. Samtidigt blir dessa entydiga processer inte så enkla när elevernas berättelser sätts i förgrunden – här går det snarare att skönja att en pågående normalisering av exkluderingsprocesser präglar elevernas vardag under praktikperioden, och för att förtydliga denna generella tendens ges ett konkret exempel i det följande.

Den parallella processen som innefattar exkludering och normalisering blir tydlig när eleverna beskriver erfarenheter av att ha deltagit i en faktisk insats under praktikperioden. En av bilderna i materialet föreställer en mer förväntat riskfylld situation; att åka på larm. Det är en bild på en instrumentbräda och framför den öppnas dörrarna för utryckningsfordon (se Bilaga 4, bild 3). Den som är observant ser dock att instrumentbrädan tillhör en vanlig personbil och inte ett utryckningsfordon, något som blev helt avgörande i elevens berättelse om en riskfylld situation kopplad till faktiskt yrkesutövande.

Eleven har tilldelats som uppgift att själv följa efter ett utryckningsfordon i en personbil, eftersom de befintliga fordonen inte har plats för en praktikant.¹² Eleven får

¹² I samtal med utbildningsanordnare på SMO-utbildningen framkommer att flera andra räddningstjänster har monterat in särskilda säten i utryckningsfordon i syfte att göra det möjligt för praktikanter att följa med på larm. Varför så inte sker i det här sammanhanget är oklart.

dessutom, enligt honom själv, instruktioner att bryta mot trafikregler för att kunna vara med vid olycksplatser. Alternativt avstår eleven och då riskerar han att inte få delta vid insats, det vill säga att exkluderas från möjligheter att utveckla lärande i samklang med arbetsgruppen. Jag tolkar det här som att en valsituation uppstår där praktikanten tilldelas och själv blir ägare av problemet med inkludering och exkludering, och inte arbetslaget, LiA-handledaren eller SMO-utbildningen. Här tydliggörs på sätt och vis ett glapp mellan olika förförståelser kring lärandesituationen. Å ena sidan utbildningens idé om praktikperiodens funktion att ge möjligheter att prova på praktiska färdigheter i det kommande yrket, å andra sidan arbetsgruppens faktiska möjligheter att möjliggöra för en tämligen oerfaren praktikant att delta vid insatser. Med andra ord dras frågan om vem som ska definiera innehållet i och genomförandet av elevernas praktikperiod till sin spets, där nuvarande situation tycks medföra att en från utbildningsorganisationen skapad idé inte stämmer överens med de faktiska arbetsvillkoren vid den aktuella räddningstjänsten. Samtidigt är en annan tolkning möjlig som gör gällande att arbetsgruppens idé om hur lärande bäst sker för en LiA-elev grundar sig på helt andra premisser än de som ställs upp av utbildningsorganisationen – med andra ord uppstår frågan om vem och under vilka villkor en praktikperiod ska genomföras, i vilka sammanhang lärande förväntas uppstå, vad själva syftet med praktikperioden egentligen ska vara, samt på vems initiativ elever ska ges tillträde till olika kärnverksamheter och varför.

Flera kommentarer och diskussioner i elevernas berättelser och reflektioner rör effekterna av den här och liknande situationer, ofta i form av en fysisk, kroppsligt påtaglig upplevelse av obehag vid larm och vissa fall sömnsvårigheter, samtligt som en konsekvens av beskrivna erfarenheter av utsatthet och en tämligen oväntad riskperception i sammanhanget. Till det kommer också den relativa isoleringen LiA-eleverna tycks uppleva under sin tid på stationen, liksom upplevelser av att inte ha någon att vända sig till. En av eleverna tar till exempel en bild av den mörka natthimlen utanför stationens balkong som ett sätt att svara på frågan om huruvida han känner sig hemma på stationen, som ett sätt att beskriva vad han kallar för *”den ensamhet man känner här när ingen riktigt bryr sig om en”*. Uttryckt annorlunda blir det en spiral som växlar mellan isolering som exkludering och exkludering i form av isolering. Exempel finns också på hur en av eleverna upplever att arbetsgruppens medlemmar är medskapare till utsatthet och isolering genom att använda en skämtsam jargong om den lilla vita bilen. Som en av eleverna beskriver är det inte alls ovanligt med kommentarer som disciplinerar och kräver anpassning till gruppens villkor – *”får se om du hänger med nästa gång, du får väl stå på lite!”* – och en av eleverna reflekterar också kring hur det till synes förhandlingsbara inte är det när det gäller den tilldelade positionen som efterföljande praktikant.

Slutligen ser jag också en annan möjlig tolkning av de erfarenheter som diskuteras här ovan. Det är möjligt att förstå det hela som att LiA-eleven – genom att han representerar en delvis annorlunda idé om hur räddningstjänst ska bedrivas och utövas i relation till arbetsgruppens erfarenheter och etablerade arbetsrutiner – förkroppsligar problemet med att försöka omstöpa en professions arbets sätt genom att införa nya riktlinjer för utbildning till professionen utan att den senare har tillräckliga möjligheter att bidra till utformning och innehåll. Det vill säga, elevens erfarenheter i det här avseendet kan förstås som en direkt konsekvens av ambitionen att förändra räddningstjänsten i linje med den nya lagen om skydd mot olyckor, genom en omfattande utbildningsreform som gör tydliga avsteg från en arbetsvardag på räddningstjänsterna. Med andra ord

ställer en sådan tolkning frågor om i vilken utsträckning räddningstjänsten ges möjligheter eller själv aktivt försöker medverka i utformandet av elevernas praktikperioder när det gäller innehåll, omfattning, placering, lärandevillkor, med mera.

Med blicken riktad mot den pedagogiska situationen

Elevernas situationer under praktikperioden tycks sammantaget delvis präglas av att de alltför sällan uppfattas genomgå en pågående utbildning. Mer precist uttryck, tolkar jag deras berättelser om delaktighet och närvaro i särskilda situationer under praktikperioden som att det är otydligt på vilket sätt de förväntas lära sig av praktikperiodens olika moment. Framför allt går det, vid en jämförelse av hur SMO-utbildningen formulerar praktikperiodens innehåll (i vägledande dokument, beskrivna kriterier för genomförande och avstämning, etc.) och hur elevernas erfarenheter beskrivs av dem själva, att peka på en brist på överensstämmelse när det gäller pedagogisk förståelse och i någon mån avsaknaden av ett tydligt progressionstänkande som en konsekvens av det. Handledare vid räddningstjänsten genomför introducerande och uppföljande samtal med eleverna, och en del mätningar görs av prestationer och färdigheter, men avsaknaden av ett reflekterat lärandeperspektiv på elevernas vistelse framträder ändå. Det yttrar sig bland annat i förväntningar på eleverna att underordna sig arbetsprocesser och uteslutande delta på arbetsgruppens villkor, eller att inte tillåtas delta alls i dessa aktiviteter.

Samtidigt går det att tolka den här situationen på ett delvis annorlunda vis, och då i linje med tidigare förda resonemang om diskrepansen mellan utbildningarnas idé om yrket och det faktiska yrkets genomförande för närvarande inom räddningstjänsten. När handledarna exempelvis stämmer av olika elevprestationer vid övningar eller på olika sätt bidrar till att placera eleverna i till synes underordnade positioner i relation till arbetsgruppen, är det fråga om att skapa förutsättningar för ett informellt och i någon mening avpassat lärande till professionens nuvarande villkor. Med andra ord går det att förstå situationen som att handledarna tillgodoser möjligheter för eleverna att faktiskt delta i pågående verksamheter i linje med de förutsättningar som finns. Oavsett hur situationen tolkas är ändå ett grundproblem en frånvaro av tydlighet kring den pedagogiska situationen i sig – och som en följd av det att det inte pågår en kommunikation kring avsikten med olika insatser och uppgifter. Det tycks med andra ord svårt att i praktiken balansera elevernas tillgång till lärande vid olika operativa moment.

Uttryckt på ett annat sätt är det på sätt och vis handledare vid räddningstjänsten som blir bärare av den större problematik som tas upp i det föregående om skillnader mellan SMO-utbildningarnas uppdrag och innehåll kontra räddningstjänsternas syn på lärande i professionen. Det aktualiserar frågor om hur handledarfunktionen ska utvecklas inom ramen för utbildningarna, men även hur räddningstjänsterna kan utöva inflytande över utbildningarnas utformande, till exempel genom att ges större befogenheter att mer direkt bidra till utbildningarnas utförande och innehåll. Dragit till sin spets bör kanske även frågan ställas om det inte finns anledning att i grunden se över huvudmannskapet i sig för utbildningar till brandman i syfte att mer grundläggande problematisera övergångar mellan utbildning och yrke inom räddningstjänsten?

Normalisering – utanförskap eller självklar tillhörighet?

Vid några tillfällen finns dock motbilder till exkluderingsprocesserna som diskuteras ovan. Ibland upplever eleverna inte alls några särskilda exkluderingsstrategier i relation till olika normer eller arbetsgruppens arbetssätt. Det verkar till och med som om integrering inte är en fråga i sig för dem alls vid dessa tillfällen; de upplevde snarare en stark känsla av tillhörighet – ”*ja, att man liksom är med på insidan så att säga*” – som en av dem uttryckte det. Till exempel beskriver några av eleverna tillhörighet och en känsla av ”*centrum*” när det gäller det närmast rituella arbetet med att planera och genomföra matlagning till arbetsgruppen. Eleverna tillämpar här olika strategier för att upprätta sig själva i någon mån i relation till erfarenheter av exkludering; främst genom att tydligt framhärda i hur de behärskar redskap och recept, har goda kunskaper om olika tillagningssätt, att de väljer att introducera nya smaker och ingredienser (en påtaglig känsla av att överbrygga en generationsklyfta nämns av en av eleverna här). Att ta instruktioner i de här sammanhangen, att bli tilldelad särskilda funktioner i arbetsgruppen, fungerar snarast sammanhållande för praktikanterna; att be arbetsgruppen om råd för att skapa rätt mängd efterrätt eller vilka plattor på spishällen som är att föredra för olika kastruller är inte underordnade exkluderande strategier utan snarare bekräftelsesökande inkluderingsstrategier. Samtidigt kan dessa strategier fungera helt motsatt. Som när en av praktikanterna upplevde ”*en obehagligt tyst och verkligen stönande grupp när jag försökte överraska dem med en ny, mindre fet version av deras kött-potatis-och-sås-rätt*”.

Vad som står på spel i dessa till synes banala exempel kan förstås som processer vilka aktivt eftersträvar normalisering genom att söka jämka samman elevernas och arbetsgruppens delvis skilda maskuliniteter. Det är på sätt och vis genom elevernas egna initiativ här, som de själva kopplar till ”*lite mjukare saker*”, ”*att man hjälps åt och gör det bra för varandra för man ska ju ändå äta ihop och så*” (främst matlagning, men även i diskussioner om blomdekorationer, egna sociala nätverk, berättelser om personliga relationer till homosexuella män, etc.) som de upplever ett tydligt stöd från arbetsgruppen och märker att deras strategier leder till en tämligen villkorad inkludering i vardagen. Detta kan också ses i ljuset av att arbetsgruppens medlemmar därigenom upplevs som betydligt mer tillåtande och tillmötesgående av eleverna, eftersom de ”*egentligen inte är så där som man tänker sig*”, som en av dem uttrycker det. Men för de elever som inte lyckas bemästra dessa processer, fungerar istället strategierna på motsatt vis, och blir till starkt stigmatiserande och exkluderande erfarenheter som ytterligare vidgar den redan existerande klyftan mellan praktikant och arbetsgrupp inom ramen för det aktuella delprojektet.

Exempel ges också i intervjuer med eleverna hur de använder normaliserade strategier – vad de själva beskriver som mer ”*självklara grejer*” och ”*när man liksom är på rätt sätt*” – för att uppnå tillhörighet. Att hjälpa till med snöröjning vid stationen, ofta under sena kvällar och tidiga morgnar, tolkar jag som en dylik strategi. Den aktuella elevens egna reflektioner kring snöröjningen handlar bland annat om att han ”*ville hjälpa till genom att göra saker som inte tas om hand annars, och kanske skulle detta hjälpa mig på ett sätt, att alla skulle se mig som en som frivilligt tar ansvar för saker på stationen*”. Även denna strategi – som eleven förstår som normativ i bemärkelsen en ”*sådan där grej som man ju gör för att visa att man duger och så*” – och kanske framför allt då att ta ett eget initiativ, innebar snarare bestraffning än bekräftelse ur elevens perspektiv. Hans förståelse av sin insats kopplas uttryckligen till en frånvaro av be-

kräftelse på att han försöker bidra till verksamheten, men han ger även mer konkreta beskrivningar av hur han upplever att denna syssla också vänds emot honom.¹³

Sammantaget är det således inte självklart så att ett åberopande och användande av vad eleverna uppfattar som normativa strategier (eg. deras föreställningar om en särskild brandmannamaskulinitet) innebär en självklar väg för eleverna i syfte att uppnå legitimitet och status i arbetsgruppen. Tvärtom tycks det vara förmågan att anamma strategier i det vardagliga umgänget med arbetsgruppen, i situationer kopplade till omsorg, relationalitet och vad de själva beskriver som ”att vara människa”, som avgör hur inkluderings- och/eller exkluderingsprocesser utvecklas. Vad som står på spel för praktikanterna är därför på sätt och vis att hela tiden vara medvetna om, och framgångsrikt manövrera i, otydliga och ofta motsägelsefulla villkor för normalitet och normalisering. Samtidigt som ett direkt namngivande av just denna balansgång inte anses vara tillåtet inför eller med arbetsgruppen; ”*jag kan ju inte komma och säga vad jag tycker vi ska äta och så, utan man förväntas ju hitta på det själv när man har den uppgiften och sedan få det man gör att verka självklart...fast utan att man försöker ta i eller så och överdriva liksom...vad man gör*”.

Det här öppnar upp för frågor om på vilket sätt nuvarande SMO-utbildning förbereder eleverna för vad det innebär att bli en del av en professionell arbetsgrupp, vilka förutsättningar de ges att utveckla färdigheter som gör det möjligt att reflektera och förstå hur normalisering och utanförskap kan samverka i ett professionellt sammanhang. Kanske går det att undvika en majoritet av de erfarenheter av exkludering som framkommer i analysen genom att utbildningarna eventuellt kan överväga att initiera fler och tydligare motiverade praktikperioder vid räddningstjänsten och kanske framför allt i ett inledande skede av utbildningen? Den sistnämnda frågan berör direkt de beskrivna erfarenheterna av normalisering och utanförskap i det här avsnittet. Det framkommer även tydligt i anslutning till en specifik erfarenhet som eleverna tar upp kontinuerligt under hela projektiden. Samtliga beskriver, om än på lite olika vis, hur det första utbildningsåret innebär en väntan på att få vara med *på riktigt* – ”*att man går där och liksom står ut tills man får komma ut på stationen*”. Eleverna upplever starkt att de inte kunde tillgodogöra sig en del av utbildningens olika moment och heller inte kände sig motiverade att delta i framför allt de teoretiska momenten under utbildningens första år. Däremot beskriver de samtliga hur praktiska övningar på övningsfältet, och särskilt med lärare med egen erfarenhet av yrket som brandman, var ”*det man satsade på och verkligen gjorde sitt bästa under*”.

Här blir det således angeläget att dels upprepa tidigare ställa fråga om klyftan mellan utbildningarnas idé om yrket och räddningstjänsten motsvarande, dels identifiera behovet av att förse eleverna med möjligheter att ta del av yrkets premisser i ett tidigt skede och kanske helst under det att såväl utbildningens lärare som verksamma inom räddningstjänsten samarbetar om innehåll och upplägg inför, under och efter en sådan praktikperiod. Kanske är det rent av så att SMO-utbildningen ska inledas med en fyra veckors praktikperiod av det här föreslagna snittet?

¹³ Just denna episod kan dock inte återges av konfidentialitetsskäl.

När idé och verklighet sammanfaller

Exempel på exkluderingsprocesser i elevernas berättelser är många och har diskuterats ingående i de tidigare avsnitten, men det är också angeläget att lyfta fram hur deras föreställningar om yrket som brandman ibland också går hand i hand med erfarenheter från praktikperioden. Överlag är det en tämligen homogen bild som framträder när eleverna beskriver varför de valde att satsa på SMO-utbildningen initialt:

Magnus: Det är ju det där att man vill vara mitt i...liksom där det händer...känna att man faktiskt gör någonting bra och viktigt.

Tomas: Jag ville ju bli brandman för att verkligen kunna bidra...alltså...det är ju den där som släcker elden och räddar människor...den grejen som var det som gjorde att jag...och det är ju fortfarande det som...ja...jo men att den där känslan när man är på väg ut på larm och att nu gäller det liksom...det är ju den...det är ju det allt går ut på och allt annat är...får man ju ta liksom.

På liknande vis är bilden av hur det var att påbörja utbildningen präglad av förväntningar på att få vara i centrum, att få lösa svåra situationer, släcka eld, göra insatser som verkligen betyder något central (delvis kopplad till ett hjälteskapande här, men kanske än mer i betydelsen att själv kunna bidra). Samtidigt uttrycker eleverna en stark kontrast mellan denna förväntan och SMO-utbildningens budskap under de första veckorna:

Peter: När vi började då sa dom ju rakt ut att...ni ska inte tro att ni ska bli brandman...alltså...det var ju jättekonstigt...

Forskare Hur då menar du...att ni inte skulle bli...

Peter: ja bli...man hade ju sökt för att bli brandman så klart men så...kom ju det här med förebyggande...och lärarna trummade in att ni blir inte brandmän av SMO och...luften liksom...gick ur en på något vis...

Krocken mellan bilden av yrket och den faktiska utbildningserfarenheten när det gäller SMO-utbildningen har problematiserats utförligt i det föregående och utgör en tämligen väl etablerad problematik sedan tidigare (Bondestam, 2007), och kommer här till uttryck i en frustration över att utbildningen inte motsvarar elevernas idé om yrkets kärna. Det ska även kopplas till den tidigare konstaterade frustrationen över att som elev behöva gå och vänta på att det ska ”bli på riktigt”. Den här erfarenheten återkommer sedan som en gnagande misstro mot utbildningens innehåll – bland annat i form av kritik kring vad utbildningens ämnen egentligen är till för (särskilt de teoretiska momenten om risk, etik, etc.) – och är en central aspekt i elevernas berättelser om utbildningstiden inför praktikperioden. Under den senare uppstår dock situationer där en samstämmighet skapas mellan den initiala föreställningen om yrket och de faktiska erfarenheterna. Här exemplifieras detta med en berättelse om en särskild trafikolycka där eleven tilldelades uppgiften att ta hand om och lugna en bilförare som blivit fastklämd i sitt fordon.¹⁴

¹⁴ Praktikanternas beskrivningar har här varit centrala i analysen av hur bilden av yrket sammanlänkas med deras förväntningar på praktikperioden, men av etiska skäl är det inte görligt att återge händelser i

Det var ett larm om en bilolycka och jag blev tillsagd att följa efter i Polon. När vi väl kom fram till olycksplatsen var det inte som vanligt så att jag stod och tittade på när de andra fördelade arbetet utan jag blev direkt tilldelad en uppgift. Jag skulle ta mig in i bilen och lugna och stödja en person som satt fastklämd, medan de övriga säkrade platsen, påbörjade losstagning och skötte kommunikationen med polisen. Det var som om jag direkt fann mig i situationen fast jag ju aldrig varit i den förut och det kändes riktigt bra. Jag drog om henne en filt och höll hennes hand och vi pratade lugnt och nära om vem hon var och vad som hänt och vilka hon tänkte på just då. Jag kanske inte tänkte så just då när jag satt där, men efteråt var det som om jag äntligen hade fått vara med, att jag faktiskt kan det här med att vara brandman. Det var en jätteskön känsla, både att få ta ansvar för något viktigt och som är på allvar, men också att känna att jag faktiskt kan göra det och att jag till och med är riktigt bra på det.

Dessa erfarenheter kretsar på olika sätt kring utövandet av omsorg och känslan av att vara ämnad för uppgiften, fast de kanske inte har funderat på sitt yrke precis på det sättet tidigare. Samtidigt kan eleverna identifiera tydligt att det var det här de ville göra, så här de ville känna i utövandet av yrket, en slags omedelbar bekräftelse på sin egen förmåga, men kanske framför allt en känsla av att ha utfört något betydande och avgörande för en annan människa. De här erfarenheterna kan kopplas till upplevelsen av att omsätta omsorgsrationalitet i sin (blivande) profession. Å ena sidan en kontrastverkan som uppstår mellan bilden av det att vara brandman som de initialt tog med sig till utbildningen och den faktiska känslan av att bidra väsentligt till arbetsgruppens arbete, å andra sidan en harmonisering av just dessa två bilder och att de sammansmälter till en helhet. Insatser präglade av omsorgsrationalitet kopplas i det här exemplet till elevernas uppfattningar om det att bli och vara brandman – vilket kan förstås som att elevernas berättelser om att släcka brand bara är ytfenomen, normativa föreställningar, som egentligen döljer de främsta skälen till att arbeta som brandman – att göra skillnad, att känna att man själv betyder något och att faktiskt göra något bra för någon annan. Här berör eleverna något av omsorgsbegreppets själva kärna; det att själv vara till för någon annan.

Sammanfattning

En uppsättning relaterade teman har genomsyrat analysen i det föregående och har var för sig fokuserat riskförståelse, professionsskapande, utbildnings- och lärandemiljö, inkludering och exkludering, normalisering, samt relationen mellan viljan att bli brandman och att utöva yrkets kärna. Elevernas erfarenheter konstruerar mer specifikt en tredelad verklighet under praktikperioden. De försöker på olika vis (1) anamma etablerade maskuliniteter så som de kommer till uttryck i arbetsvardagen under praktikperioden (rätt mat, sätt att uttrycka sig, underordningsstrategier, tv-rummet, Polon, etc.), (2) positionera sig genom att de tycker sig gå verksamhetens normer till mötes genom att utföra sysslor som de anser skapar inkludering och tillhörighet och grund för bekräftelse och synlighet (snöröjning som exempel, en hantverkarmaskulinitet), samt (3) tolka sina upplevelser som att de uppnår en förväntad och/eller önskad maskulinitet (brandmannen som hjälte) i de situationer där de under övning eller insats

citatform, varför här istället görs ett sammanslaget referat av flera elevers motsvarande berättelser i en skapad, fiktiv situation.

tilldelas en tydlig funktion (exemplet med trafikolyckan). I någon mån finns här också ett fjärde element som kan kopplas till elevernas politiskt situerade funktion i egenkap av bärare av en större reformprocess vilken inriktar sig på att gradvis ställa om räddningstjänsternas verksamheter mot mer riskförebyggande perspektiv och arbete. Om inte annat är det en bland flera möjliga tolkningar av elevernas påtagliga erfarenheter av inkludering/exkludering, och att just dessa erfarenheter riktar betydelsefulla frågor till samtliga parter i sammanhanget.

Huvudpoängen blir här alltså att det inte är en enkel bild av till exempel en sorts normerande maskulinitet som styr och ordnar situationen, utan att det finns flera olika maskuliniteter med olika förutsättningar och innehåll som ständigt konstrueras i en växelverkan mellan organisation, riskförståelser, idéer om lärandevillkor, och så vidare. Uttryckt annorlunda ger detta ytterligare vikt åt de analytiska poänger som successivt lyfts fram i analysen av elevernas berättelser. Det blir förmodligen avgörande framöver för SMO-utbildningens relationer till räddningstjänsten, och vice versa, att *skapa samstämmiga bilder av brandmannen, att utveckla en gemensam idé om lärande, att utifrån båda organisationernas behov och villkor sätta elevernas erfarenheter i fokus*, samt att eftersträva processer i övrigt som i större utsträckning än vad som är fallet idag förmår *skapa övergångar mellan utbildning och profession*. Några centrala frågeställningar som det här delprojektet utmynnar i är bland annat:

- Hur ska praktikperioden under SMO-utbildningen utformas?
- När ska den placeras under SMO-utbildningen?
- Hur ska eleverna förberedas inför perioden med avseende på studerandes relationer med handledare och arbetsgrupp, men även när det gäller relationer mellan utbildningens LiA-ansvariga lärare och handledare?
- Vilken roll kan handledare ha vid förberedelser inför, under och efter praktikperioden?
- Hur kan SMO-utbildningens innehåll formuleras så att en grundläggande förståelse för räddningstjänstens professionella kunnande uppstår, samt så att yrket i sig i betydligt större utsträckning än idag förstås som ett erfarenhetsyrke?
- På vems villkor ska praktikperioden utformas, det vill säga utifrån vilken politisk agenda och utifrån vilken förförståelse om studerandes lärande?
- Vilka ska vara delaktiga i och/eller ansvara för utformning och innehåll av SMO-utbildningen framgent?

Projektgemensamma analyser och slutsatser

I detta avslutande avsnitt i rapporten diskuteras gemensamma analyser och slutsatser från projektet. Framför allt presenteras graden av måluppfyllelse i projektet genom att dess syften utförligt följs upp med beskrivningar av uppnådda resultat. Som en del av denna redovisning ingår bland annat en utförlig beskrivning av en analysmodell för maskulinitet, organisation och risk som har bäring på svensk räddningstjänst, men även en vidare organisationskontext. Modellen följer framför allt upp genomförda aktionsforskningsmoment genom att skapa en helhetsförståelse av ingående teoretiska delar, analyser av empiriska material, samt genomförda insatser i sig i de tre olika delprojekten. Slutligen utvecklas två särskilda avsnitt vilka berör både genomförd, och framtida behov av, kunskapsutveckling. Det sker i två delavsnitt vilka var för sig belyser frågor om maskulinitetspositioner i räddningstjänsten och identifierade frågeställningar kring övergångar mellan utbildning och profession. Det sistnämnda syftar även till att beskriva projektets grundläggande empiriska frågeställning, vilken även återfinns i rapportens huvudtitel – resan från novis till nestor.

Undersökning, utveckling och förändring

att undersöka, utveckla och förändra utbildande och utförande verksamheter knutna till svensk räddningstjänst utifrån en aktionsforskningsorienterad problematisering av maskulinitet, organisation och risk.

Med de tre centrala begreppen Maskulinitet, Organisation och Risk har en fokal räddningstjänst samt MSB:s utbildningsorganisation undersökts och beforskats. Projektet syftade bland annat till att åstadkomma utveckling och förändring genom att konkret utformas i linje med aktionsforskningsbaserade ansatser. Det har till exempel inneburit att forskarna i projektet använt och introducerat teoretiska begrepp och kunskaper för att stödja pågående utvecklingsprocesser. Därtill har deltagare i projektet själva aktivt medverkat till utvecklandet av, och i viss mån skapandet av, dessa begrepp och även andra nya begrepp och kunskaper av relevans för att beskriva och förstå räddningstjänstens verksamheter. I tre olika delstudier har denna aktionsforskningsbaserade idé omsatts i praktiken genom olika metoder och angreppssätt och med skilda deltagarkategorier.

I delstudien ”Bilderna av brandmannen” genomfördes homogena och heterogena seminarier och bildanalyser med fokus på organisationens symboliska och materiella produktion av risk och maskuliniteter. Det empiriska materialet utgjordes av flera skikt: (1) de bilder som förhandlas och omförhandlas i projektet som sådant, (2) den officiella bilden som förmedlas av MSB i informations-, utbildnings- och rekryteringsmaterial, samt (3) ”fiktiva” bilder i barnböcker, skönlitteratur, filmer, dokumentärer och TV-serier.

I den andra delstudien, ”Arbetsgrupp i räddningstjänst”, genomfördes en etnografisk deltagande observation, vilket innebar att en av forskarna i forskargruppen följde en arbetsgrupp inom räddningstjänsten under en längre period med särskilt fokus på styrkeledaren i gruppen. Det empiriska materialet bestod av etnografiska anteckning-

ar, forskarens egen loggbok, dokumentation från genomförda seminarier och en sam-skrivningsprocess. De teman som problematiserades kretsade bland annat kring kompetens, lärande, kroppen, fysiska tester, omsorg och förståelsen av arbete.

I den tredje och sista delstudien, ”SMO-elever i praktik”, stod studerandes erfarenheter inför, under och efter praktikperioden under MSB:s utbildning till brandman (SMO – Skydd mot olycka) i fokus. Det empiriska materialet sammanställdes i form av bildmaterial, intervjuutskrifter, samt de studerandes och forskarens loggböcker. Analyserna kretsade särskilt kring erfarenheter från praktikperioden och hur dessa kan relateras till frågor om lärande, riskförståelse, inkludering och exkludering, normalitet, med mera.

Delprojekten har kontinuerligt berikat varandra genom utbyte av problembilder, erfarenheter, kunskaper och tolkningar i linje med en projektövergripande idé om att undersöka verksamheter inom svensk räddningstjänst knutna till en fokal brandstation. Vidare har olika etiska överväganden utformats och ständigt utvecklats, vilka bland annat styr omfattning, inriktning och utförande i respektive delprojekt. Dessa etiska positioneringar har också haft avgörande betydelser för producerandet av vetenskaplig text och inte minst möjligheter att skildra skeenden och presentera analyser i denna slutrapport. Slutligen har projektet inneburit att nuvarande organisation för och utförande av utbildning och räddningstjänst problematiserats tillsammans med olika deltagarkategorier, i linje med aktionsforskningsidén, vilket bidragit till att delvis nya kunskaper och arbetssätt introducerats och utvecklats i olika delar av verksamheten.

Till projektet har en strategiskt sammansatt referensgrupp knutits vilken varit betydelsefull för projektets genomförande i flera avseenden (se bilaga 1). Referensgruppsmöten, vilka skett två gånger per år, har varit utformade med syfte att stödja analys- och aktionsforskningsprocesser, men referensgruppen har även deltagit aktivt i utformandet av enskilda empiriska moment (till exempel formen för och innehållet i de heterogena seminarierna i delstudien ”Bilderna av brandmännen”). En annan viktig funktion med referensgruppen har varit att kontaktytor och dialoger mellan verksamhetsföreträdare inom svensk räddningstjänst utvecklats – ett mycket värdefullt bollplank för forskargruppens reflektioner kring hur empiriska material kan tolkas.

De homogena seminarierna har här inneburit reflektioner över deltagarnas egen roll och bilden de har av sig själva. Därigenom har betydelsefulla utvecklingsprocesser genererats som inverkat på förståelsen av olika situationer och skeenden. Framför allt har delstudiens seminarier skapat en ”fler” och ”efter” effekt i flera steg – kunskaper som skapats under samtal mellan olika verksamhetsföreträdare har lett till väsentliga insikter om den egna och andras situationer som blivit avstamp för fortsatta kunskapsprocesser.

Referensgruppsmötena och de heterogena seminarierna har varit utformade med syfte att leda till förändring vilket har skapat utvecklings- och förändringspotential genom att bygga upp kontakter mellan verksamheter och verksamhetsföreträdare. Reflektioner och formuleringar har fått en arena och lett till olika sätt att försöka komma åt vilka föreställningar som finns om varandra och var finns det brister, att se det hos varandra. En slutsats från dessa seminarier och möten är att förändringar måste ligga i verksamheterna. De homogena seminarierna har lett till reflektioner över den egna rollen och självbilder vilket också har startat utvecklingsprocesser. Det homogena

seminariet med deltidsbrandkåren och det mötet som där ägde rum är ett bra exempel där bildanalyserna och diskussionerna ledde till förskjutningar i förändringsprocesser. Det finns ett signifikant skifte i insiktsnivå före och efter seminariet. De menar att de visserligen kan gå tillbaka och fortsätta som förut men då har de ändå med sig kunskapen om att det kan vara på ett annat sätt. De kommer inte att kunna tänka på till exempel utbildningens utformande utan att tänka på hur diskussionerna har gått och hur de skulle kunna leda till utveckling.

Studien av arbetsgruppen visar att glappet mellan strategisk organisationsnivå och operativ arbetsgruppsnivå har som konsekvens att strategier för förändring är svårimplementerade. En inte oväsentlig del av utförandemakt återfinns i arbetsgrupper vilket utvecklas mer nedan (se avsnitt Modell för analys). Möjlighet till förändring genom forskares närvaro är på samma sätt begränsad. Det har dock uppstått reflekterande processer genom seminarierna och i samskrivningen. Framför allt har diskussionerna om risk och kompetensutveckling återkommit som reflekterande moment.

När det gäller LiA-elevernas erfarenheter av sin praktikperiod pekar dessa relativt entydigt mot att de hamnar i skärningspunkten mellan olika konkurrerande intressen. Den av MSB iscensatta SMO-utbildningen och dess syften att etablera en ny förståelse av räddningstjänstens ansvarsområden och arbetsinnehåll med tydligare inriktning mot förebyggande arbete, står i kontrast till räddningstjänsternas villkor att inom ramen för sina verksamheter bibehålla en kvalitativt hög insatsberedskap och tillgodogöra sig rätt kompetenser för att kunna utföra sina verksamheter. Eleverna blir delvis bärare av olika incitament för att bedriva utbildning, vilket inte minst kommer till uttryck i olika förståelser av hur den pedagogiska situationen för dem uppfattas. Här handlar det således om på vems villkor utbildningar till brandman utformas och utifrån vilken förståelse av arbetets nuvarande och framtida innehåll, men även effekter av på vilken nivå inom Svensk räddningstjänst faktiska möjligheter att styra och utveckla förändringsprocesser förutsätts.

Modell för analys

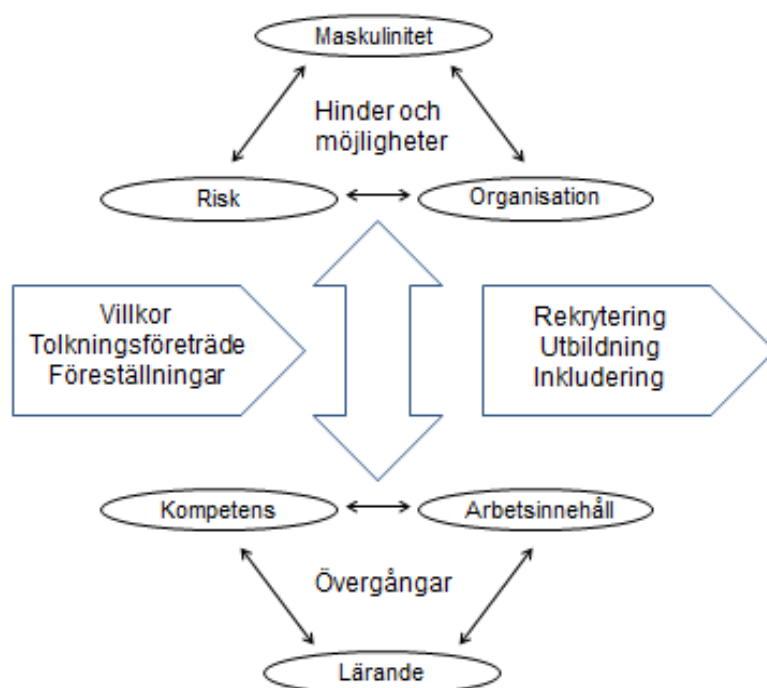
att teoretiskt och metodologiskt utveckla en analysmodell för maskulinitet, risk och organisation med utgångspunkt från aktionsforskningsbaserade delstudier.

Projektets resultat kan beskrivas på olika sätt. Ett sätt att göra det är genom att presentera en modell där de centrala analysbegreppen relateras till varandra och till det vi betraktar som resultat. De centrala begreppen är, som har tydliggjorts genom rapporten, Maskulinitet, Organisation och Risk. Analysmodellen som bygger på dessa kallar vi MOR – att göra en MOR-analys med hjälp av modellen. Den är formulerad i tre huvudsakliga delar

1. De tre huvudbegreppen och hur de relateras till varandra
2. En djupare genomgång av respektive begrepp utifrån det empiriska materialet
3. Tre i materialet identifierade processer där konstruktionen av maskulinitet blir särskilt signifikant och har genomgripande inverkan

1. Grundmodellen för en MOR-analys bygger på vilka villkor och föreställningar som finns och uttrycks i ett sammanhang och i förståelser av begreppen maskulinitet, or-

ganisation och risk på en operativ mikronivå. En mycket central utgångspunkt är hur tolkningsföreträdet ser ut, vem som har det och hur det uttrycks över till exempel vad maskulinitet, organisation och risk är och tillåts vara. I dynamiken mellan begreppen finns både hinder och möjligheter för förändring, eller för bevarande. Projektet har haft en särskild analytisk blick på övergångar, vilka övergångar som förklarar ett sammanhang, till exempel sammanhanget arbetsgrupp på en brandstation, elever som ska göra sin praktik på en brandstation, deltidsarbetsgruppens förståelse av arbete eller övergång från operativt insatsarbete till ett akademiserat förebyggande arbete. Tre begrepp som förklarar hinder och möjligheter i övergångar är kompetens, arbetsinnehåll och lärande. Kompetens, arbetsinnehåll och lärande betraktas ur ett maskulinitetsperspektiv, ur ett organisations- och också ett riskperspektiv och de villkor, föreställningar och tolkningsföreträden som råder för respektive.

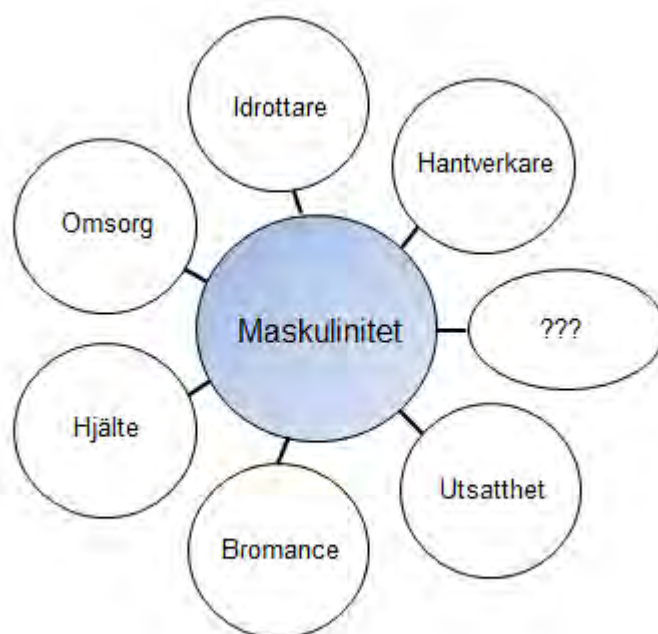

Figur 1. Modell för MOR-analys av organisationer.

2. De tre centrala begreppen fylls med olika innehåll i olika sammanhang och varierar alltså med villkor, föreställningar och tolkningsföreträde. Maskulinitet och maskulinitetskonstruktioner förstås inte likadant i alla organisationer, i alla delar av en och samma organisation. Inte ens i samma enhet sker alla maskulinitetskonstruktioner på samma sätt eller ger samma resultat. Det finns inte en enhetlig statisk maskulinitet som bara pågår utan det finns flera parallella konstruktioner och delkonstruktioner som varierar med det lokala. I projektet har vi identifierat tre centrala maskulinitetskonstruktioner som är teoretiskt välkända sedan tidigare och det är Idrotts-, Hantverkar- och Hjälm-maskuliniteter. Vi menar att dessa tre konstruktioner återfinns i dagligt arbete på en brandstation och att det finns återkommande föreställningar om att dessa maskuliniteter återfinns i brandmannakontexten liksom att tolkningsföreträdet för vad dessa maskuliniteter innebär svarar mot och finns inom sammanhanget i ett relationellt förhållningssätt mellan sammanhang och individ. En ingenjörsmaskulinitet framträder också i materialet och framför allt i det sammanlagda materialet från alla tre

delstudierna. Det är företrädevis bland förebyggarna och brandingenjörerna, alltså de som fungerar som insatsledare, som utvecklar den.

Till det kommer andra konstruktioner av maskulinitet som framträder i materialet och det är omsorgsrationalitet, utsatthet och bromance (för en djupare genomgång se nedan). Eftersom olika organisationer, enheter och sammanhang skapar olika sorts maskuliniteter går en MOR analys ut på att ta fram vilka som gäller i olika specifika situationer och vad de fylls med. En brandmannamaskulinitet skulle exempelvis kunna vara hantverkarorienterad och i vissa sammanhang – där det behövs praktiskt problemlösningsförmåga och bred, praktiskt erfarenhet – starkt betona det hantverkarmässiga kunnandet medan det i andra sammanhang krävs en förstärkning av förmåga att visa omsorg, till exempel i hantering av offret vid en bilolycka eller när en kollega råkar ut för problem. I det fallet krävs en integrering av hantverkarskicklighet och omsorgskompetens och/eller maskuliniteter som innehåller båda delarna utvecklas. Den som inte kan utveckla de sidor som krävs för situationen kommer inte att inkluderas i den (villkor). Tolkningen av om vem som har förutsättningarna sker i arbetsgruppen – arbetsgruppen har alltså tolkningsföreträdet om lämplighet som leder till inkludering. Oavsett nivån på formell kompetens sker inkluderingen utifrån föreställningen om lämplighet och rätt sorts maskulinitet. Organisationsutveckling och förändring kan ske genom formuleringar och analyser av vad som betraktas som rätt sorts maskulinitet.

Figur 2. Maskulinitet i en MOR-analys.

Rätt sorts maskulinitet utvecklas utifrån olika villkor i olika sammanhang. Det kan också finnas olika föreställningar om lämplighet och maskulinitetskonstruktioner på olika hierarkiska nivåer (organisation). Om man tänker sig att de olika hierarkiska nivåerna i organisationen speglar olika nivåer av maktmöjlighet (bil.4) så skulle den högsta nivån i organisationen – den strategiska nivån – spegla hög maktmöjlighet, den mellersta, planeringsnivån – spegla den makt som ingår i att definiera planer, budgetar och liknande och slutligen den lägsta nivån, eller basnivån spegla den operativa makten. I räddningstjänsten är maktanvändningen på basnivån stor. Det finns en hög nivå

av makt på den operativa nivån, alltså att man i grupperna i hög utsträckning bestämmer vad som ska genomföras och hur (tolkningsföretråde). Om man på strategisk nivå beslutar om en organisationsförändring och försöker genomföra den på operativ nivå utan att den är förankrad i arbetsgrupperna kommer den inte att bli framgångsrik. För att ett förändringsarbete ska kunna äga rum måste man ha den operativa nivån med sig.

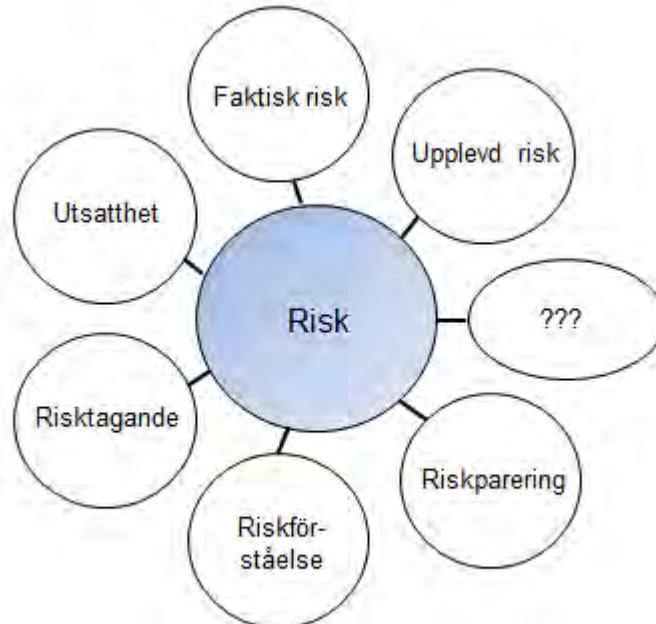
En verksamhet som räddningstjänstens, som i så hög utsträckning bygger på att svara mot extern stimuli, behöver en hög nivå av flexibilitet, bred kompetens hos medarbetarna och förhållandevis hög nivå av delegation av utförandemakt. För att arbetet ska kunna fungera effektivt behöver arbetsgrupperna, åtminstone vid insats, ha mandat att inom gruppen fördela uppgifter, i enlighet med Trists resultat om autonoma grupper. Detta medför ett coachbaserat ledarskap och hög nivå av utförandemakt. Utmaningar uppstår när grupperna förväntas utföra uppgifter som de på gruppnivå anser inte ingår i arbetet, till exempel en del förebyggande arbete eller förändring mot jämställdhet och mångfald. Förståelse av arbete och vad arbetets kärna och uppgifter är blir en mycket central fråga i skapande av maskuliniteter och inkludering av individer eftersom villkor och lämplighet för arbetet avgörs lokalt i grupper och på den operativa nivån. Föreställningar om hur organisationen fungerar, vilken uppgift man har i den samt om vilket arbete som ska utföras styr uppfattningen och föreställningen om vilken kompetens som krävs och vem som kan besitta den. Det finns en stark föreställning om kroppskompetens till exempel, att det krävs en mycket specifik kroppskompetens för att man ska klara arbetet, som utgår från förståelsen av arbetet som ett insatsarbete med fokus på operativa handlingar. Även om man på den strategiska nivån, där både räddningstjänstens ledning och MSB:s direktiv kan anses ingå, uttalar att man ska prioritera och utveckla förebyggande arbete så är det genom organisationen, i rekrytering och inkludering det operativa insatsarbetet som är verksamhetens kärna.

Det finns ett signifikant glapp mellan de olika förståelserna av arbete och de olika hierarkiska nivåerna i verksamheten. Samtidigt som en stor del av budskapet på alla nivåer är att det operativa insatsarbetet är själva syftet med verksamheten och en del av verksamheten som man inte vill tumma på pågår ett förändringsarbete som syftar till en akademisering med fokus på förebyggande och pedagogiskt arbete. Innehållsmässigt kan man ställa sig frågan hur förenliga dessa två linjer är åtminstone med avseende på rekryteringsstrategier, inkluderingsmöjligheter och den kompetensefterfrågan de leder till. Den operativa insatslinjen förutsätter en viss, ganska bred, uppsättning av insats- och kroppskompetens, hantverkar- och idrottsmaskulinitet, medan förebygggarlinjen förutsätter en annan som inte bygger på kroppskompetens på samma sätt, som utgår från en akademisering och rekrytering av ingenjörsbaserad maskulinitet.

Figur 3. Organisation i en MOR-analys.

Det är dock inte bara villkoren, föreställningarna om lämplighet eller tolkningsföreträdet om arbetsinnehåll som konstruerar maskuliniteter i räddningstjänsten. En annan mycket central faktor är risk.

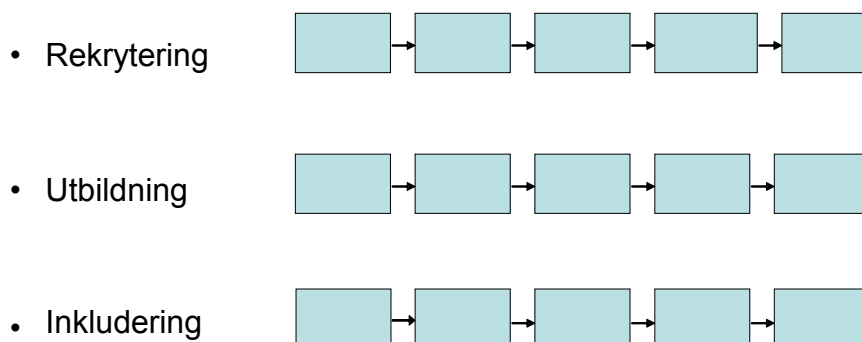
Figur 4. Risk i en MOR-analys.

Risk är ett mycket komplext begrepp och det blir inte mindre komplext i en verksamhet där förutsägbarheten är mycket låg såsom i blåljusverksamheter. En vanlig riskutgångspunkt är att män är mer risktagande än kvinnor och att maskuliniteter konstrueras utifrån ett högt risktagande. Detta antagande, att maskulinitet per definition inne-

bär högt risktagande, finns det inte belägg för i materialet. Snarare innebär tolkningen av arbetet som operativt insatsarbete med höga kompetensförväntningar att risktagande inte alls premieras, vilket är ett återkommande resultat i studier av räddningstjänster. Det finns dock undantag från detta och det är ett kalkylerat risktagande som kan leda till positiva konsekvenser till exempel i termer av hjälteskapande. Ett risktagande där man räknar med att kunna utföra den riskfyllda aktiviteten, alltså ha den skicklighet som krävs för uppgiften där också kollegorna i gruppen anser att skicklighetsnivån är tillräcklig, kan bedömas som godkänd om det innebär att man räddar livet på någon. Att rädda livet på någon är ”den högsta bonusen” och den viktigaste uppgiften för en brandman i räddningstjänsten, enligt dem själva. Vägen dit kan vara genom ett risktagande. Vem som helst får inte ta risker och i synnerhet inte risker som bryter mot regelverket. Inbyggt i risktagandet är just kompetensnivån och att risken är kalkylerad. Brandmannamaskuliniteter bygger alltså inte på ett högt risktagande där man sätter sitt eget liv på spel för att bli hjälte utan snarare det motsatta där eftertänksamhet och erfarenhetsbedömningar samt grad av inkludering avgör hur risktagande kan och får se ut. Riskutsatthet är vanligare än risktagande och förekommer både i operativt insatsarbete och i övningar. De strategier som utvecklas för att parera risk utvecklas för de situationer där man identifierar, eller har föreställningar om, en hög riskutsatthet. I relation till maskulinitetskonstruktioner är det snarare omsorg och omsorgsrationalitet, genom föreställningar om riskutsatthet, än risktagande som är den förklarande faktorn. Att tillåtas och ha kapacitet att visa och agera omsorg är starkare element än risktagande. Det kalkylerade risktagande som förekommer bygger på en omsorgsrationalitet.

3. Den tredje delen av modellen består av processer där (kön) maskuliniteter görs i väldigt hög utsträckning. Fonden till processerna är villkor, tolkningsföreträde och föreställningar om maskulinitet, organisation och risk. Kön, och i det här projektet särskilt maskuliniteter, görs hela tiden och förändras hela tiden som en dynamisk process. Olika sammanhang har olika processer som förklarar hur kön görs lokalt. Förskolans processer för att göra kön kan vara ungefär desamma som räddningstjänsten men där själva görandet blir lokalt olika. En process där kön görs i väldigt hög utsträckning är rekryteringsprocessen. Rekrytering till en verksamhet, till ett arbetslag, sker på olika nivåer och i faser.

Processer

Figur 5. Processer i en MOR-analys.

En rekryteringsprocess där man inte alls har med sig förståelsen av hur föreställningar om kön och lämplighet spelar in kan leda till en väldigt hög nivå av könskonstruktion just för att den är omedveten. Rekryteringen kan mycket väl fånga upp "rätt" person och i synnerhet om ett bakomliggande syfte med rekryteringen är att hitta likhet, att bekräfta organisationskulturen och motverka en förändring. I sammanhang där man uppfattar det som viktigt att en lämplig personlig kompetens rekryteras, att personkemin måste stämma, som betraktas som viktigt på räddningstjänstens operativa nivå kan rekryteringsprocesser leda till en bekräftelse på de könskonstruktioner som redan pågår. En rekryteringsprocess där man är medveten om att kön görs redan i inledningsskedet i beslutet om att en rekrytering ska ske, och sedan i beslutet om det är en fyllnadsrekrytering eller en nyrekrytering, ger utrymme för analyser av föreställningar om lämplighet och hur dessa inverkar på könskonstruktioner i verksamheten. Det medför att genusanalysen följer med genom hela rekryteringsprocessens alla steg och att kön, eller den rådande maskulinitetskonstruktionen, inte blir den styrande faktorn.

I modellen för just räddningstjänsten ingår också utbildningsprocessen och inkluderingsprocessen. Inkluderingsprocessen startar i det ögonblick någon bedöms som lämplig för arbetet som brandman. Bedömningen är ofta intuitiv och baseras på tidiga intryck. Dessa tidiga intryck måste innehålla rätt signaler om till exempel underordning, att en person är villig att delta i det sammanhang som finns och inte är där för att förändra sammanhanget. De olika stegen i inkluderingsprocessen visar därför på de olika faser som uppstår när en person är på väg in. Processen innehåller moment av bedömning av egenskaper, både vilka som visas upp och vilka som senare är de verkliga egenskaperna om det skulle skilja sig från de uppvisade. Andra moment är förmåga att ingå i grupp, vara en lagspelare, och att förstå när man ska ta ett steg tillbaka och när man ska ta ledning liksom hur man försöker ingå i eller förstå jargonger och de tråkigare arbetsuppgifterna som man förväntas dela lojalt på. Inkluderingsprocessens steg varierar med verksamhet och grupp, den kultur som råder i en grupp eller på en station. Detta i sig utgör en del av analysarbetet, att formulera vilka steg som är centrala i processen och vilka konsekvenser som uppstår i olika steg och vad dessa innebär för maskulinitetskonstruktioner. Dessa processer, tillsammans med rekrytering, spelar avgörande roller i hur maskulinitet, organisation och risk konstrueras i daglig verksamhet

Utbildning är alltså en tredje relevant process i sammanhanget som på olika vis är kopplad till de identifierade begreppen maskulinitet, organisation och risk. Vid utformandet av utbildning finns en rad olika faser som successivt etablerar en särskild organisation och organisationskultur, som på olika vis strukturerar möjligheter att integrera nya perspektiv, utveckla lärandemål, stödja nya kunskapsprocesser, eller etablera en pedagogisk förståelse som är gemensam för till exempel ett lärarlag. Precis som i exemplet med rekrytering ovan är det avgörande i vilket skede och på vilket sätt kön, och i det här sammanhanget maskulinitet, görs och med vilka konsekvenser. Rekrytering till utbildningar styrs av ett samtida politiskt och kulturellt klimat med normer för kön, och dessa kommer bland annat till uttryck i urval, rekryteringsmaterial, introduktionsmoment på utbildningar, valet av examinations- och lärandemål, med mera. I dessa enskilda moment är det möjligt att göra avsiktliga val som styr utbildningens deltagare och utformning mot till exempel mer normkritiska utgångspunkter. Det innebär konkret att gå från en i stora delar könsblind process, över en skenbart könsneutral förståelse av en situation eller ett skeende, vidare till nuvarande fokus på

jämställdhet och rekrytering och integrering av kvinnor i SMO-utbildningen, och fram till ett normkritiskt perspektiv som vilar på kunskaper om för verksamheten relevanta maskuliniteter utifrån vilka bildmaterial, uttryckta förväntningar, pedagogisk förståelse, teoretiskt och praktiskt innehåll, systematiskt utformas och utvecklas. På liknande vis går det att sammanlänka maskulinitet med risk och organisation i en utbildningsprocess och utforma, utveckla och förändra denna.

Sammanfattning modell

MOR modellen är en sammanfattning av projektets resultat med avseende på maskulinitet, organisation och risk – vad dessa begrepp kan sägas innehålla i en verksamhet som Räddningstjänsten och hur de konstruerar varandra. För att förstå de konstruktioner som sker i daglig verksamhet måste man ha en bild av de villkor, tolkningsföreträden och föreställningar som styr samt vilka konsekvenser de kan antas leda till. De tre begreppen bär var för sig på komplexa konstruktioner vilka både samverkar och kontrasteras i vardagligt arbete. Genom att ställa upp modellens skeenden i form av processer med olika ingångsvärden och steg tydliggörs successivt villkor, föreställningar och konsekvenser av de avvägningar som görs både avsiktligt och oavsiktligt i en organisation. Som helhet blir därför MOR modellen ett viktigt redskap för att både förstå och kunna iscensätta förändringsprocesser i räddningstjänsten.

Särskild kunskapsutveckling

Projektet har även inneburit möjligheter att utveckla nya, fördjupade kunskaper utifrån en uppsättning identifierade frågeställningar. Det vill säga, aktionsforskningsansatsen i projektet som helhet har inneburit att en mer nyanserad och rik förståelse av särskilda kunskaper blivit möjlig att utveckla. Genom att undersöka och analysera olika verksamheter tillsammans med deltagare har framför allt begreppet maskulinitet kommit att nyanseras väsentligt, och särskilt då i relation till räddningstjänsten särskilda villkor och arbetssätt. I det följande avsnittet diskuteras denna fördjupade bild i termer av såväl förväntade som mer oväntade maskulinitetspositioner, varpå det nästföljande och avslutande avsnittet summerar den övergripande rörelsen från novis till nestor och därmed fokuserar frågor om övergångar inom räddningstjänsten på olika vis.

Maskulinitetspositioner i räddningstjänsten

Olika maskulinitetskonstruktioner aktiveras i olika verksamheter och för med sig olika konsekvenser för organisationen, risk och förändringsbenägenhet. Maskulinitet betraktas i projektet som ett horisontellt begrepp med innebörden att det skapas maskuliniteter varje dag i ett pågående flöde och utifrån sammanhang. Maskulinitet kan handla om praktiker, identiteter, egenskaper och förståelser som innehåller olika möjliga icke statiska positioner vilka växlar med tillfällighetsutvecklade positioner som manifesteras i olika sammanhang. Ett sammanhang i ett flöde – eller en pågående konstruktion - kan leda till antingen en ganska enkel position till exempel hantverkar-kompetens medan ett annat sammanhang i flödet kan leda till en kombination av hantverkare och hjälte. I respektive delstudie har dessa vanligt återkommande positioner exponerats på olika sätt. Vi menar att de olika positionerna kan, men inte måste, ingå i en och samma maskulinitetskonstruktion och det varierar med det som händer i

kontexten (Häyrén Weinestål, 2012). Dessa olika positioner har på en retorisk nivå använts av olika aktörer kopplat till svensk räddningstjänst men också av individer inom kontexter.

I studier av räddningstjänst finns det ofta en teoretisk ingång/förståelse av vilka maskulinitetskonstruktioner man kan förväntas möta, som aktiveras i olika verksamheter. Enligt vår mening kan de här maskulinitetskonstruktionerna sammanfattas i följande positioner

Hjälten (Baigent, 2001; Ericson, 2011): En viss sorts risk leder till möjlighet att bli hjälte, och för att kunna bli hjälte måste man få ta viss risk. Den förutsätter en särskild kroppskompetens men också en särskild nivå av inkludering. Omsorg är ett centralt inslag i hjältemaskuliniteten.

Hantverkaren (Kimmel, 1996): Arbetet som brandman kräver en särskild sorts problemlösningsförmåga, eller i vart fall att någon i gruppen tillhandahåller detta, genom hantverkarkompetensen. Det krävs en handlingsorienterad och händighetskompetens för en del moment i arbetet som hantverkaren kan bidra med.

Idrottaren (McKay, 2007): Den premierade kroppskompetensen bygger på smidighet, snabbhet och styrka och förutsätts vara under ständig utveckling. Den anses allmänt komma från och utvecklas i lagorienterade idrotter såsom fotboll, ishockey och bandy. Idrottarspositionen innebär att förstå hur man fungerar i lag, att vara lagspelare.

Teknikern/Ingenjören (Mellström, 1995, 2004; Forslid, 2006): Kunskaper om hur risk förebyggs genom uppfinningsrikedom och teknisk-rationell kunskap. En uttalat akademiskt formulerad positionering som kan ses till viss del förkroppsligas av brandmän, brandingenjörer och SMO-elever. Den rena ingenjörskompetensen bär ofta olika medelklasskonnotationer.

Till dessa tidigare identifierade positioner har projektet resulterat i andra mer komplexa bilder av maskulinitetskonstruktioner. Det har skett som en konsekvens av valet av forskningsansats i projektet. Utgångspunkten att pröva aktionsforskning – med fokus på medforskande deltagare som medverkar, utvecklar och ibland styr kunskapsutvecklingen – har inneburit att projektet sammantaget genererat delvis andra och i viss mån även nya kunskaper som inte innehåller den, vanligt förekommande och marknadsförda, bilden av brandmannayrket som ett konstant och återkommande risktagande. Det finns dock olika förståelser av risk som en konsekvens av olika aktörers erfarenheter av och positioner inom svensk räddningstjänst, vilket bland annat exponeras i projektets material som ett riskskapande moment i sig. Riskförståelsen kretsar snarare kring andra fenomen och utifrån andra villkor, vilket sammantaget kommer till uttryck i de komplexa bilder av maskuliniteter som vuxit fram genom projektet. Dessa kan kortfattat beskrivas som:

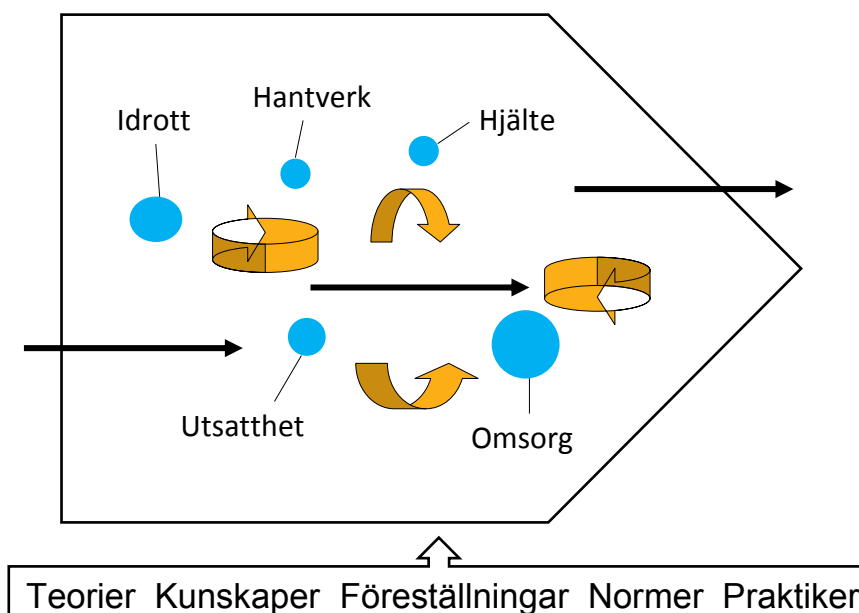
Omsorgsrationalitet: Det är premierat att kunna och vilja visa omsorg i de sammanhang där det anses krävas (utifrån en lokal förståelse av arbetets innehåll). Vårdkompetens är därför ett viktigt inslag i arbetslaget. Genom omsorg om andra, inte bara i olycksituationer utan även i det vardagliga såsom att vika andras tvätt, inkluderas man i gruppen. Omsorgen, i det vardagliga arbetet, riktas mot den som är/blir inklude-

rad och som ”gör rätt”. I en akut situation förväntas den presteras mot den som är i nöd. Det ingår i en maskulinitetsposition som blir tydlig framför allt gentemot offren vid larm men på en mer sublim nivå återkommer den även i det enkla. Den som inte är inkluderad har inte tillgång till omsorgen och har heller ingen arena för att visa upp sin egen omsorgskapacitet.

Bromance: I brandmannafamiljen finns det möjligheter till djup vänskap, djupare än en kollegial sammanhållning. Den utvecklas inte gentemot alla utan i enskilda parbildningar men där den utvecklas är den djupare än annan vänskap och kan vara viktigare än alla andra relationer. En vanligt förekommande, av olika deltagare utvald, bild, som indikerar detta, är bilden av de kramande brandmännen (se bil. x). Djupet av relationerna exponeras återkommande i materialet liksom konsekvenserna för en enskild av bristen på en djup bromance relation.

Utsatthet: Det finns ett exponeringsmoment i brandmännens arbete som utgår från berättelser om vanmakt. Dessa berättelser har inslag av själv/egen-victimisering med upplevelser av risk för det oförutsedda, till exempel att utveckla cancer eller att riskera att bli ett offer vid larm om olyckor som inte går att kontrollera (stora mängder farliga ämnen, attacker från delar av allmänheten men också utanförskap och mobbing på stationen).

De maskuliniteter som förekommer har vi alltså betraktat som positioner i en pågående konstruktion vilket illustreras enligt följande:

Figur 6. Maskulinitetsprocesser som flöde i arbetsvardagen.

Här illustreras hur olika maskulinitetspositioner kan förekomma i ett pågående flöde och både konstrueras och rekonstrueras beroende på sammanhang. En omsorgsposition och en hantverkarposition förekommer parallellt exempelvis vid en bilolycka där offret ska vårdas medan bilen klippas upp. Detta visar också på att maskulinitetskon-

struktioner i räddningstjänsten är komplexa vilket har tydliggjorts genom alla delprojekten och att de inte med nödvändighet svarar mot föreställningen om maskulinitet i räddningstjänsten.

Komplexiteten i de maskulinitetspositioner som återkommer i olika sammanhang skapar problem i övergångssituationerna. En SMO elev som kommer på LiA till en räddningstjänst har förhållandevis kort tid på sig att läsa av vilka maskulinitetspositioner som råder i olika sammanhang vilket medför svårigheter att visa upp och exponera det som krävs för inkludering. Om det inte finns med i en persons tidigare repertoar kan det vara svårt att erövra i tid. Till det kan läggas att SMO-eleverna ofta är ganska unga med begränsad arbetslivserfarenhet, att de kommer från ett sammanhang där räddningstjänsten och dess verksamhet framställs på ett annat sätt än vad som svarar mot det de möter när de kommer ut på sin praktik. Övergången från ny brandman till inkluderad brandman innehåller andra förväntningar på maskulinitetskonstruktioner där exponering av fel sorts maskulinitet kan få konsekvenser av att inte bli inkluderad. Nestorn, slutligen, måste kunna skifta mellan de olika maskulinitetspositioner som krävs i det lokala sammanhanget och att förvänta sig/medge dessa i arbetslaget.

Komplexiteten i de ovan nämnda maskulinitetspositionerna skapar problem i övergångssituationerna inom räddningstjänsten. Det gör även den mängd aktörer som har påverkan eller krav på hur utbildningen till brandman ska ske och vad den ska innehålla. Dessa aktörer som kan ses som politiker på såväl riks- som kommunnivå, statliga myndigheter som MSB, de lokala räddningstjänsterna och alla deras olika delar och allmänheten som har krav på räddningstjänsten. Med så många olika faktorer är det inte märkligt att det finns problem i övergångarna mellan olika skeden/delar av svensk räddningstjänst.

Från novis till nestor

En övergripande idé med hela projektet var till en början att undersöka på förhand identifierade föreställningar om problem med övergångar mellan utbildningar och professioner inom räddningstjänsten. Det blev dock tydligt under projektets gång, framför allt genom arbetet med att utveckla kunskaper genom den lokala brandstationen, att ”övergång” i sig, som ett sätt att förstå problem i svensk räddningstjänst, i stora delar utgör ett myndighetsperspektiv på den aktuella problematiken. Uttryckt annorlunda innehåller föreställningar om övergångsproblem mellan utbildning och yrke en politisk nivå i och med ambitionen att genom politiska reformer åstadkomma en förändring av räddningstjänstens arbete. Genom att sammanföra olika röster inom svensk räddningstjänst i projektet har därför frågan om *på vems villkor* räddningstjänsten ska förändras blivit central för framtida utveckling.

Kunskaper från den första delstudien, ”Bilder av brandmannen”, pekar mot att snart sagt samtliga verksamhetsföreträdare har en stark uppfattning om att SMO-utbildningen inte fungerar för sitt syfte, nämligen att förse svensk räddningstjänst med kompetent personal. I delstudien ”Arbetslag i räddningstjänsten” beskrivs en komplex vardag med olika maskuliniteter och hur de länkas till förståelser av arbete och risk. Framför allt blir det tydligt hur professionalitet, kontinuerligt lärande och kompetensutveckling, omsorgsrationalitet, vikten av en heterogen arbetsgrupp, samt olika riskparerande strategier präglar villkor för arbete och förändring. Rekrytering och inkludering i räddningstjänsten blir här en fråga om att på allvar förstå och förhålla sig

till dessa villkor. Analysen i delstudie tre, ”SMO-elever i praktik”, i sin tur pekar på hur eleverna på praktikperioden blir bärare av ett glapp mellan MSB:s SMO-utbildning och den verklighet som råder inom arbetsgrupper vid räddningstjänsten.

Den sammantagna bilden är således betydligt mer komplex än en övergångsproblematisering som i huvudsak tycks förstås som att räddningstjänsten inte är förändringsbenägen eller villig att anpassa sig till nuvarande politiska situation. Perspektivet inifrån arbetslaget är snarare att utvecklingen av SMO-utbildningen inte har skett i syfte att öka kvaliteten på insatsarbetet, utan för att förändra innehållet i en riktning som inte utgör kärnan i arbetet – det vill säga deras förståelse av arbete som operativt insatsarbete. Frågan om villkor påverkar en rad olika övergångsaspekter således. Vem som ges tillträde till utbildning och inte, vilka kunskaper och erfarenheter som ligger till grund för rekrytering till räddningstjänsten, hur operativt arbete uppfattas av olika aktörer med olika incitament, hur politiska processer tolkas och fungerar som legitimerande grund för styrning och förändring, och så vidare. Vid varje enskild övergång till, inom och mellan utbildningar och professioner avgörs på sätt och vis frågan om hur resan från novis till nestor utvecklas – genom vilka maskuliniteter och riskförståelser som premieras, vilka delar av organisationen som ses som förändringsbenägna och inte, samt hur det faktiska arbetet med att förebygga och hantera risk utvecklas.

Referenser

Abrahamsson, L. 2009. *Att återställa ordningen. Könsmönster och förändring i arbetsorganisationer*. Umeå: Boréa Bokförlag.

Abrahamsson, L. & Somerville, M. 2007. Changing Storylines and Masculine Bodies in Australian Coal Mining Organizations. *Norma, Nordic Journal for Masculinity Studies*, 1(2), s. 53-69.

Ambjörnsson, R. 2001. *Mansmyter: James Bond, Tarzan och andra grabbar*. Stockholm: Ordfront förlag.

Amundsdotter, E. 2009. *Att framkalla och förändra ordningen: aktionsorienterad genusforskning för jämställda organisationer*. Doktorsavhandling, Luleå tekniska universitet.

Andersson, A. 2007. *Vi blev antagligen för många – könskränkande behandling i akademisk miljö*. Doktorsavhandling, Uppsala universitet

Andersson, A.-C. 1997. *Brandman – och kvinna?* Karlstad: Räddningsverket.

Andersson, S. 2003. *Ordnande praktiker: En studie av status, homosocialitet och maskuliniteter utifrån två närpolisorganisationer*. Stockholm: Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet.

Austen, L. 2009. The Social Construction of Risk by Young People. *Health, Risk & Society*, 11(5), s. 451-470.

Baigent, D. 1996. *Who Rings the Bell? A Gender Study Looking at the British Fire Service, its Firefighters and Equal Opportunities*. Cambridge: Department of Sociology and Politics.

Bagient, D. 2001. *One More Last Working Class Hero: A Cultural Audit of the UK Fire Service*. Fitting-in ltd. www.fitting-in.com/baigent.pdf.

Barker, J. R. 1993. Tightening the Iron Cage: Concertive Control in Self-Managing Teams. *Administrative Science Quarterly*, 38(39), s. 408-437.

Beck, U. 1992. *Risk Society. Towards a New Modernity*. London: Sage.

Berge, B.-M. & Ve, H. 2000. *Action Research for Gender Equity*. Buckingham: Open University Press.

Birkmann, J. 2006. *Measuring Vulnerability to Natural Hazards. Towards Disaster Resilient Societies*. New York: United Nations Publications.

Bondestam, F. 2007. *Slutrapport från utbildningar med lärare i könsmedveten pedagogik*. Rosersberg: SRV.

- Boon, K. A. 2005. Heroes, Metanarratives and the Paradox of Masculinity in Contemporary Western Culture. *The Journal of Men's Studies*, 13(3), s. 301-312.
- Butler, J. 2007. *Genustrubbel*. Göteborg: Daidalos.
- Chetkovich, C. 1997. *Real Heat. Gender and Race in the Urban Fire Service*. London: Rutgers.
- Christensen, A-D. 2011. *Conceptualizing and Measuring Gender, Risk and Safety. The MARS-project*. Paper presenterat vid "Genderemergencies", Linköping, 8-9 september, 2011.
- Cohen, L. & Manion, L. 2000. *Research Methods in Education*. London: Routledge.
- Collinson, D. & Hearn J. 1994. Naming Men as Men: Implications for Work, Organization and Management. *Gender, Work & Organization*, 1(1), s. 2-22.
- Connell, C. 2010. Doing, Undoing, or Redoing Gender? Learning from the Workplace Experience of Transpeople. *Gender and Society*, 24, s. 31-55.
- Connell, R. W. 1987. *Gender and Power*. Cambridge: Polity Press.
- Connell, R. W. 1999. *Maskuliniteter*. Göteborg: Daidalos.
- Connell, R. W. & Messerschmidt, J. 2005. Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept. *Gender & Society*, 19(6), s. 829-859.
- Cooper, R (1995) The Fireman: Immaculate Manhood. *Journal of Popular Culture*, 2(4), s. 139-170.
- Davies, B. 1989. *Frogs and Snails and Feminist Tales*. Sydney: Allen & Unwin.
- Douglas, M. 1994. *Risk and Blame. Essays in Cultural Theory*. London: Routledge.
- Due Billing, Y. 2011. Are Women in Management Victims of the Phantom of the Male Norm? *Gender, Work & Organization*, 18(3), s. 298-317.
- Eldh, C. 2004. *Den riskfyllda gemenskapen*. Lund: Arkiv.
- Enarsson, E. 1999. Women and Housing Issues in two U.S. Disasters. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 17(1), s. 39-63.
- Enarsson, E. 2000. *Gender and Natural Disasters*. Paper prepared for the ILO InFocus Programme on Crisis Response and Reconstruction.
- Enarsson, E. & Hearn, B. (Ed.). 1998. *The Gendered Terrain of Disaster – Through Women's Eyes*. Westport: Praeger.
- Enarsson, E. & Meyreles, L. 2004. *From Knowledge to Action. Parallels and Intersections in International Writing on Gender and Disaster*. Paper presented at Gender

Equality and Disaster Risk Reduction: An Action Workshop for Social Change, August 2004, Florida, University of Hawaii.

Ericson, M. 2004. *Brandman och man*. Karlstad: Räddningsverket.

Ericson, M. 2011. *Nära inpå: Maskulinitet, intimitet och gemenskap i brandmäns arbetslag*. Göteborg: Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.

Eriksson-Zetterquist, U. 2007. Risk och organisering – framväxten av ett forskningsfält. I Czarniawska, B. (Red.), *Organisering kring hot och risk*. Lund: Studentlitteratur.

Falkner, K. 1997. *Lärare och skolans omstrukturering. Ett möte mellan utbildningspolitiska intentioner och grundskollärares perspektiv på förändringar i den svenska skolan*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Forslid, T. 2006. *Varför män? Om manlighet i litteraturen*. Stockholm: Carlsson.

Fournier, V. & Smith, W. 2006. Scripting Masculinity. *Ephemera*, 6(2), s. 141–62.

Franssén, A. 1997. *Omsorg i tanke och handling. En studie av kvinnors arbete i vården*. Lund: Arkiv.

Furedi, F. 2002. *Culture of Fear. Risk-taking and the Morality of Low Expectation*. New York: Continuum.

Gatenby, B. 2000. Feminist Participatory Action Research: Methodological and Ethical Issues. *Women Studies International Forum*, 23(1), s. 89-105.

Gilligan, C. 1982. *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Gunnarsson, E. 2003a. I skuggan av dominerande diskurser: Konstruktioner av kön bland nomader och ”jordade” i flexibla organisationslandskap. I Johansson, T. & Kusmanen, J. (Red.), *Manlighetens många ansikten: Fäder, feminister, frisörer och andra män*. Malmö: Liber.

Gunnarsson, E. (Red.). 2003b. *Where Have All the Structures Gone? Doing Gender in Organizations – Examples from Finland, Norway and Sweden*. Stockholm: Edita Norstedts.

Göransson, A.-L. 2004. *Brandvägg. Ord och handling i en yrkesutbildning*. Malmö: Malmö Högskola.

Hamberg, M. 2000. *Risk, Uncertainty & Profitability. An Accounting-Based Study of Industrial Firms' Financial Performance*. Doktorsavhandling, Uppsala universitet

Hamrén, R. 2007. *Vi är bara några kompisar som träffas ibland: Rotary som en manlig arena*. Stockholm: Normal förlag.

- Hearn, J. 1996. Is Masculinity Dead? A Critique of the Concept of Masculinity/Masculinities. I Mac an Ghaill, M. (Ed.), *Understanding Masculinities*. Buckingham: Open University Press.
- Hearn, J. & Pringle, K. (Red.). 2006. *European Perspectives on Men and Masculinities. National and Transnational Approaches*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hellmark Lindgren, B. 2006. *Pregnoscape: Den gravida kroppen som arena för motstridiga perspektiv på risk, kön och medicinsk teknik*. Doktorsavhandling, Uppsala universitet.
- Hermansson, H. 2005. Consistent Risk Management. Three Models Outlined. *Journal of Risk Research*, 8(7-8), s. 557-568.
- Hirdman, Y. 2004. *Genus – om det stabila föränderliga former*. Malmö: Liber.
- Hoff, L. 2010. *Brandmännens praktiska färdighet – en självklarhet? En studie genomförd vid Helsingborgs brandförsvär*. Rapport 5335. Lund: Department of Fire Safety Engineering and Systems Safety, Lund University.
- Holgersson, C. 2004. *Rekrytering av företagsledare. En studie i homosocialitet*. Doktorsavhandling, Handelshögskolan i Stockholm
- Holmstrand, L. & Härnsten, G. 2003. *Förutsättningar för forskningscirklar i skolan: En kritisk granskning*. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Horrocks, R. 1995. *Male Myths and Icons. Masculinity in Popular Culture*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Holt, D. B. & Thompson, C. J. 2004. Man-of-Action Heroes: The Pursuit of Heroic Masculinity in Everyday Consumption. *The Journal of Consumer Research*, 31(2), s. 425-440.
- Häyrén Weinestål, A. 2012 (kommande). Constructions of Masculinity – Constructions of Context. Relational Processes in Everyday Work. I Wahlström, H. (Red.), *In Relation to What? Masculinities/Relationalities in Gender Studies*. Uppsala: Centre for Gender Research, Uppsala University.
- Jonsson, R. 2007. *Blatte betyder kompis. Om maskulinitet och språk i en högstadieskola*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Kimmel, M. 1996. *Manhood in America: A Cultural History*. New York: The Free Press.
- Kimmel, M. 1997. Masculinity as Homophobia. I Gergen, M. & Davis, S. (Ed.), *Toward a New Psychology of Gender*. New York: Routledge.
- Kohlberg, L. 1973. The Claim to Moral Adequacy of a Highest Stage of Moral Judgment. *Journal of Philosophy*, 70(18), s. 630-646.

- Lewin, K. 1946. Action Research and Minority Problems. *Journal of Social Issues*, 2, s. 34-46.
- Lewis, S. 2004. *Gender and Firefighting Training*. Research paper two, Institute for Social Research, Swinburne, University of Technology, Melbourne.
- Lewis, T. 1998. The Transition from School to Work. An Examination of the Literature. *Youth and Society*, 29(3), s. 112-132.
- Lindgren, G. 1985. *Doktorer, systrar och flickor*. Stockholm: Carlsson.
- Lipman-Blumen, J. 1976. Toward a Homosocial Theory of Sex Roles: An Explanation of the Sex Segregation of Social Institutions. *Signs*, 1(3), s. 15-31.
- Lorber, J. 2002. Heroes, Warriors, and 'burquas': A Feminist Sociologist's Reflections on September 11. *Sociological Forum*, 17(3), s. 377-396.
- Lupton, D. & Tulloch, J. 2002. 'Risk is Part of Your Life': Risk Epistemologies Among a Group of Australians. *Sociology*, 36(2), s. 317 -334.
- Macherey, P. 1992. Towards a Natural History of Norms. I Armstrong, T. J. (Ed.), *Michel Foucault: Philosopher*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Maguire, P. 1987. *Doing Feminist Participatory Action Research*. Amherst: Centre for International Education, School of Education, University of Massachusetts.
- Maguire, P. 2001. Uneven Ground: Feminisms and Action Research. I Reason, P. & Bradbury, H. (Eds). *Handbook of Action Research: Participative Inquiry and Practice*. London: Sage.
- Mark, E. 2000. *Jämställdhetsarbete. Teorier om praktiker*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- McKay, J. 2007. Sport, Athletes and Athletic Training. I Flood, M. Keagen Gardiner, J. Peace, B. & Pringle, K. (Red), *International Encyclopedia of Men and Masculinities*. London & New York: Routledge.
- McLaughlin, S. K. & Beggan, J. K. 2007. Heroes. I Flood, M. Keagen Gardiner, J. Peace, B. & Pringle, K. (Red), *International Encyclopedia of Men and Masculinities*. London & New York: Routledge.
- Mellström, U. 1995. *Engineering Lives: Technology, Time and Space in a Male-Centred World*. Linköping: Studies in Arts and Science, nr 128.
- Mellström, U. 2004. Machines and Masculine Subjectivity: Technology as an Integral Part of Men's Life Experiences. *Men and Masculinities*, 6(4), s. 368-382.
- Morgan, D. H. 1994. Theater of War. Combat, the Military, and Masculinities. Brod, H. & Kaufman, M (Eds.), *Theorizing Masculinities*. London: Sage.

- Naples, N. 2003. *Feminism and Method. Ethnography, Discourse Analysis, and Activist Research*. New York: Routledge.
- Nikoloutsos, K. P. 2008. The Alexander Bromance: Male Desire and Gender Fluidity in Oliver Stone's Historical Epic. *Helios*, 35(2), s. 223-251.
- O'Donoghue, T. & Punch, K. 2003. *Qualitative Educational Research in Action: Doing and Reflecting*. London: Routledge.
- Proposition 2000/01:77. *Integrering av verksamheter inom politikområdet Skydd mot olyckor*.
- Renn, O. 1998. *Risk Governance: The Importance of the IRGC Framework for Natural Hazard Management*. Paper presented at the International Disaster Conference in Davos, August 29.
- Robertsson, H. 2003. *Maskulinitetskonstruktion, yrkesidentitet, könssegregering och jämställdhet*. Stockholm, Psykologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Rosa, E. A. 1998. Metatheoretical Foundations for Post-normal Risk. *Journal of Risk Research*, 1(1), s. 15-44.
- Rosa, E. A. 2010. The Logical Status of Risk – To Burnish or to Dull. *Journal of Risk Research*, 13(3), s. 239-253.
- Sandberg, T. 1982. *Work Organization and Autonomous Groups*. Lund: LiberFörlag.
- Schwoebel, M. & Menon, G. 2004. *Mainstreaming Gender in a Disaster Management Support Project. A Report for the Women In Development IQC Task Order*. New Dehli: CEDPA, Centre for Development and Population Activities.
- Stirling, A. 1998. Risk at a Turning Point? *Journal of Risk Research*, 1(2), s. 97-109.
- SOU 1998:59. *Räddningstjänsten i Sverige, Rädda och skydda*.
- SOU 2001:40. *En ny yrkeshögskoleutbildning*.
- SOU 2007:31. *Alltid redo! En ny myndighet mot olyckor och kriser*.
- Svensson, L. G. & Ulfsdotter Eriksson, Y. 2009. *Yrkesstatus. En sociologisk studie av hur yrken uppfattas och värderas*. Göteborg: Sociologiska institutionen.
- Söderström, Tor. 2010. *Utvärdering av utbildningssystemet inom området skydd mot olyckor: En analys av tre delstudier på genomförare, studerande och avnämare*. Umeå: Pedagogiska institutionen, Umeå universitet.
- Thompson, J. D. 1992. *Hur organisationer fungerar*. Stockholm: Prisma.
- Tickle, L. 2001. Opening Windows, Closing Doors. Ethical Dilemmas in Educational Action Research. *Journal of philosophy of education*, 35(3), s. 345-359.

Tjora, A. H. 2006. Writing Small Discoveries: An Exploration of Fresh Observers' Observations. *Qualitative Research*, 6(4), s. 429-451.

Trist, E. 1981. *The Evolution of Socio-technical Systems: A Conceptual Framework and an Action Research Program*. Toronto: Issues in the Quality of Working Life 2.

Ve, H. 1992. Aktionsforskning som metod i jämställdhetsprojekt i skolan. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 3, s. 64-74.

Wageman, R. 1995. Interdependence and Group Effectiveness. *Administrative Science Quarterly*, 40, s. 145-180.

Wahl, A., 2003, *Könsstrukturer i organisationer. Kvinnliga civilekonomers och civilingenjörers karriärutveckling*, Studentlitteratur, Lund

Wicks, D. 2002. Institutional Bases of Identity Construction and Reproduction: The Case of Underground Coal Mining. *Gender, Work & Organization*, 9(3), s. 308-335.

Zinn, J. O. 2006. Recent Developments in Sociology of Risk and Uncertainty. *FQS Forum: Qualitative Social Research*, 7(1), Art. 30.

Zinn, J. O. & Taylor-Gooby, P. 2006. Risk as an Inter-disciplinary Research Area. In P. Taylor-Gooby & J. O. Zinn (Eds.), *Risk in Social Science*. Oxford: Oxford University Press.

Bilaga 1

Referensgrupp GORMA

- Susanne Andersson, forskare, Centrum för genusstudier, Stockholms universitet.
- Lena Brunzell, handläggare jämställdhet och mångfald, MSB.
- Mona Eliasson, professor, Inst. för psykologi, pedagogik och didaktik, Högskolan i Gävle.
- Margaretha Fahlgren, professor, Centrum för genusvetenskap, Uppsala universitet.
- Sven Jungerhem, forskningssekreterare, Uppsala universitet.
- Ewa Livmar, lärare vid Cultus gymnasium med inriktning mot räddningstjänst.
- Marie Norberg, forskare, Karlstads universitet.
- Elisabeth Näsman, professor, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.
- Mona Pütsep, projektansvarig MSB.
- Minna Salminen Karlsson, forskare, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.
- Utbildningschef från räddningstjänsten.
- Lärare från MSB:s utbildningsverksamhet.

Därtill har medforskare från de olika delprojekten deltagit vid några tillfällen.

Bilaga 2

I denna bilaga redovisas de bilder som använts i de homo- och heterogena seminarier-
na

A = Bilderna som samlades in av delprojektet som underlag införde homogena seminarierna främst från olika officiella sidor som lokala räddningstjänster, Räddningsverket och MSB tillhandahållit.

B = Bilder från seminariet med SMO-elever.

C = Bilder från seminariet med lärare och annan personal från SMO-utbildningen.

D = Bilder som lades till efter de tre första homogena seminarierna

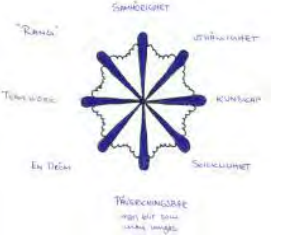

E = Bilder från seminariet med heltidsbrandmannalaget.

F = Bilder från seminariet med förebyggare.

G = Bilder från seminariet med deltidbrandmän.

H = Bilder insamlade av delprojektet mellan de homo- och heterogena seminarierna.

A1		A2		A3	
A4		A5		A6	
A7		A8		A9	
A10		A11		A12	

A13		B1		B2	
B3		B4		B5	
C1	<p>Un tipică dimineață</p> 	C2	<p>Brasarii în timp</p> <p>Trucor (trucor) este tipic pentru de la Săptămână 1994</p>	C3	

C4		C5		D1	
D2		D3		D4	
D5		D6		D7	
D8		D9		D10	

D11		D12		D13	
D14		E1		E2	
E3		E4		E5	
E6	Bild som visar brandman från den lokala räddningstjänsten.	E7		E8	
E9		E10		E11	

E12		E13		F1	
F12		F2	Överdelen av bilden visar på förebyggande arbete vid inspektion och skrivbordsarbete. 	F3	
F4	<p><u>Förväntningar hos andra!</u></p> 	F5	<p><u>Egen syn på yrket!</u></p> 	G1	
G1	Bild på chef för lokal deltidsbrandkår.	G2		G3	

G4		G5		H1	
H2		H3		H4	
H5		H6		H7	
H8		H9		H10	
H11		H12		G13	

Bilaga 3

Hierarki

- På den strategiska nivån drar man upp riktlinjer för framtiden och hantering av nuläge. Idé- och målformuleringsnivå.
- På planeringsnivån formulerar man om strategierna till konkret organisatorisk handling, exempelvis i ekonomiska termer eller verksamhetsplaner.
- På den operativa nivån sker det konkreta arbete som leder till måluppfyllelse.
- Återkoppling sker bottom-up och styrning sker top-down.

Bilaga 4

BILD 1

BILD 2

BILD 3

